

TAMPEREEN YLIOPISTO

Katariina Eskola

NEUVOSTOSOTAVANGIT SUOMALAISTEN MUISTOISSA

Historian pro gradu -tutkielma

Tampere 2017

Tampereen yliopisto
Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
ESKOLA KATARIINA: Neuvostosotavangit suomalaisten muistoissa
Pro gradu -tutkielma, 89s., 2 liites.
Historia
Huhtikuu 2017

Toisen maailmansodan aikana Suomi otti noin 70 000 neuvostoliittolaista sotavankia, joista suurin osa eli noin 67 000 vankia otettiin jatkosodan aikana. Jatkosodan aikana Suomi kärsi suuresta työvoimapulasta, jonka helpottamiseksi päätettiin käyttää sotavankeja työvoimana. Sotavankeja lähetettiin mm. maaseudulle maataloustöihin ja heidät asutettiin siviiliväestön keskuuteen. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on lähestyä erityisesti näitä Suomessa olleita maataloudessa työskennelleitä neuvostosotavankeja muistitietoaineistosta käsin. Tutkimuskysymys on, millainen kuva sotavangeista ja yhteiselosta heidän kanssaan välittyy vuosikymmeniä myöhemmin kerätystä muistitietoaineistosta. Tutkimus tuo esiin, miten suomalaiset suhtautuivat sotavankeihin, miten he elivät suomalaisten keskuudessa ja millaisia ajatuksia ja muistoja vangit muistelijoissa herättävät vielä vuosikymmenien jälkeen.

Tutkimuksen päälähteinä ovat Tampereen yliopiston yhteydessä toimivasta Kansanperinteen arkistosta löytyvät pääsääntöisesti 1970-luvulla nauhoitetut haastattelut, jotka sisältävät muistitietoa sotavangeista. Tutkimusta varten haastatteluista on käyty läpi noin 70 kappaletta. Näistä haastatteluista kahteenkymmeneen viitataan tutkimuksessa ja käytetään esimerkkinä havainnollistamaan sotavankeja koskevaa muistitietoa. Lisäksi tutkimuksen lähteenä on käytetty erilaisia muistelmateoksia, jotka käsittelevät osittain tai kokonaan Suomessa olleita sotavankeja.

Tutkimusmenetelmänä tässä tutkimuksessa käytetään muistitietotutkimusta eli muistot itsessään ovat tutkimuksen kohteena. Muistitietotutkimuksen metodologian mukaisesti tärkeintä on se, millaisia asioita ihmiset sotavangeista muistavat, eikä niinkään se, miten todenmukaisia nuo muistot ovat. Muistitietotutkimuksen päätavoite on laajentaa erilaisia menneisyyden tulkintoja tai vallitsevia totuuksia ja selvittää sitä, miksi ihmiset muistavat ja tuovat esiin juuri tiettyjä asioita. Muistot ovat vuosikymmenien aikana muokkautuneet ja sekoittuneet huhujen, kertomusten, propagandan, yleisen yhteiskunnallisen keskustelun ja myöhemmin ilmestyneiden historiantutkimusten kautta. Nämä esiin tuodut muistot kuitenkin kuvaavat sitä, miten sotavankeihin kansan keskuudessa suhtauduttiin ja miten suhtautuminen on ajan myötä muuttunut.

Muistitieto osoittaa, että suomalaiset suhtautuivat pääsääntöisesti hyvin keskuudessaan eläneisiin neuvostosotavankeihin. Viralliselta tasolta annettiin paljon ohjeita ja sääntöjä, miten vankeja olisi kuulunut kohdella ja käsitellä, esimerkiksi vankeja olisi pitänyt pitää jatkuvasti vartioituina eivätkä he olisi saaneet olla tekemisissä suomalaisten siviilien kanssa. Todellisuudessa vankien olot olivat suomalaisilla maataloilla hyvin vapaat, he söivät samasta ruokapöydästä talon muun väen kanssa ja kulkivat paikkakunnalla muutenkin vapaasti. Suomalaiset ystävystyivät kotitilallaan työskennelleiden sotavankien kanssa, eivätkä he nähneet tarkkoja turvamääräyksiä tarpeellisiksi. Kuitenkin viralliselta tasolta annettu sotapropaganda vaikutti myös paikallisella tasolla vankeihin suhtautumiseen. Muistitiedossa sotavangit kuvataan usein impulsiivisiksi, lapsenomaisiksi ja yksinkertaisiksi, mutta kuitenkin aina hyvin sympaattisiksi hahmoiksi.

Muistoissa on kuitenkin havaittavissa ristiriita paikallisen tason ja virallisen tason välillä. Paikallisella tasolla siviilit suhtautuivat vankeihin empaattisesti ja ymmärtäväisesti, virallisella tasolla viranomaiset, sotilaat ja vartijat taas suhtautuivat neuvostosotavankeihin negatiivisesti. Sotavankeja koskevissa ikävissä muistoissa vain harvoin vangit itse ovat negatiivisen tarkastelun tai suhtautumisen kohteena eikä heitä koskaan pidetä pahoina. Muistoissa pahana nähdään usein suomalaiset sotilaat ja vartijat, jotka pyrkivät halventamaan vankeja ja vaikeuttamaan vankien isäntien arkea. Väkivallasta vankeja kohtaan puhutaan yleensä silloin, kun väkivaltainen osapuoli on ollut suomalainen sotilas tai vartija. Muistoissa ei juurikaan haluta tuoda esiin, että siviilit olisivat tehneet jotain pahaa vangeille. Muistitiedossa on selvä vastakkainasettelu hyvän paikallisen ja pahan virallisen kesken. Paikallinen hyvä edustaa siviilejä, jotka ovat kohdelleet vain hyvin, oikeudenmukaisesti ja empaattisesti vankeja. Pahana nähty virallinen edustaa vankeja koskevia sääntöjä, kieltoja, rangaistuksia, suomalaisia viranomaisia ja sotilaita.

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1 Neuvostosotavangit Suomessa	1
1.2 Tutkimustehtävä	4
1.3 Aiempi tutkimus	5
1.4 Lähdeaineisto	7
1.5 Tutkimuksen metodologia	9
1.6 Tutkielman rakenne	13
2. TAUSTAA	14
2.1 Vangit saapuvat maataloille	14
2.2 Vankien etninen tausta	15
2.3 Säädökset	18
2.4 Keskustelu ”kotiryysistä”	21
2.5 Viholliskuva	23
3. SOTAVANKIEN ELINOLOSUHTEET MAASEUDULLA	29
3.1. Työnteko	29
3.2 Majoitus	32
3.3. Vapaa liikkuminen	35
3.4. Ravinto	39
3.5. Yhteisen kielen puuttuminen	42
4. PAIKALLISEN TASON SUHTAUTUMINEN	45
4.1 Sääli ja empatia	46
4.2. Ulkomaalaisten herättämä ihmetys	49
4.3. Humoristinen suhtautuminen neuvostosotilaisiin	52
4.4. Sopimattomat suhteet neuvostosotavankien kanssa	58
5. VIRALLISEN TASON SUHTATUTUMINEN RISTIRIIDASSA PAIKALLISEEN	61
5.1 Vastakkainasettelu paikallisen hyvän, ja pahan virallisen välillä	61
5.2. Vahvan viholliskuvan vaikutus muistoihin	64
5.3 Pelätyt politrukit	67
6. SOTAVANKIEN PALAAMINEN NEUVOSTOLIITTOON	71
6.1. Pelko takaisinpalaamisesta	71
6.2 Vankien koti-ikävä	76
7. JOHTOPÄÄTÖKSET	78
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	82
LIITTEET	90
Liite 1. Sotavankityövoimasopimus	90
Liite 2. Päämaja: Ohjeet työnantajalle annettujen vankien vartioinnista, käsittelystä, huollosta ja työvoimakorvausten perimisestä	91

1. JOHDANTO

1.1 Neuvostosotavangit Suomessa

Suomi kävi Neuvostoliittoa vastaan talvisodan 1939 marraskuun ja vuoden 1940 maaliskuun välillä sekä jatkosodan vuosina 1941—44. Talvi- ja jatkosodan aikana Suomi otti noin 70 000 neuvostoliittolaista sotavankia.¹ Jatkosodan aikana vankien määrä oli suurin, noin 67 000 vankia, joista menehtyi lähes kolmasosa eli yli 20 000 vankia mm. aliravitsemukseen ja tauteihin.² Sotavangit Suomessa vallitsi myös suuri työvoimapula, jota paikkaamaan käytettiin sotavangeja työvoimana. Sotavangeja lähetettiin mm. maaseudulle maataloustöihin ja heidät asutettiin siviiliväestön keskuuteen. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on lähestyä erityisesti näitä Suomessa olleita maataloudessa työskennelleitä neuvostosotavangeja muistitietoaineistosta käsin. Tutkimuskysymys on, millainen kuva sotavangeista ja yhteiselosta heidän kanssaan välittyi vuosikymmeniä myöhemmin kerätystä muistitietoaineistosta.

Jatkosodan aikana Suomi kärsi suuresta työvoimapulasta, koska suurin osa parhaassa työiässä olevista miehistä oli rintamalla. Puolustusvoimien palveluksessa oli myös paljon työvelvollisia ja naisia, joten kaiken kaikkiaan 660 000 suomalaista oli puolustusvoimien alaisuudessa jatkosodan alussa eli noin 16 % Suomen väestöstä. Tämä luku alkoi olla sotaa käyvän maan kestävyysrajoilla, joten tarve työvoimalle Suomessa oli suuri ja siksi alettiin harkita sotavankien käyttöä työvoimana.³ Loppukesästä 1941 aloitettiin suunnitelmat sotavankien ja leirien ylläpidosta aiheutuvien kulujen kattaminen sotavankien työllä. Ensimmäisissä suunnitelmissa tärkeimmiksi työkohteiksi sotavangeille nähtiin satama- ja puutavarateollisuuden työt.⁴ Samaan aikaan Kotijoukkojen Esikuntaan alkoi saapua anomuksia muun muassa teollisuuskeskuksilta, kunnilta sekä Valtionrautateiltä, joissa pyydettiin sotavangeja työvoimaksi erilaisiin tehtäviin.⁵ Myös sotavankileirejä perustettaessa otettiin huomioon vankien hyödyntäminen työvoimana, sillä leirit perustettiin usein työkohteeseen tai sen läheisyyteen.⁶ Sotavangeista suurin osa joulukuun 1941 tilaston mukaan työskenteli puolustuslaitoksen töissä. Toiseksi eniten sotavangeja työskenteli valtion

¹ Westerlund, 2008, 17.

² Danielsbacka, 2013, 12.

³ Danielsbacka, 2013, 128.

⁴ Hokkanen, 2004, 68.

⁵ Pietola, 1987, 26.

⁶ Kujansuu, 2004, 23.

siviilitöissä, muun muassa rautatie- tai maantietöissä. Suuria ryhmiä oli myös metsätöissä, hakkaamassa halkoja ja tekemässä tukkitöitä.⁷

Suomi oli jatkosodan aikana vielä maatalousvaltainen maa, joten todellisuudessa kaikkein vaikein työvoimapula Suomessa myös vallitsi maataloudessa. Suurin ahdinko oli sadonkorjuun aikaan, jolloin suurin osa sadosta korjattiin naisten, lasten ja muiden kotirintamalle jääneiden voimin. Vankeja päästettiin maatalouksiin hätäapuna sadonkorjuutöihin jo syksyllä 1941, jolloin parhaimmillaan lähes puolet Suomen sotavangeista työskenteli maatalouksissa. Silti osa sadosta jäi korjaamatta sekä syyskynnöt tekemättä. Työvoimapula jatkui myös keväällä 1942, jolloin vankeja alettiin sijoittaa maatalouksiin koko kesäksi, eli suurimman työvoimapulan ajaksi. Lisäksi suurempiin maatalouksiin vankeja alettiin sijoittaa ympärivuotiseksi työvoimaksi.⁸

Sotavankien siviilityönantajat saivat Kotijoukkojen esikunnalta tiukat ohjeet, miten sotavankeja tulisi kohdella. Kuitenkin käytännössä näiden ohjeiden noudattaminen oli etenkin maatalouksissa mahdotonta jo pelkästään resurssien puuttumisen vuoksi. Vankityövoimaa oli anottava oman kunnan työvoimalautakunnan kautta, tai jos tarvitsi yli 50 sotavankia, täytyi sitä anoa suoraan kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriöltä. Ohjeen mukaan vankeja tuli majoittaa vähintään kymmenen miehen ryhmissä. Työnantajan olisi pitänyt järjestää sotavangin ympärivuorokautinen vartiointi, ja se olisi pitänyt myös järjestää niin, etteivät vangit olisi saaneet olla missään kosketuksissa siviilien kanssa. Öisin vangit olisi myös pitänyt pitää lukkojen takana muusta työvoimasta erillään. Lisäksi heille tuli antaa vain määrätyn päiväannoksen verran ruokaa.⁹

Todellisuudessa sotavankien olo maatalouksissa oli hyvä, heidän asemansa oli jopa enemmänkin renkiin kuin vankiin verrattava. Yleensä tiloille sijoitettiin vain yksi vanki, joka söi ruokansa samasta pöydästä isäntäväen kanssa ja nukkui samoissa tiloissa, ilman vartiointia tai lukittuja ovia. Luonnollisesti vangin pitäminen erillään siviiliväestöstä oli muutenkin mahdotonta. Vangit olivat yleisesti tyytyväisiä oloonsa tiloilla, etenkin ravintoa he saivat siellä paremmin kuin leireillä tai muissa töissä. Yleensä päiväannoksia ei noudatettu kovinkaan tarkasti. Tästä johtuen vankeja ei oikeastaan kuollut tiloilla työskennellessään kuten vankileireillä.¹⁰ Myös muistitieto kertoo vankien olojen olleen paikoin todella vapaata, he saivat jopa kulkea yksin asioilla tilan ulkopuolella ja järjestää keskenään omia illanviettojaan. Lisäksi vangit ja isäntäperheet usein kiintyivät toisiinsa pitkän

⁷ Danielsbacka 2013, 132.

⁸ Hokkanen, 2004, 68-69.

⁹ Danielsbacka, 2013, 142.

¹⁰ Hokkanen, 2004, 77.

yhdessäolon seurauksena, joten olot eivät senkään vuoksi tuntuneet vankimaisilta. Sodan loputtua eron hetkellä monet vangit vuodattivat kyyneleitä, kun joutuivat eroamaan isäntäperheestään.

Suhtautuminen suomalaisilla maataloilla eläviin ja työskenteleviin sotavankeihin ei kuitenkaan ollut aina pelkästään suopeaa. On ymmärrettävää, etteivät kaikki osanneet aluksi suhtautua siihen, että vihollinen tulee keskuuteen asumaan, varsinkin kuin suomalainen propagandakoneisto loi suomalaisille tarkoituksellisesti negatiivista kuvaa tästä vihollisesta. Virallisella tasolla mm. sanomalehdet alkoivat käyttää tiloilla työskentelevistä sotavangeista pilkkanimitystä ”kotiryssä”. Etenkin rintamamiehiä ärsytti ajatus heidän kotitaloillaan hyvällä ruualla ja turvallisissa oloissa lymyilevistä vihollisista, kun he joutuivat samaan aikaan sotimaan henkensä uhalla. Lehdistökirjoittelussa myös kritisoitiin suomalaisten naisten liian lempeää käytöstä sotavankeja kohtaan, ja kauhisteltiin ja pelättiin suomalaisten naisten ja sotavankien välille syntyviä mahdollisia romansseja. Kirjoittelussa korostettiin sitä, ettei ”kotiryssiä” saa ajatella liian inhimillisesti perheenjäsenenä, vaan ainoastaan pakollisena työvoimana ja ennen kaikkea vihollisena.¹¹

Sotavankeihin suhtautuminen voidaan jakaa muistitiedon osalta karkeasti paikalliseen ja viralliseen tasoon, jotka erosivat toisistaan selkeästi ja olivat paikoin vahvasti ristiriidassa keskenään. Paikallisella tasolla siviiliväestön keskuudessa vankeihin suhtauduttiin pääsääntöisesti myönteisesti, heitä kohtaan tunnettiin vahvasti sääliä ja empatiaa, mutta myös puhdasta uteliaisuutta. Virallista tasoa muistoissa edustavat Suomen viranomaiset ja sotilaat, jotka mm. propagandan avulla pyrkivät luomaan vahvasti negatiivista viholliskuvaa sekä luomaan muistelijoiden mielestä vaikeasti noudatettavia sotavankeja koskevia säädöksiä. Virallisella tasolla luotu propaganda vaikutti joiltain osin myös paikallisella tasolla suhtautumiseen. Esimerkiksi kaikki propagandan luomat stereotyyppiset kuvat eivät poistuneet suomalaisten mielistä edes yhteiselon seurauksena. Suomalaisessa propagandassa luotiin harvinaislaatusesti myös huumorin kautta hieman sympaattisempaa viholliskuvaa venäläisistä, mikä näkyy myös ihmisten muistoissa. Neuvostosotilaat nähdään paikallisen tason muistoissa usein hieman lapsenomaisina, impulsiivisina ja yksinkertaisina olentoina, jotka ovat selvästi suomalaisia heikkolahjaisempia, mutta kuitenkin hyvin sympaattisia hahmoja.

Muistitiedossa voidaan havaita paikallisen ja virallisen tason välillä suuri ristiriita ja vastakkainasettelu. Sotavankeja koskevissa ikävissä muistoissa vain harvoin vangit itse ovat negatiivisen tarkastelun tai suhtautumisen kohteena. Vaikka paikoin muistot ovatkin värittyneet viholliskuvan esiintuomilla negatiivisilla sävyillä, harvoin vankeja itseään nähdään pahoina.

¹¹ Danielsbacka, 2013, 143-145.

Muistoissa pahana saatetaan nähdä suomalaiset sotilaat ja vartijat, jotka pyrkivät halventamaan vankeja ja vaikeuttamaan vankien isäntien arkea. Väkivallasta vankeja kohtaan puhutaan yleensä silloin, kun väkivaltainen osapuoli on ollut suomalainen sotilas tai vartija. Muistoissa ei juurikaan haluta tuoda esiin, että siviilit olisivat tehneet jotain pahaa vangeille, päinvastoin he usein puolustavat ja säälivät vankeja. Muistitiedossa on selvä vastakkainasettelu hyvän paikallisen ja pahan virallisen kesken. Paikallinen hyvä edustaa siviilejä, jotka ovat kohdelleet vain hyvin, oikeudenmukaisesti ja empaattisesti vankeja. Pahana nähty virallinen edustaa vankeja koskevia sääntöjä, kieltoja, rangaistuksia, negatiivista viholliskuvaa, suomalaisia viranomaisia ja sotilaita. Kaikkeaa, mikä on pyrkinyt hankaloittamaan tavallisen siviilin elämää.

1.2 Tutkimustehtävä

Tutkimuksen tarkoituksena on lähestyä neuvostosotavankeja muistitietoaineistosta käsin. Ydinkysymys on millainen kuva sotavangeista ja yhteiselosta heidän kanssaan välittyy vuosikymmeniä myöhemmin kerätystä muistitietoaineistosta. Muistitietoaineistojen rinnalla käytetään apuna tutkimuskirjallisuutta ja tuodaan esiin tutkimuskirjallisuuden kanssa yhtenäiset, mutta myös tutkimuskirjallisuuden tiedoista poikkeavat muistot, etsien samalla syitä siihen, millaisia asioita ihmiset tuovat muistellessaan esiin. Tutkimus pyrkii vastaamaan aluksi siihen, miten suomalaiset muistelevat neuvostosotavankien elinolosuhteita suomalaisilla maatiloilla. Tämän jälkeen tutkimus tuo esiin, miten muistojen mukaan sotavankeihin suhtauduttiin, sekä lopuksi tutkimus vastaa siihen, millaisia muistoja sotavankien kotiinpaluu sodan jälkeen muistelijoissa herättää.

Tutkimuksen tarkoitus ei ole tutkia tarkasti sotavankeja tilastojen tai vankileirien alkuperäisten asiakirjojen avulla. Yksityiskohtaisia selontekoja eri sotavankileirien tapahtumista ovat muut tutkijat jo tehneet aiemmin. On myös hyvä muistaa, että muistitietotutkimuksen metodologian mukaisesti tässä tutkimuksessa tärkeintä on se, millaisia asioita ihmiset sotavangeista muistavat, eikä niinkään se, miten todenmukaisia nuo muistot ovat. Muistitietoaineistojen kertomuksissa asioita kuvataan yksilön näkökulmasta, tutkimuskirjallisuudessa taas asioita pyritään katsomaan laajemmin, yhteiskunnan näkökulmasta. Tällöin samoista asioista saatetaan puhua eri tavalla.

Muistitietoaineistojen välityksellä muodostuu kuva siitä, miten tavalliset suomalaiset kokivat yhteiselon neuvostosotavankien kanssa. Muistitietoaineistossa ihmiset kertovat tarinoita, kokemuksia

ja huhuja sotavangeista, joiden todenperäisyyttä on mahdotonta selvittää. Nämä kertomukset kuvaavat silti sitä, miten sotavankeihin kansan keskuudessa suhtauduttiin. Vaikka ihmiset eivät koskaan muista menneitä tapahtumia täysin niin kuin ne ehkä olivat tapahtuneet, harvoin ihmiset kuitenkaan tuovat esiin täysin perättömiä muistoja. Kuitenkaan muistitietotutkimuksessa kertomusten todenperäisyydellä ei ole väliä, koska keksityt ja muilta kuullut tarinat ja huhut saattavat mennä sekaisin ihmisten todellisten muistojen kanssa ajan myötä. Myös esimerkiksi sotapropagandan, median ja sodan jälkeen ilmestyneen historiantutkimuksen vaikutus muistoihin on vahvaa. Näin niistä tulee osa ihmisten niin sanottua kollektiivista muistia eli osa jaettua kokemusta.

Muistelmat erityisesti maaseudun työvoimana toimineista sotavangeista ovat tutkimuksen keskiössä, ei niinkään muistot sotavankileireistä, vaikka toki niitäkin tutkimus käsittelee. Suomalainen historiantutkimus on käsitellyt sotavankileirejä ja niiden oloja laajasti, mutta maaseudun työvoimana toimineet sotavangit ovat jääneet vähemmälle huomiolle. Niin ikään sotavankeja ei ole tutkimuskirjallisuudessa paljoakaan lähestytty yksilöiden näkökulmasta, joten tavallisten suomalaisten kokemukset on sotavankeja koskevassa tutkimuksessa sivuutettu lähes kokonaan. Yksilönäkökulma kuitenkin auttaa meitä ymmärtämään tänä päivänä paremmin sotaa ja sen moninaisia muotoja. Tämän tutkimuksen tarkoitus ei ole kumota aiempia tutkimuksia aiheesta, vaan tuoda uutta, yksilökeskeisempää näkökulmaa aiheeseen.

1.3 Aiempi tutkimus

Sotavankiasia oli kauan Suomessa vaiettu puheenaihe. Ensimmäinen laaja ja tunnetuin teos aiheesta oli Eino Pietolan lähdeviitteetön, mutta sota-ajan dokumentteihin perustuva *Sotavangit Suomessa 1941—1944* vuodelta 1987. Teos kertoo, miten sotavankiasioiden hoito Suomessa järjestettiin, mikä oli suojeluskuntien rooli siinä, sekä miten ja mihin vankileirejä perustettiin. Vaikka teos keskittyy sotavankileirien toimintaan, käsittelee se hieman myös maataloustöihin siirrettyjä vankeja. Pietolan teos on tutkimukseni kannalta keskeinen yleisteos kuvaamaan sotavankiasiaa Suomessa.

Kansallisarkisto käynnisti vuonna 2004 Suomi, sotavangit ja ihmisluovutukset 1939—1955 - tutkimushankkeen. Hankkeen tarkoituksena oli selvittää sotavankikuolemia suomalaisilla sotavankileireillä sodan aikana. Lisäksi se pyrki selvittämään Saksan kanssa toteutettuja ihmisvaihtoja ja -luovutuksia sekä Neuvostoliittoon palautuksia sodan jälkeen. Hankkeessa hyödynnettiin aineistona laajaa kokoelmaa pääasiallisesti suomalaisia, venäläisiä, saksalaisia ja

virolaisia sodanaikaisia ja sodanjälkeisiä dokumentteja.¹² Tämä tutkimushanke synnytti sekä laajan tietokannan jatkosodan aikana Suomessa kuolleista neuvostosotavangeista, mutta myös monia tutkimuksia, jotka käsittelevät sotavankeja Suomessa, kuten mm. Lars Westerlundin tutkimus *Sotavankien ja siviili-internoitujen sodanaikainen kuolleisuus Suomessa* (2009) ja Antti Kujalan tutkimus *Vankisurmat* (2008).¹³ Myös Pekka Kauppalan teos *Paluu vankileirien teille* syntyi Kansallisarkiston tutkimushankkeen myötä. Siinä selvitettiin, mitä Suomessa vankeina olleille neuvostosotilaille tapahtui sen jälkeen, kun heidät palautettiin takaisin Neuvostoliittoon.

Sotavankileirit ovat suomalaisessa historiankirjoituksessa laajasti ja perinpohjaisesti tutkittu aihe. Lähes kaikista Suomessa toimineista sotavankileireistä on kirjoitettu omat tutkimuksensa. Tällaisia ovat esimerkiksi Arvo Myllymäen *Kurileiri: sotavankileiri 24 ja muut neuvostosotavankien erityisleirit jatkosodan aikana* (2013), Aarre Sallisen *Sotavankileiri n:o 11 Valkeakoskella 1941—1942* (1993) ja Tenho Pimiän *Sotavankileiri n:o 23: kuolemaa, kulkutauteja ja rautatienrakennusta* (2012).

Tämän tutkimuksen kannalta yksi tärkeimpiä sotavankeja koskevia tutkimuksia on Mirikka Danielsbackan väitöskirja *Vankien vartijat: Ihmislajin psykologia, neuvostosotavangit ja Suomi 1941-1944* vuodelta 2013. Teos keskittyy neuvostosotavankien joukkokuolleisuuteen ja sen käsittelyyn suomalaisessa sotavankihallinnossa. Teoksen ydinkysymys on, miksi neuvostosotavankeja kuoli niin paljon Suomessa jatkosodan aikana vankileireillä, kun taas maataloudessa työskennelleitä vankeja kohdeltiin niin hyvin. Mielenkiintoiseksi ja erilaiseksi tutkimuksen tekee sen lähestymistapa, tutkimus käyttää hyväkseen evoluutio- ja sosiaalipsykologian viitekehystä. Danielsbackan mukaan sotavankien kohteluun vaikuttavien syiden ymmärtämiseksi on asiaa tutkittava ihmismielen erilaisten psykologisten käyttäytymisvalmiuksien sekä sodan ja aikakauden kulttuurin muodostaman viitekehyksen vuorovaikutuksena. Väitöskirja osoittaa, että ihmismielen psykologiset alttiudet, kuten alttius itsepetokseen ja toisten ihmisten epäinhimillisen kohtelun tekevät ymmärrettäväksi sotavankien kuolleisuuskatastrofin kehittymisen ja siihen reagoimattomuuden.¹⁴

Aiheesta on tehty myös monia pro gradu- tutkielmia. Yksi suunnannäyttäjäksi tälle tutkimukselle on ollut Petri Hokkasen pro gradu *Sotavankien käyttö maataloustyövoimana Pohjois-Savossa vuosina 1941—1944* (1994). Sama tutkimus on julkaistu lyhennelmänä Heikki Roiko-Jokelan toimittamassa teoksessa *Vihollisen armoilla: neuvostosotavankien kohtaloita Suomessa 1941—1948* (2004). Siinä

¹² Westerlund, 2008, 17.

¹³ Danielsbacka, 2013, 39.

¹⁴ Danielsbacka, 2013, 5-6.

keskitytään erityisesti entisen Kuopion läänin alueeseen ja harvinaislaatuisesti juuri maataloustyövoimana käytettyihin sotavankeihin. Toinen mielenkiintoinen pro gradu hieman erilaisemmasta näkökulmasta on Noora Wilmsin ”*Ryssän heilat ja pikku-Ivanat*” *Sanomalehti- ja muistitietotutkimus suhtautumisesta neuvostoliittolaisten sotavankien kanssa seurustelleisiin naisiin ja heidän lapsiinsa*. (2010). Siinä nimensä mukaisesti tutkitaan muistitiedon ja sanomalehtien kautta, millaista oli suhtautuminen sotavankien kanssa seurustelleisiin naisiin ja näistä suhteista syntyneisiin lapsiin.

1.4 Lähdeaineisto

Tämän tutkimuksen päälähteinä ovat Kansanperinteen arkistosta löytyvät nauhoitetut haastattelut, jotka sisältävät muistitietoa sotavangeista. Kansanperinteen arkisto on 1965 Yhteiskunnallisen korkeakoulun yhteyteen perustettu arkisto-, tutkimus- ja palvelulaitos, joka toimii nykyään Tampereen yliopiston Yhteiskuntatieteiden tiedekunnan osana omana kokonaisuutenaan. Tähän tutkimukseen on siis valikoitunut vain sotavankeja käsitteleviä haastatteluita, joita tutkimusta varten on käyty lävitse noin 70 kappaletta. Näistä haastatteluista kahteenkymmeneen viitataan tutkimuksessa ja käytetään esimerkkinä havainnollistamaan sotavankeja koskevaa muistitietoa. Haastattelut eivät kuulu mihinkään yksittäiseen kokoelmaan, vaan ne ovat eri haastattelijoiden keräämää aineistoa pääsääntöisesti 70-luvulta. Haastattelut on kerätty osana yleistä muistitiedonkeruuta. Haastatteluita löytyy Kansanperinteen arkistosta niin Erkki Ala-Könnin kokoelmasta kuin yleisestä kokoelmasta. Haastatteluiden pääteemana ovat erilaiset sotamuistot ja sotavangit ovat usein vain yksi aihepiiri muisteluissa. Muutamat haastattelut käsittelevät tosin sotavankeja lähes koko kestoaltaan, koska haastateltavilla on ollut niin paljon muistoja juuri kyseisestä aiheesta. Usein haastattelijalla on erikseen kysynyt haastateltavilta, mitä muistoja heillä on sotavangeista, mutta joissain tapauksissa haastateltava on itse alkanut puhua aiheesta, koska muistot sotavangeista ovat olleet niin vahvoja, että haastateltava on ne halunnut jakaa.

Alueellisesti haastatteluaineistoissa on henkilöitä ympäri Suomea, mutta pääsääntöisesti enemmistö on Länsi-Suomen alueelta. Haastateltavien ikäjakauma on myös melko suuri, vanhin henkilö on syntynyt vuonna 1883 ja oli haastatteluhetkellä 87-vuotias ja nuorin henkilö oli syntynyt vuonna 1921 ollen haastatteluhetkellä 54-vuotias. Suurin osa haastateltavista oli sota-aikana työskennellyt maataloudessa ja ollut sen kautta kanssakäymisissä sotavankien kanssa. Joukkoon mahtui myös

lottana ja työvoimapäällikkönä toimineita, jotka olivat sotavankien kanssa tekemisissä hieman erilaisista lähtökohdista käsin.

Tutkimuksen lähteiden analysoimiseen on käytetty laadullisen tutkimuksen analyysimenetelmää, sisällönanalyysia. Sisällönanalyysin avulla aineistoa voidaan analysoida objektiivisesti ja systemaattisesti. Sisällönanalyysissä aineistoa tarkastellaan eritellen, yhtäläisyyksiä ja eroja etsien ja tiivistäen ja sen avulla pyritään muodostamaan tutkittavasta ilmiöstä tiivistetty kuvaus, joka kytkee tulokset ilmiön laajempaan kontekstiin ja aihetta koskeviin muihin tutkimustuloksiin.¹⁵ Laadullisen tutkimuksen lähteistä löytyy usein laajasti erilaista tietoa, joten sisällönanalyysin ensimmäinen tehtävä on usein rajata tutkimuksen käsittelevä aihe. Kun tutkimus on rajattu, käydään läpi tutkimusaineisto, josta eritellään tutkimuksen kannalta olennaiset tiedot ja tarkastellaan lähteistä nousevia teemoja. Kun lähteiden jakaminen teemoihin on tapahtunut, voidaan aineistosta nousevia teemoja vertailla keskenään ja havaita niiden yhteneväisyydet, mutta samalla myös niiden eroavaisuus.¹⁶

Tutkimuksen toisena lähteenä toimivat erilaiset ihmisten itse kirjoittamat muistelmakirjat, jotka käsittelevät sotavankeja. Yleisesti sotaa koskevia muistelmia alettiin julkaista 1990-luvulla ja 2000-luvulla suurissa määrin, koska yhteiskunnallinen ilmapiiri sodan käsittelyä kohtaan muuttui myönteisemmäksi Neuvostoliiton romahdettua. Sodan kokeneet sukupolvet kokivat muistelemisen tarvetta sota-ajostaan, joista olivat joutuneet vuosikymmeniä vaikenemaan. Aiemmin muistelmateoksia olivat kirjoittaneet vain lähinnä valtionmiehet, mutta 1990-luvulla tapahtui ns. muistelun demokratisoituminen, jonka kautta muistelmia alkoivat kirjoittaa aivan tavalliset ihmiset.¹⁷ Tällainen muistelmakirja on esimerkiksi Eila Tiurin *Lottana sotavankisairaalassa* (2010), jossa hän kertoo työskentelystään Lappeenrannan sotavankisairaalassa jatkosodan aikana. Teos perustuu hänen omiin päiväkirjamerkintöihinsä ja muistoihinsa. Hän kuvaa sotavankisairaalan arkea, tunnelmia, vaikeuksia ja onnistumisia. Keskeisenä teemana on hänen havahtuminen siihen, että vihollisistakin tuli hänen silmissään ihmisiä, joita hän parhaan kykynsä mukaan auttoi paranemaan, vaikka suomalainen propaganda pyrkiikin epäinhimillistämään vihollisen. Pienempiä muistitiedon pätkiä tutkimukselle tarjoavat myös muut yksittäisiä sotavankileirejä koskevat muistelmateokset, jotka sisältävät leirien läheisyydessä asuneiden siviilien haastatteluita. Tällaisia ovat Aarre Sallisen *Sotavankileiri n:o 11 Valkeakoskella 1941-1942* (1993) sekä Lauri Lepolan *Jatkosodan vangit Tampereen sotavankileireillä* (2015).

¹⁵ Tuomi & Sarajärvi, 2009, 103-104.

¹⁶ Tuomi & Sarajärvi, 2009, 92-93.

¹⁷ Miettunen, 2014, 168.

Mielenkiintoisen ja hieman erilaisen lähteen tarjoaa myös Johannes Palomäki omakustanneteoksellaan *Niku: kertomus sotavangin kesästä 1944* (2001). Teos sisältää Palomäen omiin kokemuksiin ja muistoihin perustuvaa muistelua, mutta teos on kirjoitettu romaanimuotoon. Palomäki kuvaa teoksessa kotitilallaan työskennelleen Niku nimisen sotavangin elämää ja ajatuksia suomalaisten keskuudessa. Tarkastelussa on myös suomalaisten suhtautuminen sotavankiin.¹⁸

Olen tehnyt tutkimusta varten myös yhden oman haastattelun. Haastattelin 6.5.2016 Kauhavalla Jussi ja Maija Sippolaa, joiden kotitilalla työskenteli sotavanki heidän ollessaan lapsia. Haastattelussa he kertovat omia muistojaan vangista, sekä myös muilta kuultuja tarinoita ja huhuja. Lisäksi heillä oli muistoja myös muista heidän kotikylällään työskennelleistä sotavangeista. Samalla sain myös Jussi Sippolalta kopion hänen isänsä tekemästä sotavankityösopimuksesta sekä sotavangin vartiointia, käsittelyä ja huoltoa koskevat ohjeet. Nämä asiakirjat löytyvät tutkimuksen liitteet-osiosta.

Historiantutkimuksessa ongelmattomia lähteitä tuskin onkaan, mutta etenkin muistitietoaineistoihin sisältyy paljon haasteita. Ensinnäkin, haastatteluhetkellä tapahtumista on kulunut jo vuosikymmeniä, joten on täysin luonnollista, että ihmiset eivät enää muista kaikkia yksityiskohtia tai muistavat joitain asioita väärin. Merkittävimpänä ongelmana lähteissä tätä tutkimusta tehdessä nousi esiin haastateltavien pelko ja haluttomuus kertoa ikävistä asioista. Esimerkiksi eräs haastateltava¹⁹ toimi jatkosodan aikana paikkakuntansa työvoimapäällikkönä, joka vastasi muun muassa sotavankien lähettamisestä maataloihin työvoimaksi. Kun häneltä haastattelussa kysyttiin, mitä määräyksiä hän antoi vankien kurittamiseksi niskoittelun vuoksi, hän pohtii kauan uskaltaako vastata kysymykseen. Hän sanoo joutuneensa sodan jälkeen Neuvostoliiton valvontakomission kuuluisteluihin sotavangin kuolemantuottamuksesta, vaikka oli siihen täysin syytön ja nähtävästi hän yhä pelkää joutuvansa ongelmiin, vaikka haastattelu käydään vuonna 1975 ja sodasta on kulunut jo 30 vuotta. Lisää lähteiden ongelmia käsitellään seuraavassa luvussa, joka käsittelee tutkimuksen metodologiaa tarkemmin.

1.5 Tutkimuksen metodologia

Tämä tutkimus hyödyntää muistitietohistoriaa tärkeimpänä metodologiana. Muistitieto (oral history) käsitetään yleensä tiedoksi, joka ei pohjautu kirjallisiin lähteisiin, vaan tiedon antajan omiin

¹⁸ Pohjalainen 16.10.2001

¹⁹ Kansanperinteen arkisto Y/07296. Koivisto, Eero (s. 1910). Haastattelu 1975, Parkano, haastattelija Sofia Vuorialho.

muistoihin ja kokemuksiin. Muistitiedoksi voidaan määrittää myös kirjoitettuja lähteitä, kuten päiväkirjoja, muistelmia, kilpakeruilla tuotettuja aineistoja tai kirjeitä.²⁰

Muistitietotutkimuksen päätavoite on laajentaa erilaisia menneisyyden tulkintoja tai vallitsevia totuuksia. Kiinnostuksen kohteita ovat erilaiset pienet ilmiöt sekä näkökulmat, muun muassa arki, marginaaliset ja unohdetut ilmiöt tai yhteisöt, joista ei löydy välttämättä mitään tietoa virallisista dokumenteista. Tämä tutkimus pyrkii käyttämään muistitietoa lähteenä, eli sen tavoitteena on tuoda esiin muistelijoiden omat näkökulmat menneestä.²¹ Muistitiedon luonne on konstrukttiivinen, ja tämän vuoksi sitä on joskus pidetty vähäpätöisempänä tutkimuksen lähteenä, koska ei voida olla varmoja muistavatko ihmiset oikein. On pidettävä mielessä, että muistitieto vastaa enemmänkin siihen, mikä tapahtumien merkitys on tai oli muisteluhetkellä, kuin siihen, ovatko nämä tapahtumat totta.²² Muistitiedossa ei ole niinkään kyse menneisyyden muistamisesta, vaan pikemminkin kyse on menneisyydestä kertomisesta. Tulee erottaa muisteleminen muistamisesta. Katja-Maria Miettunen kiteyttää muistelun ja muistamisen eron: ”muistelija muistaa mitä muistaa, mutta muistelee, mitä haluaa muistella.” Tällä hän tarkoittaa sitä, että muistelija ei välttämättä halua kertoa kaikkea muistamaansa, mutta hän voi valikoida muistoistaan ne asiat, joita haluaa muistella julkisesti. Tämän vuoksi muistitieto on myös kiinnostunut siitä, mitä muistelijat jättävät kertomatta.²³

Historiankuva vaikuttaa vahvasti muistelijoiden esiintuomiin asioihin. Historiankuva on ajalleen ominainen kokonaiskäsitelmä menneestä asiasta tai ajanjaksosta. Se muotoutuu aktiivisesti menneisyydestä tehtyjen kertomusten (historiantutkimus, kirjallisuus, elokuvat, muistelmat jne.) kautta. Historiankuva muuttuu ajan myötä, samalla kuin yhteisön käsitys menneisyyden tapahtumien merkityksestä nykypäivänä muuttuu. Historiankuva sanelee sen, mikä menneisyydessä on kulloinkin muistamisen arvoista, ja se kertoo aina enemmän nykyisyydestä kuin menneisyydestä, jota se kuvaa. Usein maallikot eivät tee eroa tieteellisen historiantutkimuksen ja muun historiallisen esityksen välillä, vaan poimivat eri puolilta aineksia historiankuvansa ympärille.²⁴

Muistitieto usein virheellisesti liitetään kuvaamaan menneisyyden todellisia tapahtumia, vaikka muistitieto kertoo enemmänkin vain niistä merkityksiä, joita muistelija antaa menneisyyden tapahtumille muistellessaan niitä. Nämä menneisyyden tapahtumille annetut merkitykset taas kuvaavat sitä, mitä muistelija pitää muisteluhetkellä kertomisen arvoisena. On kuitenkin tärkeä

²⁰ 'Perinteentutkimuksen terminologia', *Helsingin yliopisto*
[<http://www.helsinki.fi/folkloristiikka/opiskelu/terminologia.htm>] Luettu 16.4.2016.

²¹ Fingerroos & Haanpää, 2006, 27-28.

²² Fingerroos & Haanpää, 2006, 32-33.

²³ Miettunen, 2014, 169.

²⁴ Miettunen, 2014, 167-168.

huomata, että muistelijä saattoi tapahtuma-aikana antaa tapahtumille eri merkitykset, kuin muisteluaikana. Tämä johtuu mm. siitä, että muisteltavaa menneisyyttä koskeva historiankuva on muuttunut.²⁵ Näin ollen eri aikakausina tapahtuva muistelu voi muokata tapahtumille annettuja merkityksiä. Merkityksien muuttuminen ajan saatossa kertoo siitä, että yleinen yhteiskunnallinen asenne tai tapa puhua muisteltavasta asiasta on voinut muuttua ja näin muistelijä pyrkii muuttamaan kertomustaan vastaamaan paremmin yleistä käsitystä.²⁶ Esimerkiksi muisteluhetken kulttuuri ja poliittinen ilmapiiri muokkaavat sitä, mitä muistelijä sanoo tai jättää sanomatta menneisyydestä.²⁷ Esimerkiksi pelon vuoksi monet eivät uskalla kertoa sitä, mitä muistavat. Monet tässä tutkimuksessa käytetyt haastattelut ovat peräisin 70-luvulta, jolloin Suomessa vallitsi vaikenemisen ilmapiiri Neuvostoliittoa koskevissa asioissa. Ihmiset pelkäsivät joutuvansa oikeudelliseen vastuuseen kertoessaan negatiivisia muistoja sotavangeista tai heidän kohtelustaan, joten monet vaikenivat negatiivisista asioista muisteluhetkellä

Haastateltavan maailmankuva, henkilökohtaiset tai poliittiset aatteet muokkaavat myös muistelijan muistoja. Maailmankuva tarkoittaa ihmisen määritelmää itsestään, yhteiskunnasta, luonnosta ja suhteestaan toisiin ihmisiin.²⁸ Se, mihin ihmiset muistoissaan uskovat, kertoo enemmän tietoa, kuin se, mitä todella tapahtui.²⁹ Arvokasta muistitiedossa on se, että se ei vain anna meille mahdollisuutta tutkia, mitä ihmiset tekivät menneisyydessä. Se antaa mahdollisuuden tutkia myös, mitä ihmiset halusivat tehdä, mitä he uskoivat tekevänsä ja mitä he jälkikäteen katsoivat tehneensä.³⁰

On hyvä myös muistaa, että muistitietolähteet eivät ole koskaan objektiivisia. Haastattelutilanteissa sekä haastattelija, että haastateltava voivat vaikuttaa lopputulokseen. Haastattelija voi tietoisesti tai tiedostamattaan johdatella kysymyksenasettelullaan haastateltavaa haluamaansa lopputulokseen tai haastateltava voi antaa tiettyä tarkoituspäästä palvelevia vastauksia. Myös haastattelijan ja haastateltavan keskeinen henkilökemia vaikuttaa lopputulokseen, esimerkiksi haastateltava voi pelätä haastattelijaa ja tuntea tilanteessa olonsa epämurkavaksi, mikä osaltaan vaikuttaa siihen, mitä haastateltava kertoo tai jättää kertomatta.³¹

Sota-aikaan ja sotavankeihin liittyvät muistot voivat olla myös traumaattisia, jolloin ne poikkeavat ei-traumaattisista muistoista. Muistoja on pinnalla ja syvällä olevia ja ne ovat keskenään

²⁵ Miettunen, 2014, 169- 170.

²⁶ Miettunen, 2014, 172.

²⁷ Virolainen, 1999, 33.

²⁸ Ukkonen, 2006, 183.

²⁹ Fingerroos & Haanpää, 2006, 34.

³⁰ Portelli, 2006, 55.

³¹ Portelli, 2006, 59-61.

vuorovaikutuksessa. Syviä muistoja ohjaa tunnetason muisti. Syvällä sijaitseva muisto yrittää palauttaa tapahtumat sellaisenaan, kun se tapahtumahetkellä koettiin ja tämän vuoksi traumaattisia muistoja ei välttämättä haluta kerrata. Sigmund Freud myös havaitsi, että traumaattisia muistoja on vaikeampi löytää ihmisen muistista. Tämä tosin johtaa myös siihen, että tavallisten muistojen muotoutuessa ajan myötä, traumaattisia tapahtumia koskevat muistot voivat pysyä muuttumattomina ihmisen mielessä.³² On täysin luonnollista, että haastattelutilanteessa ihmiset eivät halua jakaa traumaattisia kokemuksiaan. Näin ollen muistitiedoista voi puuttua paljon negatiivisia muistoja sotavankeihin liittyen.

Kaikki ihmiset kuuluvat johonkin yhteisöön, joka ohjailee väistämättä käsityksiämme, mielikuviamme ja muistojamme. Yksilöllisesti koettu todellisuus on väistämättä osa kollektiivista eli yhteisesti koettua todellisuutta. Kollektiivisen muistin esiintuoja sosiologi Maurice Halbwachsin mukaan ihmisellä ei ole yksittäisiä sellaisenaan säilyviä muistoja, vaan muistot muodostuvat muistelutilanteessa. Hänen mukaansa muistot jakautuvat historiallisiin, omanelämänkerrallisiin ja kollektiivisiin muistoihin. Historiallinen muisti elää ainoastaan asiakirjoissa, valokuvissa ja kirjoitetuissa muistelmassa. Kollektiivinen muisti taas on aktiivista, sen muistelijat ovat yksilöitä, mutta he ovat osa jotain yhteisöä, jolla on omat yhteiset muistonsa. Omanelämänkerralliset muistot ovat yksilöllisiä ihmisten elämäkokemuksia, mutta niitä säätelevät kollektiiviset ja sosiaaliset puitteet. Usein nämä kolme muistotapaa nivoutuvat toisiinsa, muistelijä muistaa historiallisen tapahtuman kollektiivisena muistona, johon kytkeytyy myös omia henkilökohtaisia kokemuksia.³³ Joskus samasta asiasta voi elää rinnakkain useampikin kollektiivinen muisto. Esimerkiksi toinen niin sanottu virallinen totuus, miten asiat halutaan muistaa, sekä todellisuus, miten asiat ehkä oikeasti tapahtuivat.³⁴ Sotavankimuisteluissa esimerkiksi virallisesti tuotiin kauan esiin se, miten hyvin ja inhimillisesti suomalaiset kohtelivat sotavankejaan. Tämä tuotiin esille, koska mahdollisesti pelättiin Neuvostoliittoa tai seuraamuksia. Samaan aikaan osa kansalaisista tiesi, etteivät suomalaiset aina kohdelleet vankejaan oikeudenmukaisesti ja nämä muistot elivät virallisen totuuden rinnalla, omassa kollektiivisessä muistissaan.

Lisäksi tämä tutkimus on luonnollisesti laadullinen eli kvalitatiivinen tutkimus. Laadullisessa tutkimuksessa pyritään ymmärtämään tutkittavaa ilmiötä kokonaisvaltaisesti. Tämä tarkoittaa ilmiön merkityksen tai tarkoituksen selvittämistä sekä kokonaisvaltaisen ja syvemmän käsityksen saamista siitä. Käytännössä tämä tarkoittaa tutkimuksen pääpainon antamista tutkittavien henkilöiden

³² Virolainen, 1999, 61-62.

³³ Korkiakangas, 2006, 126-130.

³⁴ Korkiakangas, 2006, 137.

näkökulmille ja kokemuksille sekä perehtymistä tutkittavaan ilmiöön liittyviin ajatuksiin, tunteisiin ja vaikuttimiin.³⁵

1.6. Tutkielman rakenne

Tutkielma alkaa taustaluvulla, joka kertoo jatkosodan aikaisen sotavankitilanteen lähtökohdat. Se kertoo miksi ja miten sotavankeja sijoitettiin maaseudulle sekä millaista julkista keskustelua sotavangeista tai yleisesti neuvostoliittolaisista käytiin sota-aikana Suomessa. Kolmannessa luvussa taas käsitellään muistoja, jotka koskevat sotavankien elinolosuhteita maaseudulla. Luku kertoo, miten sotavangit muistojen mukaan käytännössä elivät suomalaisten keskuudessa, esimerkiksi millaisissa tiloissa heitä majoitettiin, mitä ruokaa söivät ja miten kieliongelmat koettiin.

Neljäs ja viides luku taas keskittyvät enemmän siihen, miten muistojen mukaan sotavankeihin suhtauduttiin suomalaisten siviilein keskuudessa. Neljännessä luvussa keskitytään enemmän paikallisen tason suhtautumiseen, joka oli pääsääntöisesti hyvin myönteistä. Viidennessä luvussa taas tarkastellaan suhtautumista ristiriidan kautta, mikä vallitsi suhtautumisessa paikallisen tason ja virallisen tason välillä.

Kuudennessa eli viimeisessä käsittelyluvussa tarkastellaan sotavankien kotiinpaluuseen liittyneitä muistoja. Tutkimuksen lopuksi on lyhyt yhteenveto, joka kokoaa tutkimuksen tärkeimmät tutkimustulokset yhteen.

³⁵ 'KvaliMOTV', Tampereen yliopisto [http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L1_2.html] Luettu 16.4.2016

2. TAUSTAA

2.1 Vangit saapuvat maataloille

Jatkosodan syttyessä kesällä 1941 Suomessa luultiin, että sodasta tulee lyhyt. Tämän vuoksi koko väestöstä 16% toimi puolustusvoimien palveluksessa, mikä oli sotaa käyvän maan kestävyysrajoilla, sillä puolustusvoimien palveluksessa ollessaan nämä henkilöt olivat poissa elintarviketuotannon, teollisuuden ja muun tuotantoelämän palveluksesta. Syksyllä 1941 kuitenkin ymmärrettiin, että sota tulee kestämään kauemmin kuin aluksi oli odotettu. Työikäiset miehet olivat kaikki rintamalla ja työvoimapulan paikkaamiseksi eivät riittäneet työvelvolliset ja naiset.³⁶ Samaan aikaan suomalaiset saivat sotavankeja enemmän kuin olivat osanneet odottaa ja niiden huoltaminen ja sijoittaminen aina vain uusille vankileireille oli suuri rasitus niin puolustusvoimille kuin kotirintamallekin. Suunnitelmat sotavankien käyttämiseksi työvoimana aloitettiin jo loppukesästä 1941. Tärkeimpinä työkohteina nähtiin satama- ja puutavarateollisuuden työt, mutta myös tietyn ehdoin maatalous- ja teollisuustyöt.³⁷

Lähes kaikki sotaa käyneet valtiot kärsivät työvoimapulasta toisen maailmansodan aikana ja monessa maassa turvaututtiin käyttämään sotavankeja työvoimana. Saksassa naisten työpanos oli ideologisista syistä vähäinen, joten Saksassa esimerkiksi turvaututtiin lähes kokonaan valloitetuilta alueilta tulevaan ulkomaiseen siviilivierastyövoimaan, joka oli joko pakotettuna tai omasta tahdostaan siirretty Saksan alueelle. Lisäksi Saksassa käytettiin hyväksi sotavankityövoimaa laajasti. Myös mm. Yhdysvallat, Englanti, Neuvostoliitto ja Japani käyttivät sotavankeja työntekoon, yleisemmin maataloudessa tai teollisuudessa.³⁸

Syksyllä 1941 maataloudessa vallitsi Suomessa suurin työvoimapula, joten lähes puolet sotavangeista lähetettiin sadonkorjuun hätäaputyövoimaksi ja silti osa sadosta jäi korjaamatta. Keväällä 1942 työvoimapula maataloudessa jatkui, joten vankeja alettiin sijoittaa yhä kiinteämmin maatalouksin asumaan. Osa vangeista pääsi taloihin ympärivuotiseksi työvoimaksi.³⁹ Jatkosodan aikana Suomen vangitsema noin 67 000 sotavangista arviolta 40 000 käytettiin työvoimana. Alle 15 hehtaarin pienviljelystilat olivat tyypillisimpiä sotavangin sijoituspaikkoja. Näissä isäntäväkenä toimi yleensä vanha isäntä ja emäntä, koska nuoret työikäiset miehet olivat rintamalla.⁴⁰

³⁶ Danielsbacka, 2013, 128.

³⁷ Hokkanen, 2004, 68.

³⁸ Danielsbacka, 2013, 128.

³⁹ Hokkanen, 2004, 69.

⁴⁰ Wilms, 2010, 1.

Mielenkiintoista on myös se, että työnantajan poliittinen luotettavuus vaikutti vankien luovuttamiseen työvoimaksi. Ei riittänyt, että maanviljelijällä oli suuri työvoimapula tai että hänellä oli hyvät mahdollisuudet majoittaa ja ruokkia vankeja, vaan maanviljelijä tarvitsi suojeluskunnalta myönteisen lausunnon hänen poliittisesta luotettavuudestaan.⁴¹

Sotavankien sijoittaminen maataloustöihin oli kaiken kaikkiaan kannattavaa ja tehokasta. Työvoimapulasta kärsinyt elintarvikkeiden perustuotanto sai kaipaamaansa työvoimaa. Myös vankileirien resursseja vapautui muihin tarpeisiin kun osa vangeista oli työnantajansa muonituksessa ja vartioinnissa.⁴² Sotavankien kannalta pääsy vankileireiltä maataloustöihin oli pelastus. Maataloudessa ravinto ja muu huolto oli parempaa ja kohtelu inhimillisempää kuin leireillä. Maatiloilla vankien tekemä työ koitui selväksi hyödyksi maatilan omistajalle, jolloin vangin työkykyisenä säilyttämiselle oli suurempi motivaatio kuin vankileireillä. Sotavankeja kohdeltiin maatiloilla inhimillisemmin, koska he olivat tuttuja ja fyysisesti lähellä. He tekivät samoja töitä muiden tilan väen kanssa ja söivät samasta ruokapöydästä. Näin ollen he eivät näyttäneet enää kasvottomana vihollisena, toisin kuin ehkä vankileireillä.⁴³

Muistitiedosta on kuitenkin havaittavissa, että sotavankien sijoittaminen suomalaisille maatiloille tuntui myös hyvin ristiriitaiselta suomalaisista siviileistä. Aluksi monet jopa vastustivat vankien siirtämistä siviiliasutuksen yhteyteen, samaan aikaan kuin rintamalla miehet taistelevat heitä vastaan. Usein ennakkoluulot sotavankeja kohtaan kuitenkin hävisivät, kun siviilit pääsivät tutustumaan heihin paremmin. Tätä ristiriitaista tunnetta kuvailee naiskertoja, jonka aviomies oli samaan aikaan rintamalla, kun hän joutui työvoimapulan vuoksi ottamaan kotitalalleen sotavankeja töihin.

Kirjoitin sitten miehelleni Hugolle, että olin hommannut venäläisiä sotavankeja taloon töihin. Mieheni tietenkin hyväksyi toimenpiteeni. Mutta antoi kuitenkin ymmärtää, että hän vähän ihmettelee sitä, kun kotona ryssät tekee töitä ja hän täällä tappelee niitä vastaan.⁴⁴

2.2 Vankien etninen tausta

Sotavankeihin kuului ihmisiä 76:sta erilaisesta etnisestä ryhmästä, mutta silti heitä kaikkia kutsuttiin yhteisesti neuvostovangeiksi, koska yhteistä heille oli Neuvostoliiton kansalaisuus. Rajan läheisyydestä kotoisin olleita suomensukuisia heimovankeja kuitenkin suosittiin muita vankeja enemmän ja kohdeltiin paremmin, sekä näitä myös sijoitettiin maatiloille mieluummin kuin venäläisiä

⁴¹ Hokkanen, 2004, 71.

⁴² Hokkanen, 2004, 69.

⁴³ Danielsbacka 2013, 152.

⁴⁴ Sallinen, 1993, 92.

tai muita etnisiä ryhmiä.⁴⁵ Heimosotavangeiksi määriteltiin suomea edes heikosti puhuneet neuvostosotilaat, jotka olivat kotoisin yleensä Itä-Karjalasta, Inkerinmaalta, Novgorodista, Tverin karjalaisalueilta tai vepsäläisalueilta. Heimosotavangeiksi siis määriteltiin kansallisuuden tai kotipaikan sekä erityisesti yhteisen kielen perusteella.⁴⁶ Venäläisiä vankeja sijoitettiin toki mautille, koska suomensukuisia vankeja oli vain murto-osa kaikista vangeista, mutta ensisijaisesti mautille haluttiin sijoittaa heimokansoihin kuuluvia jo pelkästään heidän kielitaitonsa vuoksi. Varsinaisille venäläisille katsottiin kuuluvaksi raskaimmat työt kuten metsätyöt. Sotavankien töiden jakaminen heidän kansallisuutensa mukaan ei ollut epätavanomaista muissakaan Euroopan maissa. Esimerkiksi Saksassa rotupolitiikka määräsi paljon sotavankien kohtelua ja kaikki raskaimmat työt teetettiin saksalaisten ”alempina rotuina” pitämällä vangeilla. Myös Englannissa sotavankeja jaoteltiin heidän kansallisuutensa perusteella, ja heille asetettiin työ, joka vastaa heidän kansallisuuden mukaan muodostunutta mielikuvaa.⁴⁷

On muistettava, että heimokansoihin kuuluvien sijoittamisen suomalaisten keskuuteen katsottiin vahvistavan valtion ajamaa Suur-Suomi -aatetta ja näin ollen he olivat tärkeitä suomalaisille muutenkin kuin pelkän työpanoksensa takia, toisin kuin venäläiset vangit. Heimovangit olivat osa tärkeää rotupolitiikkaa. Uskottiin, että suomensukuiset kansat voitaisiin liittää alueineen osaksi Suomea. Tämän takia oli myös tärkeää, että heimovangit osasivat puhua suomea, sillä katsottiin, että silloin suomalaiset eivät pitäisi näitä uhkana tai vieraina kansoina, vaan näin he integroituisivat nopeammin kantaväestöön. Päämajan tiedotusosaston ohjeissa painotettiin, että etenkin heimokansoihin kuuluville sotavangeille tuli suunnata kommunisminvastaista propagandaa. Korostettiin, että sotavangeille tuli muodostua oikea ja myönteinen kuva Suomesta. Vangeille tuli kertoa Suomen hallinnosta, taloudellisista ja sosiaalisista oloista sekä erityisesti työläisten ja talonpoikien asemasta yhteiskunnassa. Tärkeintä oli samalla osoittaa, että Suomen olot ovat paremmat kuin Neuvostoliiton. Tehokkaimpana propagandan muotona nähtiin se, että vangit voivat omin silmin nähdä suomalaisia oloja, ja tämä toteutettiin muun muassa kuljettamalla vankeja ryhmissä vankileirien ympärillä erilaisissa paikoissa kuten kaupoissa, tavarataloissa, työväen- ja talonpoikien asunnoissa.⁴⁸ Tämän lisäksi heimovankien sijoittaminen suomalaisille mautille oli hyvää ja tehokasta propagandaa, koska näin he pystyvät näkemään suomalaisten elinoloja parhaiten ja oppisivat sopeutumaan suomalaiseen yhteiskuntaan.

⁴⁵ Wilms, 2010. 1-2.

⁴⁶ Danielsbacka, 2013, 188.

⁴⁷ Danielsbacka, 2013, 138.

⁴⁸ Danielsbacka, 2013, 90.

Ympäri Suomea vankeja sijoiteltaessa pidettiin huolta siitä, että suomensukuiset ja venäläiset sotavangit eivät saaneet olla toistensa kanssa tekemisissä. Sotavangit ryhmiteltiin erilleen, koska pelättiin venäläisten vankien kadehtivan liikaa heimosotavankien suurempia elintarvikeannoksia ja parempaa kohtelua. Tämän vuoksi yleensä kunnissa oli joko venäläisiä tai heimosotavankeja, esimerkiksi Kuopion seudulla vangit olivat usein heimosotavankeja kun taas Etelä-Pohjanmaalla ja Keski-Suomessa vangit olivat pääsääntöisesti venäläisiä.⁴⁹

Heimovangit saivat monia etuoikeuksia vankileireillä. Ensinnäkin, heille annettiin automaattisesti isommat muona-annokset, kun taas venäläisten ja muiden kansalaisuuksien muona-annokset olivat täysin riippuvaisia heidän suorittamastaan työstä. Heimovangit myös puettiin erilaiseen asuun kuin muut vangit, jotta he erottuisivat selvemmin. He saivat vankileireillä erilaisia luottamustöitä sekä toimivat usein tulkkeina.⁵⁰

Katsottiin parhaaksi eristää heimovangit muista sotavangeista, joten heille perustettiin oma sotavankileiri, erikoisleiri numero 21, joka sijaitsi Savonlinnassa. Suomenheimoisille tarkoitettulle leirille ei suinkaan siirretty kaikkia heimovankeja, vaan ainoastaan ne, jotka kannattivat Itä-Karjalan liittämistä osaksi Suomea. Leirin tarkoitusta kuvailtiin asiakirjoissa: ”on tarkoitus kasvattaa leiriin sijoitetuista sotavangeista kelvollisia, lähinnä Itä-Karjalan asuttamiseen käytettäviä Suomen kansalaisia”.⁵¹ Heimovangeille annettiin myös mahdollisuus liittyä sotatoimiin Suomen puolelle. Perustettiin erilaisia heimopataljoonia, jotka kuitenkin osoittautuivat pidemmän päälle epäluotettaviksi taisteluissa. Hyökkäysvaiheessa niiden riveistä karkasi sotilaita neuvostoliittolaisten puolelle. Vaikka heimopataljooniin liittyminen oli vapaaehtoista, monet liittyivät niihin vain ilmeisesti päästäkseen pois vankileireiltä. Esittämällä myötämielistä suomalaisille sai parempaa kohtelua, joten monet tarttuivat tähän tilaisuuteen.⁵² Heimovankien muita paremmasta kohtelusta kertoo myös kuolleisuusprosentti. Keskimäärin suomalaisten sotavangeista menehtyi jopa 30 %, mutta heimovangeista menehtyi ainoastaan 5 %. Suomensukuisten omalla vankileirillä kuolleisuus oli vain prosentin luokkaa.⁵³

On kuitenkin huomattava, että kansan keskuudessa kaikki neuvostokansalaiset niputettiin usein yleisesti vain venäläisiksi, vaikka heidän etninen taustansa olisi ollut jokin muu. Muistitiedossa puhutaan yleisesti venäläisistä tai ryssistä, vaikka ilmenisi, että sotavankina toiminut olisi ollut etniseltä taustaltaan esimerkiksi ukrainalainen, kirgiisi tai jopa suomensukuinen. Timo Vihavainen

⁴⁹ Hokkanen, 2004, 83.

⁵⁰ Danielsbacka, 2013, 191.

⁵¹ Pietola, 1987, 52-53.

⁵² Pietola, 1987, 63.

⁵³ Danielsbacka, 2013, 194.

on tuonut esiin, että sodan aikainen ns. ryssänviha ei Suomessa suinkaan koskettanut vain pelkästään etnisesti venäläisiä. Jatkosodan aikana Suomeen siirretty inkeriläinen siirtoväki tai joissain tapauksissa jopa Karjalankannaksen evakot leimattiin ”ryssiksi” oudolta tuntuneen murteensa, tapojensa tai ruokiensa vuoksi. Etenkin Karjalan evakot joutuivat vielä kauan sodan jälkeenkin kärsimään ”ryssittelystä” ja syrjinnästä uusilla asuinsijoillaan. Vaikka valtio ajoi ajatusta Suur-Suomesta, se ei suinkaan nauttinut kaikkien rintamamiesten keskuudessa suurta kannatusta. Ilmeni, että vastoin Suur-Suomen ideologiaa, monet rintamamiehet oudoksivat esimerkiksi Itä-Karjalan väestöä ja heidän heikkoa suomen kielen taitoaan. Rintamamiesten muistoissa Itä-Karjalan väestö puhui ehkä suomea jotenkuten, mutta silti usein todettiin, että ”samoja ryssiä ne oli”.⁵⁴

2.3 Säädökset

Heti jatkosodan alkaessa sotavankien vastaanotosta ja käsittelystä vastaavia tahoja informoitiin vankeja koskevista menettelytavoista, mikä puolestaan kertoo siitä, että sotavankiasiaa oli suunniteltu jo ennen sodan syttymistä. Päämajan järjestysosasto lähetti jo 29.6.1941 kirjeen armeijakuntien esikunnille. Kirjeessä annettiin ohjeet vankien käsittelystä, vankileireistä ja vartioinnista. Kirjeessä myös korostettiin Haagin sopimuksen sotavankien inhimillistä käsittelyä koskevien artikloiden sitovuutta, vaikka Neuvostoliitto ei kyseistä sopimusta ole ratifioinut. Myös sotavankileireistä ilmoitettiin Punaiselle Ristille jo 30.6.1941.⁵⁵

Yksityiselle työnantajalle luovutettujen sotavankien vartioimisesta annettu asetus sisälsi sotilasviranomaisille tiukan velvoitteen antaa kirjalliset määräykset vankien silmälläpidosta, sekä muista vankeja koskevista määräyksistä. Asetuksen rikkominen tiesi rangaistusta, joko sakkoa tai vankeutta. Karkaamisia ei juurikaan tapahtunut, vaikka maatiloilla vartiointi rajoittui kirjalliseen sitoumukseen (kts. liite 1.), joka jokaisen työnantajan tuli allekirjoittaa, ennen kuin vanki luovutettiin. Kyseinen sopimus sisälsi vain sotavangin numeron, hänen nimeään tai muita tietoja ei annettu siviilien käsiin.⁵⁶

Kotijoukkojen esikunta jakoi lokakuussa 1941 kaikille sotavankien siviilityönantajille täsmälliset ohjeet miten sotavankeja tulee kohdella ja käsitellä. Myöhemmin ohjeita päivitettiin Päämajan alaisuudessa, mutta niiden pääsisältö pysyi samana (ohjeet kokonaisuudessaan kts. liite 2.). Ohjeiden mukaan sotavankityövoimaa tuli tilata siviilitöihin kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriöltä, joka

⁵⁴ Vihavainen, 2004 A, 349-350.

⁵⁵ Hokkanen, 2004, 67-68.

⁵⁶ Myllymäki, 2013, 161.

vie anomukset eteenpäin kotijoukkojen esikunnalle ja alle 50 vangin tilaukset tuli osoittaa kunnan työvoimalautakunnalle. Sotavankityövoima tuli pitää majoituksessa yhtenä ryhmänä tai vähintään kymmenen miehen ryhmissä. Työnantajan tuli kustantaa ja järjestää sotavankien vartiointi ja se oli järjestettävä niin, että sotavanki oli koko ajan vartioituna eivätkä sotavangit saaneet olla missään kosketuksissa sivullisten kanssa. Jos mahdollista, sotavangit tuli lisäksi pitää muusta työvoimasta erillään. Öisin sotavangit oli säilytettävä lukittujen ovien takana. Karkaamisyriytykset tuli estää ja mikäli vanki ei totellut pysähtymiskäskyä, aseiden käyttö oli sallittua. Mikäli vanki niskoitteli tai muuten esiintyi sopimattomasti, oli tästä ilmoitettava sotavankileirin päällikölle. Sotavankien rankaiseminen kuului yksinomaan sotavankileirin päällystölle. Vankileirin päälliköllä oli valvontaoikeus töihin luovutettuihin sotavankeihin ja kotijoukkojen esikunnan asettamien työtehon tarkkailijoiden oli sallittava käydä työmailla.⁵⁷

Sotavankileirille, josta vanki oli annettu, tuli työnantajan maksaa kahdesti kuussa korvaus sotavangin työstä. Sunnuntai oli määrätty sotavangillekin lepopäiväksi, elleivät työtehtävät toisin vaatineet, mutta ainakin yksi lepopäivä vangille piti viikossa taata. Työpäivän pituus on 10 tuntia eli sama kuin suomalaisella työntekijällä. Muonituksesta ja majoituksesta huolehtiminen vähennettiin työnantajan kustannuksista. Ohjeet sisälsivät tarkat ohjeet myös siitä, kuinka paljon yhden sotavangin päivittäinen muona-annos on.⁵⁸ Ohjeiden mukaan eri työnantajien vangit eivät saa olla missään tekemisissä keskenään. Vangit eivät saa liikkua työpaikkansa ulkopuolena vapaana eivätkä käydä esim. elokuvissa tai kahviloissa edes työnantajan seurassa, eikä heille missään nimessä saa antaa polkupyöriä, suksia tai muita kulkuneuvoja. Suomen kansalainen, joka auttaa sotavankia pakenemaan tai piilottelemaan, voidaan tuomita kuolemantuomioon tai vähintään kuuden vuoden kuritushuonetuomioon.⁵⁹

Kaiken kaikkiaan ohjeet muistuttavat siitä, että keskuudessa työskentelevä vanki ei ole ystävä vaan vihollinen. Ohje sanoo: ”On muistettava, että sotavanki on vihollismaan kansalainen, joka keinoista välittämättä on joka hetki valmis toimimaan isänmaansa hyväksi ja maamme vahingoksi.” Turvallisuussyistä vangeille oli kiellettyä edes kertoa missä päin Suomea he oleilevat. Päämaja pelkäsi suomalaisten alkavan veljeillä liikaa vihollisen kanssa, jolloin sodan päämäärät saattavat

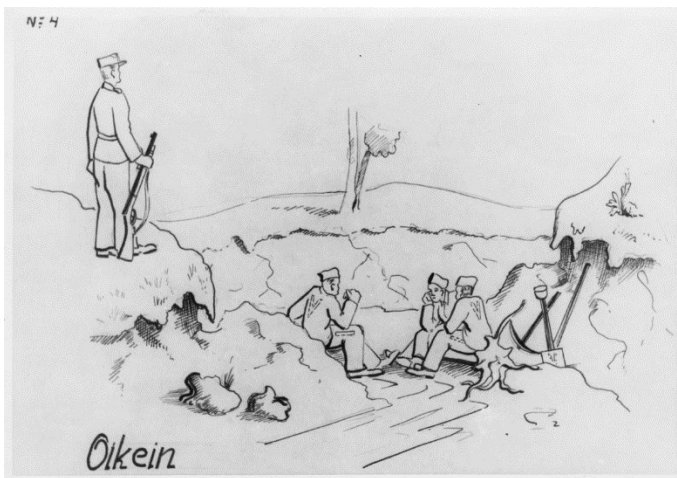
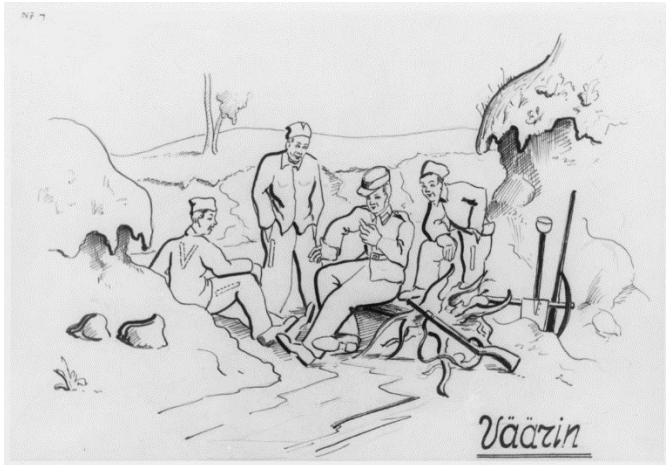
⁵⁷ Danielsbacka 2013, 142.

⁵⁸ Danielsbacka, 2013, 142.

⁵⁹ Päämaja: Ohjeet työnantajalle annettujen vankien vartioinnista, käsittelystä, huollosta ja työvoimakorvausten perimisestä. Kts. liite 2.

hämärtyä. Tämän vuoksi ohjesäännöt kielsivät myös kaiken turhan seurustelun vankien kanssa niin siviili kuin sotilashenkilöiltä, tupakan yms. tarjoaminen vangeille oli ehdottoman kiellettyä.⁶⁰

Ohjesääntöjen lisäksi sotavankien oikeaoppisen käsittelyn avuksi laadittiin mm. helppotajuisia ”oikein” ja ”väärin” opaspiirroksia, jotka kiteyttivät vankien vartioinnin keskeiset periaatteet. Näitä opaspiirroksia käytettiin etenkin vankileireillä vartiomiehien kouluttamiseen, ja ajatus piirroksiin saatiin luultavasti saksalaisilta, jotka käyttivät itse vastaavia.⁶¹ Esimerkki ohjepiirroksista on kuva 1.

KUVA 1. Ohjekuva. Ylhäällä väärä tapa vartioida vankeja: vartija on jättänyt kiväärinsä kannolle ja veljelee sotavankien kanssa. Alhaalla oikea tapa vartioida vankeja: sotavankien pitäessä taukoa on vartiomiehen astuttava paikalle, josta hän voi helposti vahtia vankeja. (Lähde: Westerlund, 2009, 347.)

⁶⁰ Päämaja: Ohjeet työnantajalle annettujen vankien vartioinnista, käsittelystä, huollosta ja työvoimakorvausten perimisestä. Kts. liite 2.

⁶¹ Westerlund, 2009, 342.

2.4 Keskustelu ”kotiryssistä”

Todellisuudessa ohjesääntöjä ei juurikaan noudatettu, vaan etenkin maaseudulla sotavangit elivät hyvin vapaasti, järjestivät keskenään omia illanviettoja ja kävivät paikallisten kanssa elokuvissa, joskus täysin yksin polkupyörillä. Vankien pitäminen jatkuvasti vartioituina oli sulaa mahdottomuutta, eikä monet pitäneet sitä edes tarpeellisena. Maatilojen väen oli mahdotonta olla seurustelematta vankien kanssa, koska työn lomassa väkisinkin tutustuttiin ja 1940-luvun ihmiselle ulkomaalainen ihminen oli harvinainen näky, joka väkisinkin herätti uteliaisuutta. Vankien kanssa solmittiin hyvinkin läheisiä ihmissuhteita. Sotavankien liian lepsu kohtelu herätti paljon keskustelua sanomalehdissä, sekä suoranaista ärsytystä rintamamiehissä. Viranomaisetkin huolestuivat tilanteesta. Julkinen negatiivinen keskustelu sotavangeista varmasti on osaltaan vaikuttanut ihmisten mielikuvien pysyvästi.

Odotettua kauemmin kestänyt sota, tappiot ja vanhan rajan ylittäneet sotatoimet alkoivat laskea niin kotirintaman kuin rintamamiehien mielialoja. Jo syksyllä 1941 alkoi ilmassa olla selkeää kyllästymistä sotaan.⁶² Yleisen mielialanlaskun lisäksi rintamajoukoissa herätti erityisesti kateutta se, että sotavangit saivat mautiloilla jopa parempaa ravintoa kuin sotilaat rintamaoloissa. Samaan aikaan kuin Suomen sotilaat värjöttelivät puutteellisissa oloissa juoksuhaudoissa, lihoivat neuvostovangit suomalaisilla mautiloilla odottaen rauhaa. Etenkin rintamalehdissä syntyi kiivasta keskustelua aiheesta ja yksityisillä mautiloilla työskennelleistä sotavangeista alettiin käyttää pilkkanimitystä ”kotiryssä”. Myös kotirintaman lehdistö otti asiaan kantaa.⁶³

Monet tahot suorastaan vastustivat sotavankien sijoittamista mautiloille, joissa he olisivat kanssakäymisissä suomalaisten kanssa. IKL:n omassa lehdessä Ajan Suunnassa vankien käyttö työvoimana nähtiin hyvänä asiana, mutta vain tiukan kurin ja valvonnan alaisena, ei vapaana liikuskelemissa suomalaisella maaseudulla. Yleisöosastolla eräs tuhtunut kirjoittaja: ” - suorastaan pöyristyttää ajatus, että nuo saastaiset, eläimelliset oliot ovat tilaisuudessa naurattelemaan suomalaista naista ja hyväilemään sankariemme lapsia”.⁶⁴ Kirjoituksen sanavalinnat kuvaavat hyvin sodan aikaista viholliskuvaa, jossa vihollinen nähtiin likaisena ja raakalaismaisena. Myös sosiaalidemokraattien Suomen Sosiaalidemokraatti vastusti vankien sijoittamista suomalaisten

⁶² Danielsbacka, 2013, 143.

⁶³ Hokkanen, 2004, 77.

⁶⁴ Ajan Suunta 20.10.1941

läheisyyteen. Pahimpana pelkona lehden mukaan oli ”uusien puolvenäläisten kansalaisten syntyminen”.⁶⁵ Pelättiin siis suomalaisen rodun saastumista.

Erityisesti naisten moraalista oltiin huolissaan. Pelättiin, että sotavankien liian hellämielinen kohtelu johtaa sotavankien ja suomalaisten naisten välisiin arveluttaviin suhteisiin. Sotavankien kanssa seurustelu nähtiin jopa paljon pahempana kuin saksalaissotilaiden kanssa seurustelua, vaikka sitäkin laajasti paheksuttiin. Sotavankihan oli vihollinen ja sen lisäksi 40-luvun Suomessa venäläisvihalla oli pitkät perinteet. Aluksi keskustelu oli hyvin rauhallista, lehdistö vain muistutteli naisia oikeista käytöstavoista ja moraalista.⁶⁶ Pohjolan Sanomat kirjoitti esimerkiksi aiheesta 24.9.1941: ”Suomen naisen asevelvollisuuteen kuuluu sillä paikkakunnalla, jossa kunkin vaikutus tulee näkyviin, puolustautua kaikkia hänen rintamaansa uhkaavia vihollisia vastaan, koettaa torjua nuorten naisten, Suomen tulevien äitien moraalista selkärankaa uhkaavat vaarat.”⁶⁷ Syksyn edetessä ja vankien saapuessa laajemmin maataloihin, alkoi lehtikirjoittelukin olla hyökkäävämpää. Rovaniemi-paikallislehdessä 12.11.1941 sotavankien kanssa seurustelleita kuvailtiin jyrkästi: ”Tällaisten neitosten olisi syytä mennä Uralin taakse, jotta saisivat nauttia ryssän rakkautta mielin määrin.”⁶⁸ Kiihkeimmissä kirjoituksissa sotavankien kanssa seurustelevalta naisilta haluttiin jopa kieltää Suomen kansalaisuus. Viha neuvostovankien kanssa seurustelleita suomalaisnaisia kohtaan oli samankaltaista, kuin vuonna 1918 suojeluskuntalaisten viha punakaartilaisia naisia kohtaan oli ollut ja tämä näkyi myös lehtikirjoittelun tyylissä.⁶⁹

Valtion tiedotuslaitoksen katsauksessa kerrottiin lokakuussa 1941, että sotavangit muodostivat huomattavan mielialatekijän kotirintamalla ja siitä oltiin huolissaan. Ilmeisesti alueilla, joissa vankeja ei ollut töissä, ihmeteltiin mistä vankityövoimaa voi saada ja siitä oltiin kateellisia. Siellä missä vankeja taas oli työvoimana vallitsi kriittinen keskustelu ”kotiryssistä”. Sotavankien hyvän kohtelun aiheuttama katkeruus lietsoi myös paljon huhuja liikkeelle. Esimerkiksi Aunuksen suunnalla huhuttiin ”ettei ainakaan Aunuksessa enää oteta sotavankeja”. Huhujen mukaan suomalaiset yrittivät ampua antautuvan vihollisen niin nopeasti, etteivät ehdi huomata heidän antautumisen merkiksi kohotettuja käsiään.⁷⁰

Yksi merkittävä syy, miksi sotavankien sijoittamista suomalaisasumusten yhteyteen vastustettiin, oli pelko kommunismin leviämisestä. Samalla tavoin Saksassa neuvostovankeja ei uskallettu aluksi

⁶⁵ Suomen Sosiaalidemokraatti 21.10.1941

⁶⁶ Wilms, 2010, 20.

⁶⁷ Pohjolan Sanomat 24.9.1941

⁶⁸ Rovaniemi 12.11.1941

⁶⁹ Wilms, 2010, 25.

⁷⁰ Danielsbacka, 2013, 148.

sijoittaa töihin, koska pelättiin heidän tartuttavan ”bolsevistisen basillin” saksalaisiin työläisiin. Neuvostosotavankeja tuotiin lopulta Saksaan töihin syksyllä 1941, mutta heidät pidettiin tarkasti vartioituina, eikä heidän annettu olla missään kosketuksissa saksalaisiin työläisiin. Myöskään suomalainen kotiryssäkeskustelu ei ollut epätavanomainen, sillä jo syksyllä 1939 Saksassa koettiin samanlainen keskustelu kun puolalaisia sotavankeja sijoitettiin saksalaisille mautiloille töihin. Saksalaisten katsottiin kohtelevan aivan liian myötämielisesti alempiarvoiseksi roduksi määriteltyjä puolalaisia, eikä se ollut natsi-ideologian mukaan hyväksi kansalaisille.⁷¹

2.5 Viholliskuva

Sota-aikana Suomessa Neuvostoliitto ja neuvostoliittolaiset nähtiin toiseuden kautta, ja heistä oli muodostettu selkeä viholliskuva. Tämä viholliskuva oli valtioon ylläpitämää, mutta luonnollisesti kaikki suomalaiset eivät jakaneet samoja mielipiteitä Neuvostoliitosta ja sen kansalaisista. Viholliskuva kuitenkin näkyi kaikessa yhteiskunnallisessa keskustelussa ja toiminnassa, joten sille altistumista ei voinut välttää.

Toiseuden idea perustuu oman identiteetin suojeluun ja merkittävänä työkaluna toiseuden luomisessa toimii psykologinen projektointi. Se alkaa erottelemalla negatiiviset ominaisuudet muista kulttuurisesti hyväksytyistä ominaisuuksista. Nämä negatiiviset ominaisuudet suljetaan pois omasta identiteetistä, mutta samalla lisätään ne kuvaamaan toista, itsestä eroavaa ryhmää tai yksilöä.⁷² Kun toiseuden luominen on valmis, voidaan sen kautta peilata omaa identiteettiä. Oma identiteetti nähdään usein suorana vastakohtana sille, mitä toiseudeksi määritellyn katsotaan edustavan. Omaan identiteettiin lisätään positiivisia ominaisuuksia kuten oikeudenmukaisuus, puhtaus, ahkeruus, oikea uskonto ja sivistyneisyys. Luonnollisesti toiseuteen liitetään taas näiden ominaisuuksien vastakohtia, negatiivisia asioita kuten epäoikeudenmukaisuus, likaisuus, väärä uskonto, laiskuus ja sivistymättömyys.⁷³

Toiseuden luominen ei kuitenkaan aina automaattisesti tarkoita viholliskuvan luomista. Toiseudesta luodaan viholliskuva vain, jos tämä toiseksi mielletty vaikuttaa jollain tapaa uhkaavalta. Uhkaavien tilanteiden ja kriisien kohdalla voidaan tämä kuva toisesta helposti muuttaa kuvaamaan vihollista aina

⁷¹ Danielsbacka, 2013, 146.

⁷² Vuorinen, 2012, 1.

⁷³ Vuorinen, 2012, 2-3.

tarpeen vaatiessa. Tarvittaessa voi myös syntyä ns. perivihollisen käsite, kun toisena pidetty vaikuttaa jatkuvasti omaa identiteettiä uhkaavalta.⁷⁴ Negatiivisia ja stereotyyppisiä viholliskuvia luodaan usein poliittisiin tarkoituksiin, oikeuttamaan omia toimia kuten esimerkiksi sotia. Ihmisten täytyy määritellä ensin itselleen, minkä vuoksi taistelee, mitä suojelee ja arvostaa. Sen jälkeen tulee määritellä vihollinen, joka usein edustaa kaiken tuon vastakohtaa, kuka ei kuulu joukkoon, jonka toimia ei kuulu sietää ja joka täytyy tuhota.⁷⁵ Kun itse taistelee positiivisten ominaisuuksien puolesta negatiivisia ominaisuuksia vastaan, tule taistelusta hyväksytyä.

Venäläisviha ei suinkaan ollut ainoastaan suomalainen ilmiö, vaan Venäjä on nähty Euroopassa toisena ja vihollisena jo ensimmäisen vuosituhannen alusta saakka. Ensinnäkin Venäjän poikkeusi kulttuurisesti ja uskonnollisesti muusta Euroopasta, joten siitä oli helppo luoda toiseutta.⁷⁶ 1500-luvulta 1800-luvulle alueellinen kilpailu Euroopassa oli suurta, esimerkiksi Ruotsi, Venäjä ja Puola kävivät jatkuvasti keskenään sotia omien rajojensa sijainnista. Venäjää syytettiin suuresta laajentumishalustaan, vaikka todellisuudessa muut Euroopan valtiot tavoittelivat samoja alueita kuin Venäjä. Alueellisen kilpailun vuoksi syntyi tarve luoda Venäjästä viholliskuvaa, jonka avulla muut Euroopan valtiot voivat oikeuttaa oman osuutensa sotiin. Venäläisvastaisuudesta tuli yleiseurooppalainen ilmiö.⁷⁷

Suomessa syntyi itsenäistymisen jälkeen myytti, jonka mukaan Venäjä olisi aina ollut Suomen perivihollinen ja uhannut suomalaisten olemassaoloa. Nykytutkimus on kuitenkin todennut, että laajamittainen venäläisviha on syntynyt Suomessa vasta itsenäistymisen jälkeen ja itseasiassa autonomian aika oli hyvinkin rauhanomaista aikaa Suomelle ja suomalaisille.⁷⁸ Stereotyyppinen ja jopa rasistinen erottelu on kuitenkin vastaitsenäistyneissä maissa yleinen kansallisen identiteetin ja me-hengen luomisen keino ja näin oli myös Suomessa.⁷⁹ Sisällissodan voittaneet valkoiset halusivat lietsoa venäläisvihaa, koska he uskoivat, että yhteinen vihollinen voisi yhdistää kansaa, joka on sodan myötä kahtiajakautunut. Valkoiset halusivat korostaa, että sisällissota olisi ollut itseasiassa vapaussota, jossa Suomi vapautettiin venäläisten vallasta.⁸⁰ Samalla tuotiin esiin, että Venäjän levittämä bolsevismin tauti olisi tarttunut suomalaisiin työläisiin. Tämä ei suinkaan ollut työläisten vika, vaan pikemminkin tautia levittäneen Venäjän vika. Oli helppo määritellä, että kaikki paha on lähtöisin itäisestä naapuristamme, eikä kohdata omassa yhteiskunnassa piileviä ongelmia. Luomalla

⁷⁴ Vuorinen, 2012, 2.

⁷⁵ Vuorinen, 2012, 5.

⁷⁶ Immonen, 1987, 37.

⁷⁷ Immonen, 1987, 39

⁷⁸ Karemaa, 2004, 229.

⁷⁹ Karemaa, 2004, 227.

⁸⁰ Karemaa, 2004, 236-237

syntipukin sotaan Venäjältä, toivottiin, että suomalaiset saataisiin yhteismielin valkoisen ideologian taakse. Samalla haluttiin viedä suomalaisten huomio pois oman yhteiskunnan epäkohdista.⁸¹

Sota-aikaan tultaessa Suomessa oli siis pitkä venäläisvihan kulttuuri, joka auttoi sotapropagandan luomisessa. Propaganda on tärkeä sodankäynnin väline, sen avulla oikeutetaan oma osallisuus sotaan. Sen avulla luodaan vihollisesta epäinhimillinen ja negatiivinen kuva, ja tämä itsessään auttaa sotilaita kestämään sotaa ja tappamista. Kun vastapuolta ei kuvata ihmisenä, on sen tappaminen helppoa. Propagandan tarkoitus on auttaa myös kotirintamaa jaksamaan sekä uskomaan sodan voittoon. Historiantutkija Jenni Kirves sanoo suomalaisen sotapropagandan olleen jatkosodassa yltiöisänmaallista ja halventaneen vihollista. Muihin toiseen maailmansotaan osallistuneisiin maihin nähden suomalainen propaganda ei syylistynyt suoranaiseen valehteluun, mutta epäedullisten asioiden sensurointi oli hyvin yleistä ja laajaa.⁸²

Heikki Luostarisen mukaan talvi- ja jatkosodan aikaan suomalaisten vihollisesta muodostama kuva oli hyvin samanlainen kuin kuva, jonka valkoiset punaisista vuonna 1918 Suomessa loivat. Itseasiassa Suomi oli toisen maailmansodan aikaan hyvinkin kahtiajakautunut, ja ns. ryssänviha oli ainoita yhdistäviä tekijöitä kansan keskuudessa.⁸³ Sota-aikaisessa propagandassa käytettiin paljon hyväksi itsenäisyyden jälkeen luotua myyttiä, jonka mukaan Venäjä on aina ollut Suomen perivihollinen, joka on uhannut suomalaisten olemassaoloa. Tätä myyttiä perusteltiin käyttämällä hyväksi historiallisia tapahtumia.⁸⁴ Esimerkiksi Sinikka Wunch on tuonut esiin, että talvisodassa vedottiin paljon venäläisten isovihan aikana tekemiin hirmutekoihin. Vihollista kuvailtiin perivihollisena ja vanhana vainoajana, joka on ennenkin raiskannut ja tappanut Suomessa. Samalla viitattiin vihollisena muuttumattomuuteen, jos vihollinen on jo vuosisatoja sitten uhannut suomalaisia, ei hän nähtävästi voi koskaan muuttua. Sota-ajan sanomalehtien sivuilta voidaan tunnistaa vainolaistarinoita, jotka olivat syntyneet yli kahdensadan vuoden takaisen isonvihan kaudella, jolloin venäläiset olivat miehittäneet osan Suomesta.⁸⁵

Finlantijaa, Finlantijaa.
Sinne pääsee iivana vain sotavankina.
Mut mikäs niitä vankeja nyt ottaessa ois,
vaan kun ei ne sitten tahtois mennä täältä pois.

R.W Palmroth: Mottimatit marssilla 3

⁸¹ Luostarinen, 1989, 129.

⁸² Kirves, 2008, 13.

⁸³ Luostarinen, 1986, 420.

⁸⁴ Karemaa, 2004, 230.

⁸⁵ Wunch, 2003, 271.

Oheinen pätkä R.W Palmrothin kupletista Mottimatit marssilla 3 kuvaa sitä, miten suomalainen propaganda toi esiin vihollisen surkeutta. Haluttiin tuoda esiin miten huonot ja alkeelliset elinolot Neuvostoliitossa vallitsivat ja miten tavalliselle neuvostosotilaalle on suoranainen armahdus päästä Suomeen sotavangiksi.⁸⁶ Olli Kleemolan mukaan propagandakuvien yleisin linjaus vihollista kuvattaessa oli vähättelevä, heidän sääliävyyttään korostettiin laajasti. Propagandakuvissa usein esiintyi räpsyinen, likainen, huonosti pukeutunut ja ehkä myös haavoittunut sotavanki, joka katsoo säikähtäneenä kameraan. Tästä esimerkkinä on kuva 2. Tällaiset kuvat olivat todennäköisesti tarkoitettu kasvattamaan suomalaisten ylemmydentuntoa venäläisiin nähden, ja siten vahvistamaan suomalaisten taistelumieltä. Vihollista ei saanut koskaan kuvata itsevarmana.⁸⁷ Vihollisen likaisuutta myös korostettiin, koska suomalaiset saunakansana pyrkivät tietoisesti erottautumaan vihollisistaan vedoten omaan puhtauteensa.⁸⁸ Uskoakseni tämä vihollisen vähättely oli luonnollista, koska sen avulla voitiin luoda toivoa siitä, että me voitamme sodan nopeasti ja helposti. Suomalaiset näkivät luonnollisesti itsensä vihollisen vastakohtana, kun vihollinen on sääliävä ja heikko, tarkoittaa se, että suomalaiset ovat rohkeita ja vahvoja.

Rintamalla levisi yleisesti paljon lukuisia huhuja venäläisten elämellisyydestä: heidän tekemistään julmuuksista, siveettömyydestä ja epäsiisteydestä sekä neuvostosysteemin yleisestä kurjuudesta ja epäkohdista. Kerrottiin muun muassa kuinka neuvostojohto laittoi omia siviilejään polkemaan miinoja. Huhuja on vaikea kumota, koska ne perustuvat suurelta osin uskomuksiin. Huhuttiin paljon myös Neuvostoliiton huonosta ravinnosta, jonka seurauksena sotilaat sortuvat kannibalismiin syöden omia tovereitaan.⁸⁹ Vihollisen vertaaminen eläimeen on taas yksi keino epäinhimillistää vihollinen. Kun vihollinen on kuin laumassa kulkeva eläin, ei sen tappaminen poikkea eläimen tappamisesta, joten siinä ei pitäisi olla mitään moraalisia ongelmia. Vihollisen elämellisyyttä haluttiin korostaa myös propagandakuvilla, joissa neuvostosotilaat antautuvat kädet ylhäällä suurissa laumoissa, aivan kuin eläimet laumoissaan.

Neuvostoliiton barbaarisuutta kuvasi myös se, miten huonosti he huolehtivat kaatuneistaan, sillä neuvostosotilailla ei ollut tapana evakuoida kuolleita tovereitaan, saati edes haudata heitä. Puna-armeijassa päti Stalinin antama käsky, jonka mukaan perääntyvät ja pelkurimaisesti käyttäytyvät neuvostosotilaat tuli ampua. Kuolleet, olivat he sitten taistelussa kaatuneita tai ”pelkureina” ammuttuja, jätettiin taistelukentille. Suomalaisten itseymmärryksen yksi mitta taas oli se, miten

⁸⁶ Kirves, 2008, 40.

⁸⁷ Kleemola, 2011, 54.

⁸⁸ Kirves, 2008, 42.

⁸⁹ Kirves, 2008, 40-41.

yhteiskuntamme huolehti kaatuneistaan. Haluttiin korostaa ja tuoda esiin, miten sivistynyt kansa piti hyvää huolta myös vainajistaan, kun taas barbaarinen kansa jätti omat sotilaansa mädäntymään niille sijoilleen, hukkaamatta edes ajatusta heidän hyväkseen.⁹⁰

Suomalaiset kuvasivat sotapropagandassaan vihollisen usein myös huumorin kautta. Huumorin käyttäminen sotapropagandan yhteydessä oli hyvin harvinaista muissa toiseen maailmansotaan osallistuneissa maissa, koska huumorin kautta luodussa propagandassa vihollisesta välittyy samalla myös inhimillinen kuva, mitä yleensä propagandalta ei haluta.⁹¹ Kuitenkin huumorin kautta luodussa sotapropagandassa viholliskuvaa luotiin toiseuden kautta. Vihollinen nähtiin usein laiskana, ahneena, tyhmänä, vastuuttomana, puolustuskyvyttömänä, likaisena ja ennen kaikkea alkoholisteina, siis kaiken suomalaisuuteen liitetyn vastakohtana. Samalla nämä ominaisuudet olivat kuitenkin inhimillisiä, eivätkä edustaneet puhdasta pahuutta. Venäläiset kuvattiin usein sääliävinä, lapsenomaisina hahmoina, joilla ei ollut itsehillintää, vastuuntuntoa tai kykyä puolustaa itseään ja omia ajatuksiaan. Propagandan päämääränä oli nostattaa suomalaisten taistelutahtoa niin rintamalla kuin kotirintamallakin. Kun vastustaja vaikuttaa sääliävaltä ja surkealta, ei sodan voittaminen ehkä olekaan mahdottomuus.⁹² Esimerkiksi kuvassa 3 on sodan aikainen pilakuva, jossa huoltovanki kuvataan lapsenomaisena ja huvittavana. Etenkin sotavangeista luotiin lapsenomaista kuvaa, mikä auttoi selittämään heidän inhimillisen kohtelun maatalouksissa työskennellessään.

Suomalaisten suuri vihollinen oli luonnollisesti Neuvostoliitto, johon kuului venäläisten ohella kymmeniä muitakin kansoja. Olli Kleemola tuo esiin, että suomalaiset pyrkivät kuvaamaan vangitsemaansa Suomen heimokansoihin kuuluvia myönteisemmin, kuin muita kansallisuuksia. Päämajan ohjekäskyssä numero 6111 mainitaan, että kuvaajien on kaikin tavoin pyrittävä edesauttamaan suopeaa suhtautumista karjalaisiin sotavankeihin, jotta kansallinen eheytyminen saataisiin nopeasti käyntiin.⁹³ Toisin sanoen Suur-Suomi päämäärien lujittamiseksi suomalaisten tuli olla myötämielisiä heimokansojansa kohtaan, jotta nämä kääntyisivät suomalaisten puolelle ja myös suomalaiset ymmärtäisivät heimokansat ystävikseen, ei vihollisiksi. Propagandakuvissa heimoveljet olivat selvästi muita vankeja siistimpiä, heidän hiuksensa oli leikattu ja heidän oli muutenkin annettu peseytyä ennen kuvien ottoa. Myös sotavankeina heimokansoihin kuuluvia kohdeltiin yleisesti paremmin kuin muita neuvostovankeja.

⁹⁰ Kirves, 2008, 42-44.

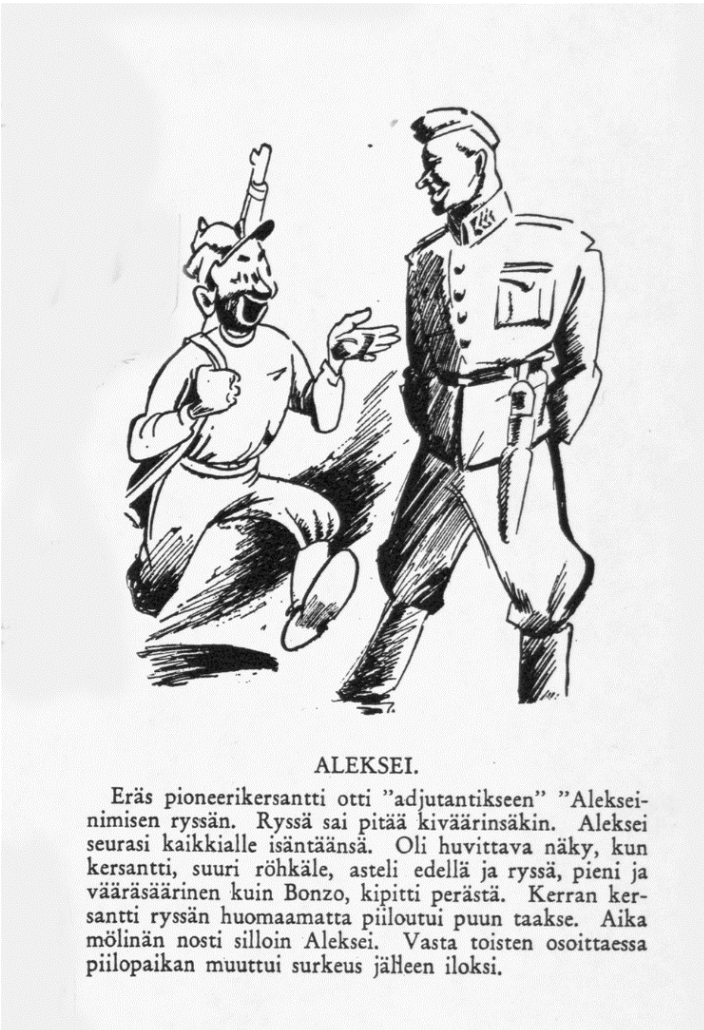
⁹¹ Vares, 2012, 58.

⁹² Vares, 2012, 64.

⁹³ Kleemola, 2011, 60.

KUVA 2. ”Ryssän hymy” (Lähde: SA-Kuva 2695)

KUVA 3. Jatkosodan aikainen pilapiirros. (Lähde: Westerlund, 2009, 116.)

3. SOTAVANKIEN ELINOLOSUHTEET MAASEUDULLA

Tämä luku keskittyy kertomaan, millaisissa oloissa maataloustöissä olleet sotavangit Suomessa elivät muistitiedon mukaan paikallisella tasolla sekä millaisia käytäntöjä heidän elämäänsä liittyi. Miten vankien kanssa koettuja ja heidän elämäänsä liittyneitä käytännön asioita, kuten työntekoa, majoitusta, vapaata liikkumista, heidän saamaansa ravintoa ja heidän kanssaan koettuja kieliongelmia muistellaan. Muistot ovat pääsääntöisesti positiivisia, vankeja pidettiin hyvinä työmiehinä, heihin luotettiin, he söivät samassa ruokapöydässä talon muun väen kanssa ja he saivat kulkea paikkakunnilla vapaina. Myös tutkimuskirjallisuus tuo esiin, että vankeja kohdeltiin suomalaisilla maataloilla pääsääntöisesti hyvin. Virallisen tason antamia sotavankeja koskevia sääntöjä ja säädöksiä ei juurikaan noudatettu ja ne nähtiin turhiksi. Virallisen ja paikallisen välillä nähdään jopa selkeää ristiriitaa ja vastakkainasettelua. Negatiivisiakin asioita ja muistoja vankeja koskien varmasti oli, mutta niitä ei useinkaan ole haluttu tuoda esiin haastatteluissa

3.1. Työnteko

Päämajan ohjeissa sotavankityövoiman käytöstä määrättiin kesäkuussa 1941, että vankeja tulee käyttää heidän voimiaan ja kykyjään vastaavissa töissä.⁹⁴ Muistitietoaineistosta kuitenkin selviää, ettei tämä suinkaan pitänyt paikkaansa, vaan välillä vankeja sijoitettiin mielivaltaisesti työhön, josta vangilla ei ollut minkäänlaista kokemusta tai joka ei mitenkään vastannut heidän siviiliammattiaan. Etenkin raskaisiin metsätöihin sijoitettiin pääsääntöisesti vain kansalaisuudeltaan venäläisiä vankeja, ilman sen suurempia kriteereitä. Esimerkiksi eräs suomalainen tukkimies muisteli työntekoaan sotavankien kanssa. Hänen mukaansa hänen työmaallaan huomattava osa sotavangeista oli siviiliammaltaan sähkömiehiä ja luonnollisesti täysin kokemattomia tekemään raskaita metsätöitä. Vangeille oli kuitenkin määritelty tietty kiintiö työtä, mikä piti päivän aikana täyttää tai ei ansainnut muona-annostaan. Muistelijan mieleen on jäänyt, miten toverillisesti toiset vangit auttoivat hitaampia työntekijöitä täyttämään kiintiönsä.⁹⁵

Myös maatalouteen sijoitettiin paljon vankeja, joilla ei ollut mitään kokemusta maataloustöistä. Osittain vangit määrättiin maatilalle, mutta myös osittain vangit halusivat sinne itse vapaaehtoisesti, koska olivat kuulleet olojen olevan maataloilla paljon paremmat kuin vankileireillä. Joissain

⁹⁴ Danielsbacka, 2013, 131.

⁹⁵ Kansanperinteen arkisto Y/09133. Huttula, Jaakko (s. 1911). Haastattelu 1986, Alajärvi, haastattelija Arja Kastinen.

tapauksissa yhteistyö maatilalla ei kuitenkaan ollut onnistunut, joten isännän oli pakko palauttaa vanki takaisin vankileirille. Yksi muistelijä oli saanut maatilalleen avuksi jo 58-vuotiaan petroskoilaisen kauppiaan, joka ei ollut eläessään tehnyt maataloustöitä. Kun vanki ei selvinnyt maatilallaan perusaskareista, oli kertojan pakko palauttaa hänet takaisin vankileirille, vaikka se säälistikin.⁹⁶ Tällaisessa tapauksessa varmasti vangin korkea ikäkin vaikeutti hänen sopeutumistaan maataloustöihin.

Useissa tapauksissa maataloudessa vankien isännät kuitenkin säälivät osaamattomia työmiehiään niin paljon, että eivät halunneet palauttaa heitä takaisin vankileireille, joiden huonoista oloista olivat tietoisia. Monesti isännät päättivät kärsivällisesti opettaa vankeja työnteon saloihin, vaikkakin se oli pois heidän omasta ajastaan ja yleisestä työtehostaan. Sääli ja empatia vankeja kohtaan olivat suurta, eikä paikalliset osanneet pitää vankeja vihollisinaan. Yksi kertoja oli saanut Vladivostokista kotoisin olleen autotehtaan osien tarkastajan työmieheksen. Tämän lisäksi työmies oli haavoittunut jalkaan, joten tämänkin vuoksi hänen työnteonsa oli hyvin rajoitteista. Kuitenkin kertoja piti vankia sivistyneenä ja hyvänä ihmisenä, joten hän pyysi saada saman vangin tilalleen vielä seuraavanakin vuonna. Kertojan täytyi käytännössä opettaa vangilleen kaikki alusta alkaen, mutta vanki oli nopea oppimaan.⁹⁷ Toinen kertoja kuvasi, miten hänen vankiaan täytyi opettaa maataloustöihin kuin pientä lasta alusta alkaen. Kertoja oli nainen, joten muut kyläläiset paheksuivat ja ihmettelivät, miten kertoja uskaltaa opettaa vankia kahden kesken. Kertojan mukaan asiassa ei ollut mitään ongelmaa. Hänen mielestään asiallinen suhtautuminen vankiin auttoi, eikä silloin vanki enää tuntunut minkäänlaiselta uhkalta.⁹⁸

Veikko Sippola kuvaa kotikylänsä sotavankeja ja heidän kirjavaa ammattitaustaansa:

Venäläisvankien ammattijakautuma oli kirjava. Varsinaisia maanasujia joukossa oli tuskin yhtäkään, mutta näyttelijä, omenatarhuri, oopperalaulaja, ammattisukeltaja, sotilaslentäjä ja tehdastyöläinen löytyivät kyllä. Kaikilta heiltä onnistuivat jokapäiväiset arkiset aherrukset, mutta suorituskyvyyssä ja nopeudessa oli luonnollisesti eroja.⁹⁹

Suomi sai jatkosodan aikana suuren määrän sotavankeja ja Neuvostoliitto itsessään oli hyvin maatalousvaltainen maa toisen maailmansodan aikana, joten olisi voinut olettaa, että maataloustöihin tottuneita vankeja olisi löytynyt tästä joukosta. Ohjesäännöt myös käskivät, että vangit määrättäisiin töihin, joka vastaa heidän voimiaan ja kykyjään. Luonnollisesti kaikkia töihin sijoitettuja vankeja ei

⁹⁶ Kansanperinteen arkisto Y/05952. Jänikselä, Erkki (s. 1892). Haastattelu 1974, Alavus, haastattelija Terttu Pellikka.

⁹⁷ Kansanperinteen arkisto Y/09173. Kantola, Erkki (s. 1918). Haastattelu 1986, Alajärvi, haastattelija Erkki Moisio.

⁹⁸ Kansanperinteen arkisto Y/08119. Santala, Julia (s. 1896). Haastattelu 1978, Alajärvi, haastattelija Vuokko Kivisaari.

⁹⁹ Sippola, 1999, 58.

ole voitu asettaa omaa ammattiaan vastaaviin tehtäviin. Tuntuukin, että työt jaettiin vangin voimavaroja vastaaviin tehtäviin enemmän kuin kykyjä vastaaviin. Hyvässä fyysisessä kunnossa oleva vanki sijoitettiin helpommin raskaisiin metsätöihin tai maataloustöihin, huolimatta heidän kyvyistään. Fyysinen kunto ratkaisi varmasti valinnat eniten. Toisaalta ajattelu siitä, että työt täytyisi jakaa jokaisen omaa osaamista edustaviin töihin, ei ollut vallalla vielä 1940-luvun Suomessa. Sota-aikana pula työntekijöistä oli suuri, ja esimerkiksi suomalaisiakin määrättiin talkootöihin katsomatta heidän aiempaa ammatillista osaamistaan. Monesti muistoista nousee esiin etenkin sota-ajalla yleinen sanonta ”työ tekijäänsä opettaa”, joka viittaa siihen, että työn kuin työn voi oppia käytännön kautta.

Eräs muistelija kertoo, miten haki läheiseltä vankileiriltä omalle maatilalleen sotavankia töihin. Vangit koottiin riviin, josta muistelija oli saanut itse valita haluamansa vangin. Hänelle ei kerrottu vankien taustoista tai osaamisesta mitään, ainoastaan vangin sai valita silmämääräisesti. Hän valitsi vangin, joka ulkoisesti näytti hyvässä fyysisessä kunnossa olevalta ja näin ollen oletti hänen kykenevän fyysiseen työhön parhaiten. Monet vangit ringissä huutelivat muistelijalle heikolla suomen kielen taidollaan ”ota minä, ota minä”. Kertoja huomasi siis itsekkin, miten mielellään vangit tahtoivat lähteä hänen mukaansa maatilalle työskentelemään. Kertoja epäili, että vankileirien ankara kohtelu ja etenkin heikko ravinto olivat syyppäänä tähän, mikä varmasti oli osaltaan totta.¹⁰⁰ Luultavasti vankien keskuudessa levisi tietoa siitä, miten paljon paremmat olot vangeilla on maataloustöissä kuin vankileireillä, mikä luonnollisesti lisäsi halua lähteä töihin.

Joissain tapauksissa vankileirien vartijat saattoivat vankien hakijoille ehdottaa jotain tiettyä vankia, jonka he tiesivät hyväksi työmieheksi. Vankileireillä muodostuikin monia ns. luottovankeja, jotka olivat hyvän käytöksensä tai kansallisuutensa vuoksi vartijoiden suosiossa.¹⁰¹ Myös hyvä aiempi työmenestys maatilalla synnytti tilaisuuden päästä jatkossakin samalle tilalle töihin tarpeen vaatiessa.

Muistelmissa vankien työtehoa usein ihailtiin ja kiiteltiin. Maataloudessa pääsääntöisesti kaikki pitivät omaa sotavankiaan ahkerana ja hyvänä työmiehenä, vaikka heillä aluksi olisikin ollut hankaluuksia sopeutua työtehtäviin. ”Minulla ei ole mitään muuta sanottavaa kun pelkkää hyvää, tekivät työtä kovasti”, kuvailee esimerkiksi yksi muistelija.¹⁰² Toinen muistelija sanoo: ”Ne oli ahkeria työläisiä, tekivät mitä osasivat noin niin tekivät hyvin, et kaikki oli tyytyväisiä missä niitä oli.”¹⁰³ Muistot vankien työtehosta olivat siis jääneet mieleen pääsääntöisesti positiivisena.

¹⁰⁰ Kansanperinteen arkisto AK/1730. Eskola, Aleksanteri (s.1883). Haastattelu 1970, Lempäälä, haastattelija Erkki Ala-Könni.

¹⁰¹ Myllymäki, 2013, 105.

¹⁰² Kansanperinteen arkisto AK/1730. Eskola, Aleksanteri (s.1883). Haastattelu 1970, Lempäälä, haastattelija Erkki Ala-Könni.

¹⁰³ Kansanperinteen arkisto Y/07813. Virkajärvi, Yrjö (s.1894). Haastattelu 1974, Kuorevesi, haastattelija Raija Tantt.

Muistojen taustalla voi olla myös pelko tuoda esiin tyytymättömyyttä vankeihin. Monet haastattelut on kerätty 70-luvulla, jolloin ei ollut poliittisesti korrektaa kritisoida julkisesti neuvostoliittolaisia tai Neuvostoliittoa. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, että joissain haastatteluissa monet muistavat, miten tiesivät joitain tiloja, joiden sotavangin työteho oli huonoa tai että vanki olisi suoranaisesti niskuroinut. Harvemmin kukaan muisteli tällaista tapahtunutta omalla tilallaan.

3.2 Majoitus

Vankien käsittelyä koskevan ohjesäännön mukaan sotavankien majoittamisessa tuli olla tarkkana: ”Sotavangit on majoitettava erilleen siviiliväestöstä. Ikkunoiden on oltava rautatangolla ulkoapäin ristikoidut.[...] Ovet on varustettava lujasti lukittavilla rauta- tai puutangoilla.”¹⁰⁴ Todellisuudessa maatiloilla tällaiselle toimintatavalle ei nähty minkäänlaista tarvetta, vaan vangit elivät vapaasti kuin mitkä tahansa muutkin työmiehet. Vankien elinoloja kuvaavissa muistoissa toistuukin usein korostetusti kolme teemaa: vankien inhimillinen kohtelu ja vapaat olot, luottamus vankeja kohtaan, vaikka he ovatkin vihollisia, sekä vankien yksimielinen tyytyväisyys Suomen hyviin elinoloihin.

Vankeihin luotettiin, eikä uskottu heidän karkaavan osaltaan siksi, että muistelijoiden mukaan heidän elinolonsa suomessa nähtiin niin hyväksi, etteivät he enää olisi halunneetkaan palata takaisin kotimaahansa. Esimerkiksi Linda Tanner kuvaa sotavankien asumisoloja muistelmateoksessaan *Tämän olen kokenut* (1965) seuraavasti:

Vangit asuivat kesäajan vanhassa aitassamme [...] Kun aitassa tuli kylmä, vangit sijoitettiin vapaana olevaan muonamiehen asuntoon, jossa oli huone ja keittiö. Tarkastajat eivät kuitenkaan huolineet asuntoa sellaisenaan, vaan vaativat, että ikkunoiden eteen oli laitettava piikkilankaverkko. Verkko laitettiin, mutta ovi pidettiin auki. Eivät vangit olisi meiltä minnekään lähteneet, kun olivat tottuneet meihin.¹⁰⁵

Samalla tavoin eräs nainen muistelee, miten hän koki viralliset säädökset turhina, eikä niitä koskaan noudatettu. Hänen miehensä oli rintamalla ja hän joutui hoitamaan maatilaa kotona täysin yksin. Tämän vuoksi hän anoi sotavankeja työvoimaksi, ja muistelee, miten hän luotti vankeihinsa täydellisesti.

¹⁰⁴ Päämaja: Ohjeet työnantajalle annettujen vankien vartioinnista, käsittelystä, huollosta ja työvoimakorvausten perimisestä. Kts. liite 2.

¹⁰⁵ Lainaus Jermu, 1974, 173 mukaan.

Siinä vaiheessa, kun sovittiin niitten vankien meille tulosta, tehtiin oikein viralliset paperit. Niissä oli kaikenlaisia määräyksiä. Sanottiin, että ne on pidettävä lukkojen takana. Mutta ei niitä meillä koskaan lukkojen taakse teljetty. Tässä samassa rakennuksessa, jossa nyt on minun asuntoni, ne asuivat, tuossa saunanpuoleisessa päässä.¹⁰⁶

Eräs muistelija meni sotavankileirille noutamaan kahta työmiestä itselleen ja ennen vankien luovutusta vankipäällikkö antoi ohjeeksi käsitellä vankeja ankarasti ja muistutti vankien oikeaoppisesta majoittamisesta. Muistelija kertoo ärsyyntyneensä moisista ohjeista: ”Minä sanoin, että jos ne karkaa niin karatkoon, ei meillä niitä sillä tapaa eikä ne mielellään olis pois lähtenytkään.” Muistelija korostaa, että hänen mielestään sotavankeja täytyi kohdella inhimillisesti ja niin hyvin kuin ketä tahansa työmiestä. Tässäkin muistossa nousee esille tuntemus siitä, että vangeilla oli niin hyvät olot suomalaisilla maatiloilla, etteivät he enää olisi halunneet palata kotimaahansa, kun olivat jo tottuneet suomalaisiin oloihin.¹⁰⁷

Seuraavassa muistossa muistelija kuvailee Valkeakoskella sijainneen Osuusliike Koiton palveluksessa olleita sotavankeja. Heidän elinolosuhteitaan työpaikalla kuvaillaan jopa hotellitasoiseksi, ilmeisesti Neuvostoliiton elinolosuhteisiin verrattuna. Tämän vuoksi katsottiin, etteivät vangit olisi halunneet missään nimessä pois työkohteestaan, ja siten heidän nukkumapaikkojensa ovia ei nähty tarpeelliseksi lukita öisin.

Ensimmäiseksi asiasta päättävälle täytyi esitellä Santun ja Paavalin tuleva säilytyspaikka, tosin herroja kiinnostivat vain paikan telkeämislaitteet. Näitä lukkoja ei kylläkään pidetty kiinni, vaan pojat saivat liikkua aika vapaasti ja tutustuivat myös naapureihin. Kukapa ”hotellista” olisi pois halunnut lähteä.¹⁰⁸

Muistoissa luottamus vankeja kohtaan näkyy myös selvästi. Yksi muistelija kertoo: ”Ne oli majotettu mein semmoseen saunaan mis ei nyt kylvetty, ei niil ollut mittään lukkoakaan siinä, kyllä ne oli olevinaan niin luotettuja kaikki vangit.”¹⁰⁹ Pitkä yhteiselo vankien kanssa luonnollisesti synnytti kiintymys- ja luottamussuhteen isäntäväen ja vankien välille.

Jenni Kirveen mukaan suomalainen sotapropaganda korosti Neuvostoliiton huonoja elinoloja. Suomalaisille kerrottiin, miten neuvostosotilaat antautuvat sankoin joukoin, kun huomaavat

¹⁰⁶ Sallinen, 1993, 92.

¹⁰⁷ Kansanperinteen arkisto AK/1730. Eskola, Aleksanteri (s.1883). Haastattelu 1970, Lempäälä, haastattelija Erkki Ala-Könni.

¹⁰⁸ Sallinen, 1993, 82.

¹⁰⁹ Kansanperinteen arkisto Y/02753. Kemppinen os. Sunikka, Lempi (s.1910). Haastattelu 1971, Lappeenranta, haastattelija Antti Koiranen.

suomalaisten hyvät elinolosuhteet. Suomalaiset siis uskoivat, että oli suorastaan armahdus neuvostosotilaille päästä Suomeen sotavangiksi, koska elinolot Neuvostoliitossa olivat niin kurjat ja puutteelliset.¹¹⁰ Tämä uskomus on varmasti omalta osaltaan vaikuttanut muistoihin ja kokemuksiin. Vaikka neuvostosotilaat varmasti todella olivatkin tyytyväisiä oloihinsa suomalaisella maaseudulla (etenkin verrattuna sotavankileireihin), on muistoihin osaltaan vaikuttanut se, miten suomalaiset itse ovat ajatelleet tehneensä hyväntekeväisyyttä majoittaessaan neuvostovankeja maatiloilleen. He kokivat, että vangit ovat niin tyytyväisiä oloihinsa, että eivät edes yritä karata tai halua edes koskaan palata takaisin kotimaahansa, jossa vallitsee pelkkä kurjuus ja puute kaikesta. Petri Hokkasen mukaan vangit eivät edes yrittäneet karata, jos heidät oli sijoitettu kauas rajalta. Vangit ymmärsivät, että karkureissu olisi suurella todennäköisyydellä koitunut heidän kohtalokseen.¹¹¹

Karkaamistapaukset olivatkin hyvin epätavallisia. Sotavankikomentajan esikunnan mukaan karkaamista yrittäneitä sotavangeja oli jatkosodan aikana yhteensä 1 132 kappaletta, eli noin 1,7 prosenttia kaikista vangeista ja näistä noin 300 sai surmansa pidätyksen yhteydessä tai löydettiin kuolleena. Suurin osa näistä karkaamistapauksista tapahtui juuri vankileireiltä. Kuitenkin päämajan valvontaosasto oli todella huolissaan sotavankien karkaamisesta ja piti sitä vakavana rikoksena valtakunnan turvallisuuden näkökulmasta, mikä myös osaltaan oli totta, sillä usein karanneet sotavangit surmasivat suomalaisia vartijoita ja siviilejä.¹¹²

Muistitietoaineistossa harvoin ilmenee suoranaisia tarinoita vankien karkaamisista. Usein tarinoissa tiedetään jotain epämääräisiä huhuja tai tarinoita, joissa vanki olisi karannut tai tappanut suomalaista väestöä. Joitain tarinoita kuitenkin ilmenee, ja niissä usein korostetaan vangin olleen mieleltään sairas tai muuten epätavallinen yksilö.

Eräässä muistelmassa kertoja kuvailee tapahtumaa, joka tapahtui hänen kotikylässään. Talossa oli työskentelemässä sotavanki, jota pidettiin talossa kertojan mukaan kuin omaa poikaa. Vanki kuitenkin muuttuu yhtäkkiä oudoksi ja eräänä päivänä hän oli ottanut lakanan sängystään ja lähtenyt kävelemään metsään. Talon väki alkoi ihmetellä, missä vanki on, ja lähti etsimään häntä. Vanki löydettiin metsästä istumassa, lakana vedettynä pään päälle. Vanki vietiin kotiin ja isäntä soitti kunnan nimismiehelle ihmetellen, onkohan vanki tullut mielenvikaiseksi. Oli kuitenkin niin myöhäinen ilta, että nimismies sanoi tulevansa aamulla katsomaan tilannetta, mutta käski isäntää siihen asti vahtia vankia aseensa kanssa koko yön. Aamulla emäntä oli tullut katsomaan tilannetta ja löysi talon isännän kirveellä tapettuna. Vanki oli karannut ja löydettiin ladosta istumassa jälleen

¹¹⁰ Kirves, 2008, 39-40.

¹¹¹ Hokkanen, 2004, 76-77.

¹¹² Danielsbacka, 2013, 252.

lakana päänsä päällä. Kertoja ei tiedä sen enempää, mitä vangille sen jälkeen tapahtui, mutta luultavasti tämä teloitettiin.¹¹³ Myös toisessa tapauksessa toinen kertoja kuvailee, miten hänen kotikylässään karannut vanki jouduttiin ampumaan. Hän myös kuvailee, ettei vanki ollut ”ihan normaali”.¹¹⁴

3.3. Vapaa liikkuminen

Vankien vapaa liikkuminen ja yhteydenpito toisiinsa olivat ehdottomasti kiellettyjä. Ohjesäännössä sanotaan: ”Eri työnantajien vangit eivät saa ottaa yhteyttä millään tavoin eikä seurustella toistensa kanssa” sekä: ”Sotavangit eivät saa liikkua teillä eikä yleisillä paikoilla muulloin kuin töihin mennessä ja sieltä palattaessa. Elokuviissa, kahviloissa ja juhlissa käyminen on kiellettyä.”¹¹⁵ Kuitenkin vangit useissa taloissa liikkuivat isännän asioilla täysin yksin vartioimatta, sekä myös pitivät illanviettoja toisten vankien kanssa. Luottamus vankien ja isäntäväen kanssa puolin ja toisin oli vahvaa, sillä vangit olivat pisimmillään useita vuosia samalla maatilalla töissä. Toisaalta vankien hyvä kohtelu oli isäntien etu, sillä tyytyväinen vanki teki työnsä paremmin.

Vankien vapaa liikkuminen aiheutti eniten huolta suomalaisissa viranomaisissa. Monissa vankien tarkastuskertomuksissa oltiin huolissaan siitä, että vangin ja isännän välinen suhde hämärtyi. Pelättiin, että vankeja kohdeltiin liiankin tuttavallisesti ja se aiheutti moraalista ongelmaa, sillä tuli muistaa, että vanki oli yhä vihollismaan kansalainen. Vankien vapaa liikkuminen aiheutti myös eniten ilmiantoja, mutta suurimpana syynä ilmiantoihin oli suoranainen naapurikateus. Naapurit olivat kateellisia, koska eivät itse ole anomuksistaan huolimatta saaneet maatiloilleen apu-työvoimaa, kun taas samaan aikaan toinen naapuri nauttii sotavangin tuomasta työpanoksesta.¹¹⁶ Muistitietoaineistossa taas ei suoranaisesti tule ilmi, että suomalaiset siviilit olisivat olleet huolissaan vankien vapaasta liikkumisesta tai että olisivat ilmiantaneet sellaista huomattessaan. Ainoastaan esiin tulee pelko viranomaisten tekemistä tarkastuksista, mutta siinäkin pelko koskee enemmänkin itselle koituvaa rangaistusta, kun sitä, että kokisivat vankien vapaan liikkumisen olevan vaarallista.

Saman tapaisesti monissa Euroopan maissa, missä sotavangit työskentelivät maataloudessa siviilien keskuudessa, alkoivat siviilit oikaista vankien käsittelyä ja vapaata liikkumista koskevissa

¹¹³ Kansanperinteen arkisto AK/1972. Ahlgren, Arvo (s. 1887). Haastattelu 15.05.1970, Orivesi, haastattelija Erkki Ala-Könni.

¹¹⁴ Kansanperinteen arkisto Y/07796. Siimes, Aarne (s.1902). Haastattelu 26.10.1974, Mänttä, haastattelija Raija Tantt.

¹¹⁵ Kts. liite 2.

¹¹⁶ Hokkanen, 2004, 82-83.

säädöksissä. Esimerkiksi Ranskassa vielä toisen maailmansodan jälkeen työskenteli tuhansia saksalaisia sotavankeja, erityisesti maaseudulla. Isännät lopulta ymmärsivät, että antaessaan vangeille enemmän vapauksia kuin viranomaiset ovat sallineet, antavat vangit vastapalvelukseksi paljon parempia työtuloksia.¹¹⁷ Samalla tavoin viranomaiset alkoivat olla huolissaan Ranskassa vankien liian ystävällisestä kohtelusta, koska pelkona oli, että vangin ja isännän välinen suhde alkaa hämärtyä.¹¹⁸

Maija Sippola muistelee haastattelussa, miten venäläistaustaiset vangit rakastivat erityisesti sienestämistä ja saivatkin käydä vapaa-ajallaan keskenään sienestämässä lähimetsässä ilman minkäänlaista vartiointia. Lopuksi sieniä keitettiin ja valmistettiin talon emännän avustuksella. Lopulta talon vanki pyysi kaikki kylän sotavangit syömään sienikeittoa ja pitämään illanistujaisia. Sippola kuvailee: ”Koko kylän ne sotavangit tuli syömään, ne tykkäs niin raakasti niistä sienistä.” Kerran sattui tarkastajat kylään, mikä luonnollisesti aiheutti pelkoa, sillä mikäli vangit olisi yllätetty liikkumasta vapaana, olisi vankien isännälle koitunut siitä rangaistus. Varsinkin, kun vankien asumusta ei ollut lukittu yöksi. Hän kuvailee:

”Siinä olikin sitten yhren kerran kun ne tuli tarkastamaan kuuden aikana aamulla, että oliko ne paikalla. Isä olikin pelännyt että jos ne oli mennyt marjoja syömään tuohon mettään, kun ne ei meinannut herätä, mutta niin ne oli onneksi siellä nukkumassa. Siitä olis tullut kovat rapsut isälle kun ovi ei ollut lukossa.”¹¹⁹

Säännöllisin väliajoin kävivätkin vartijat tarkistamassa vankien olosuhteita. Veikko Sippola muistelee:

Ihmisillä ovat vielä muistissa sotilasviranomaisten tekemät yllätystarkastukset. Tavallisesti he tulivat sunnuntaisin kyselemään, missä talon vanki tai vangit sillä hetkellä ovat. Usein sattui, että kysytty vanki löytyi jonkun naapuritalon pihamaalta suuresta vankijoukosta. Tarkastava upseeri komensi kaikki venäläismiehet pihamaalle riviin, piti heille puhuttelun ja tehosti sanomaansa nyrkiniskulla jokaisen leukaan.¹²⁰

Näistä muistoista selviää, että vankeja ja heidän vapaata liikkumistaan ei pidetty pahana. Pahuus tuntuu muistoissa kulminoituneen tarkastajiin ja sääntöihin, jotka pyrkivät vain hankaloittamaan tavallisen suomalaisen siviilin elämää. Muistoissa näkyy selvä vastakkainasettelu paikallisen ja

¹¹⁷ Diamond, 2013, 444.

¹¹⁸ Diamond, 2013, 448.

¹¹⁹ Sippola, Maija ja Jussi. Haastattelu 6.5.2016, Kauhava, haastattelijä Katariina Eskola, tekijän hallussa.

¹²⁰ Sippola, 1999,59.

virallisen kanssa, paikallinen toiminta nähtiin hyvänä ja virallinen pahana. Viralliset säännöt olivat hankalia ja mahdottomia toteuttaa käytännössä, ne tuntuivat ehkä tavallisesta ihmisestä heidän kiusaksi tehdyiltä. Sääntöjen laatijat eivät tunteneet ja nähneet vankeja, eivätkä voineet ymmärtää, miten suuri henkilökohtainen luottamus vankeja kohtaan oli syntynyt. Säännöt eivät näyttäneet kansan keskuudessa tarpeellisilta. Paikallisen ja virallisen tason välisestä ristiriidasta kerrotaan enemmän luvussa 5. ”Virallisen tason suhtautuminen ristiriidassa paikalliseen”.

Mieleen ovat jääneet myös vankien pitämät illanvietot: ”he lauloivat kitaran ja mandoliinin säestyksellä tunnelmallista slaavilaismusiikkia kaikkien nautinnoksi.”¹²¹ Muistelmista ilmenee, että venäläisiä pidettiin erityisesti musikaalisena kansana. Eräs muistelijä myös kertoo, miten vangit olivat niin musikaalisia, että rakensivat itse soittimia ja esimerkiksi hänen oma vankinsakin rakensi itselleen kitaraa muistuttavan soittimen.¹²² Erityisesti vankien laulutaito sai kiitosta: ”Siellä oli niin mukava, kun ne laulo niin kauniisti, se kuulu se laulu siihen meidän asuntoon kun ikkuna auki oli.”¹²³ Myös toinen muistelijä muistelee, miten komeasti venäläiset vangit lauloivat ja toteaa samalla, että suomalaiset eivät saisi yhtä komeaa kuoroa aikaiseksi.¹²⁴

Vankien vapaata liikkumista julkisille paikoilla muistelee moni. Yksi muistelijä kertoo paikkakuntansa sotavangeista: ”Heillä oli melko vapaata, kävivät kahvilassakin juomassa kaljaa ja muuta sellaista ja enkä minä tiedä, että heistä olisi mitään sen suurempaa harmia tai vaivaa, vahinkoa olisi ollutkaan.”¹²⁵ Toinen muistelijä taas kuvailee, miten vanki sai yksin hoitaa maatilan asioita maatilan ulkopuolellakin: ”Se kävi myllyssä siellä, se kävi Oriveden kirkollakin asti hevosella ja teki talon töitä kovasti ja oli ahkera mies”.¹²⁶

Yksi muistelijä kertoo, miten vanki sai vapaasti liikkua vapaa-aikanaan polkupyörällä paikkakunnan keskustassa. Sääntöjen mukaan vankien selässä tuli näkyä selkeästi iso V-kirjain eli vangin merkki, jolla hänet tunnistaa vangiksi. ”Niillähän oli iso V manttelin taikka sen takin selässä, niin se raapii sitä maalia pois.” Vanki siis selkeästi halusi soluttautua osaksi paikallista väestöä, tuntea olevansa vapaa mies ja että häneen suhtauduttaisiin kuin paikalliseen, ei kuin vihollismaan kansalaiseen. Sama muistelijä muistelee lisäksi toista vankitapausta: ”Niin sanoohan ne, että siellä oli yks johnakin talos

¹²¹ Sippola, 1999, 59.

¹²² Kansanperinteen arkisto AK/1730. Eskola, Aleksanteri (s.1883). Haastattelu 1970, Lempäälä, haastattelija Erkki Ala-Könni.

¹²³ Kansanperinteen arkisto Y/07777. Juven os. Nättinen, Lahja (s. 1902). Haastattelu 13.12.1974, Mänttä, haastattelija Terttu Pellikka.

¹²⁴ Kansanperinteen arkisto Y/07812. Roivainen os. Lahti, Aili (s. 1914). Haastattelu 1974, Kuorevesi, haastattelija Raija Tantt.

¹²⁵ Kansanperinteen arkisto AK/3502. Mäki, Valde (s.1915). Haastattelu 1975, Alahärmä, haastattelija Erkki Ala-Könni.

¹²⁶ Kansanperinteen arkisto AK/1972. Ahlgren, Arvo (s. 1887). Haastattelu 15.05.1970, Orivesi, haastattelija Erkki Ala-Könni.

se yks mies [sotavanki] ja sen isäntä anto sille aina puvun päälle, se lähti likkoihin johonkin.”¹²⁷ Tässä tapauksessa isäntä olisi ystävästynyt niin hyvin oman sotavankinsa kanssa, että olisi auttanut tätä soluttautumaan paremmin osaksi paikallista väestöä. Tiedettävästi sotavankien ja suomalaisten naisten välisiä suhteita paheksuttiin yleisesti, joten vaatetuksella soluttautuminen paikalliseen väestöön oli tarpeen. Toisaalta taas pienillä paikkakunnilla sotavangit tunnistettiin muutenkin, joten vaatetus ei juurikaan auttanut soluttautumisessa, vaan oli pikemminkin vangeille itselleen henkisesti tärkeää, että he saivat hetkeksi unohtaa sodan ja vankeuden.

Eräässä tapauksessa talon väki oli päättänyt lähteä elokuviin ja talon sotavankikin otettiin sinne mukaan. Tapauksessa ilmenee myös tietynlainen lapsenomainen suhtautuminen vankeihin, sekä se, ettei vankeihin kuitenkaan luotettu sata prosenttisesti. Muistelmassa ilmenee pieni pelko siitä, tuleeko vanki kuitenkaan takaisin kotiin.

Toiset menivät hevosella, mutta Genadi halusi ajaa sinne yksin polkupyörällä. Elokuviissa kävijät olivat kotimatalla jo ehtineet murehtia, että tuleekohan vanki takaisin enää ollenkaan, kun häntä ei pyörineen näkynyt tienpäällä. Genadi oli muita ennen kiirehtinyt kotiin ja keitteli siellä korvikekahveja kun toiset tulivat.¹²⁸

Toisessa tapauksessa vanki oli pyytänyt lupaa tehdä itselleen kitaran kaltaisen soittimen. Isäntä oli suostunut vangin pyyntöön. Kitaran rakentamista varten olleet tarvikkeet sijaitsivat talon ullakolla. Isäntä muistelee pelänneensä, että vanki varastaa ullakolta jotain, sillä ullakolla oli paljon kaikenlaista tavaraa. Hän muistaa menneensä vartioimaan vankia, jolloin vanki oli ymmärtänyt, että isäntä pelkää hänen varastavan jotain. Vanki oli todennut isännälle, ettei aio varastaa mitään. Aiemmin muistelmassa isäntä kuvailee, miten hänelle ei ollut kuin hyvää sanottavaa vangista, häntä kohdeltiin talossa kuin omaa poikaa.¹²⁹ Kuitenkin hänellä oli pieni pelko mielessään siitä, jos vanki ei olekaan aivan luotettava ja aikookin varastaa jotain. Jos kyseessä olisi ollut tavallinen työmies, ei häntä varmaankaan olisi vartioitu jatkuvasti siinä pelossa, että hän varastaa jotain. Vaikka muistelmissa tulee esiin vankien hyvä kohtelu ja luottamus, en usko, että vankeja kohtaan koettu luottamus oli milloinkaan täysin sata prosenttista.

¹²⁷ Sippola, Maija ja Jussi. Haastattelu 6.5.2016, Kauhava, haastattelija Katariina Eskola, tekijän hallussa.

¹²⁸ Sippola, 1999, 61.

¹²⁹ Kansanperinteen arkisto AK/1730. Eskola, Aleksanteri (s.1883). Haastattelu 1970, Lempäälä, haastattelija Erkki Ala-Könni.

3.4. Ravinto

Toisen maailmansodan aikana kaikissa sotaa käyvissä maissa elettiin säännöstelytaloudessa, mutta siitäkin huolimatta elintarvikkeista oli pulaa lähes kaikissa maissa. Säännöstelytalouden tarkoituksena oli säilyttää maan kestävyys. Suomessa elintarvikesäännöstely perustui ns. saksalaiseen malliin, samoin kuin useimmissa muissa Euroopan maissa. Saksalaisen mallin mukaan lähes kaikki elintarvikkeet oli säännöstelty ja siviilien elintarvikeannokset määriteltiin työn raskauden sekä henkilön terveyden ja iän mukaan. Suomessa esimerkiksi kaikki tärkeimmät elintarvikkeet olivat säännöstelty keväeseen 1941 mennessä. Huonoon elintarviketilanteeseen vaikuttivat mm. huonot sadot, talvisodan myötä menetetyt viljelyalueet ja työvoimapula. Lisäksi kolmannes viljasta meni eläinten ruuaksi ja salakauppaan. Elintarvikepulasta ja säännöstelystä huolimatta pula ruuasta ei koskettanut juurikaan omavaraisia maatalouksia, vaan oli enemmänkin kaupunkien ongelma.¹³⁰

Elintarvikepulasta kärsivät eniten sotavangit vankileireillä. Aliravitsemus tai sen myötä aiheutuneet sairaudet olivat pääsyy suurimpaan osaan sotavankien kuolemista. Merkityksellistä vangin selviämisen kannalta oli myös se, missä kunnossa vanki oli ennen vangitsemistaan, sekä se, miten raskaita töitä vanki määrättiin tekemään.¹³¹ Suomalaisille maataloilta työskentelemään pääseminen olikin vangeille suuri pelastus, sillä maataloilta vangeille annettiin samaa ruokaa kuin mitä talon väki söi itsekin, eikä annoskokoja säännöstelty tai tarkkailtu. Usein vangit saivatkin syödä niin paljon ruokaa kuin vain jaksoivat.¹³²

Neuvostosotavangit söivät muun talon väen kanssa samassa ruokapöydässä, täysin samaa ruokaa kuin kaikki muutkin asukkaat. Tämä muisto myös toistuu todella vahvana, sillä se esiintyy lähes jokaisessa neuvostosotavankeja koskevassa muistelmassa, täysin samanlaisena, lähes samoin sanoin ilmaistuna. Mirrka Danielsbackan mukaan pitkä yhteiselo sotavankien ja suomalaisten välillä aktivoi luonnollisesti empatiakykyä ja myötätunnon kokemusta. On selvää, että omaan sisäryhmään mielletyt ihmiset aterioivat saman pöydän ääressä, joten yhteisruokailu on voinut tiedostamattomastikin kasvattaa myötätunnon kokemista sotavankeja kohtaan. On myös tutkittu, että ihmiset synkronoivat syömänsä ruokamäärän muiden samassa tilassa samaan aikaan syömään määrään, joten tällöin toiselle on vaikea antaa vähempää ruokaa kuin itselle.¹³³

¹³⁰ Danielsbacka, 2013, 97-98.

¹³¹ Danielsbacka, 2013, 100.

¹³² Hokkanen, 2004, 77.

¹³³ Danielsbacka, 2013, 276.

Eräs muistelijä muistaa, miten hänen sotavankinsa oli todennut, miten ristiriitaiselta tuntuu, kun näennäisesti vihollismaiden kansalaiset istuvat samassa ruokapöydässä syömässä, samaan aikaan kun sodassa heidän toverinsa tappavat toisiaan. Myös kertoja pohti tilannetta:

Se [sotavanki] sano siinä ruokapöydässä kun oltiin syömässä: ”Eikö ole ihme, me sovimme tekee työ, me sovimme samaa pöytä syömää ja kummiskin meidän pitää tappaa toisemme.” Pyöritti päätään ja totesi ”eikö olekkin niin”. Eikö se ollut ihme, että me sovimme tekemään työtä, ei minkäänlaista ollut meillä ja se työ luisti. Ja me sovimme samaan ruokapöytään, samasta kattilasta otettiin ja sai ottaa niin paljon kun tykkäs.¹³⁴

Muistitiedossa esiintyy paljon muistelmia, joissa vankien nälkäisyys nousee esiin. Eräs muistelijä kertoo, että ensimmäisellä yhteisellä ateriallaan vankien kanssa, vangeille todella ruoka maittoi. Aivan kuin he eivät olisi nähneet niin paljoa ruokaa aikoihin. Vangit myös katsoivat välillä pelokkaasti kertojaa ja ehkä pelkäsivät mitä hän ajattelee, kun vangit syövät niin paljon. Kertojan vangeista toinen oli inkeriläinen ja sanoi heikolla suomen kielen taidollaan, että aikovat kyllä tehdä kovasti töitä, jos vain saavat kylliksi aina syödäkseen. Kertoja totesi, että kyllä ruokaa riittää, syökää vain pois ja tämä oli vangeille suuri ilosanoma.¹³⁵

Saman tapaisesti muistelee toinen muistelijä sitä, miten nälkäisiä sotavangit olivat, kun saapuivat vankileiriltä uudelle työpaikalleen. Muistelijä korostaa sitä, miten vangeille annettiin samaa ruokaa kuin muillekin paikan työmiehille.

Tullessaan uuteen palveluspaikkaansa Santtu ja Paavali olivat niin nälissään, että Nyström pelkäsi heidän syövän itsensä hengiltä: kaksi hapanta leipää, pitkä pätkä hampuisinmakkaraa ja pari litraa piimää mieheen oli poikien ensimmäinen ateria Koitossa. Koko ajan Santtu ja Paavali saivat samat ruoat kuin muukin henkilökunta, he osallistuivat jopa Koiton pikkujouluun.¹³⁶

Toisessa muistelmassa muistellaan, miten nälkäisenä vangit söivät jopa raakoja ja multaisia lanttuja: ”Mutta kun lantut uhkasivat jäädä pellolle nostamatta, oli vankityövoimasta sikäli apua, että he kiskoivat lantut maasta pois ja popsivat ne sellaisenaan.”¹³⁷ Vankien nälkäisyys myös selvästi järkytti suomalaisia: ”Söivät sitä, mitä annettiin, mutta kyllä ne oli niin nälkäisiä, että kun laskilaatikkoa

¹³⁴ Kansanperinteen arkisto Y/07775. Juntunen, Jalmari (s. 1896.) Haastattelu 12.12.1974, Mänttä, haastattelija Terttu Pellikka.

¹³⁵ Kansanperinteen arkisto AK/1730. Eskola, Aleksanteri (s.1883). Haastattelu 1970, Lempäälä, haastattelija Erkki Ala-Könni.

¹³⁶ Sallinen, 1993, 82.

¹³⁷ Jermu, 1974, 172.

vietiin niin kyllä ne oli heti kahtomassa sieltä, että oliko mittään ruokaa, se oli minusta kaikkein kauheinta.”¹³⁸

Päämaja ja sotavankitarkastajat olivat yleisesti huolissaan, että suomalaisilla maataloilla kohdeltiin sotavankeja liian hellämielisestä. Yritettiin vedota ihmisiä pitämään kiinni määrätyistä ruokaannoksista, sillä vangeilla ei saa olla liian hyvät oltavat, sillä kyseessä on kuitenkin vihollinen. Erityisesti suomalaista naisväkeä syytettiin liiallisesta sotavankien paapomisesta.¹³⁹ Eräässä muistelussa syytöksiin vankien liian hyvästä kohtelusta vastataan napakasti: ”[..]suomalaisessa maatalossa on totuttu kohtelevaan kaikkia työntekijöitä, hevosiakin, hyvin.”¹⁴⁰ Olihan selvää, että nälkiintynyt työmies ei kauaa jaksaisi tehdä raskaita töitä.

Myös vankileirien kurjat olot ja huono ravinto herätti säälintunnetta suomalaisissa. Monet tarkastuskertomukset sekä muistitieto tuovat esiin, että erityisesti paikkakunnilla, joissa suomalaiset olivat henkilökohtaisessa kontaktissa vankien kanssa, myös vankien avustaminen esimerkiksi antamalla ruokaa, oli hyvin yleistä. Joissain tapauksissa vangit pääsivät itse kerjäämään ruokaa suomalaisilta, mutta myös suomalaiset itse veivät ruokaa suoraan heidän työmailleen ja jopa vankileireille, vaikka vankien avustaminen oli ehdottomasti kiellettyä.¹⁴¹ Etenkin monet vastarintaliikkeisiin ja yleisiin sodanvastustusryhmiin kuuluneet toimittivat aktiivisesti vankileireille ruokaa salaa.¹⁴² Vartijat nähdään yleisesti muistoissa negatiivisessa valossa, he pyrkivät estämään vankien auttamisen. Jonkin verran löytyy myös muistoja, joissa vartijat olisivat katsoneet vankien avustamista läpi sormien.

Vankileireillä vangit näkivät usein nälkää, joka ajoi heidät kerjäämään ruokaa vankileirin lähistöllä asuvilta suomalaissiviileiltä. Esimerkiksi näin muistetaan käyneen Valkeakoskella, missä sijaitsi sotavankileiri numero 11. Leiri oli tiukasti vartioitu ja aidattu, mutta vangit usein työskentelivät vankileirin ulkopuolella, jolloin pääsivät myös livahtamaan kerjuulle.

Leirin naapurissa Säckisaassa oli noihin aikoihin maanviljelystila. Talon tytär Paula Niemi kertoi, että ollessaan lahdella uittotöissä vangit kävivät heillä leipää pyytämässä. Erityisesti joulu on jäänyt nuoren emännän mieleen. Hän kertoi, että heillä oli parhaillaan jouluaaton juhla-ateria aloitettuna, kun tupaan tuli kaksi sotavankia. Tulijat olivat vähän hämmästelleet väen paljoutta, mutta pian tottuneet. Rohkeasti he olivat asiansa esittäneet talon vanhalle emännälle: ”Antakaa

¹³⁸ Kansanperinteen arkisto Y/07793. Kettula os. Löytölä, Eini (s.1895). Haastattelu 19.01.1975, Mänttä, haastattelija Terttu Pellikka.

¹³⁹ Danielsbacka, 2013, 273.

¹⁴⁰ Jermu, 1974, 171.

¹⁴¹ Danielsbacka, 2013, 275.

¹⁴² Lepola, 2015, 82-83.

juva emanta liepuska.” Emäntä Paula Niemen äiti oli sanonut: ”Kun kerran on jouluaatto, niin silloin pitää antaa.” Hän olikin sitten antanut kumpaisellekin suuren leivän kainaloon.¹⁴³

Vangit tekivät myös paljon puhdetöitä, joita sitten antoivat paikallisille siviileille ruokaa vastaan. Tavarat itsessään eivät olleet ehkä tärkein syy siihen, miksi paikalliset antoivat vangeille ruokaa. Kaikki tiesivät vankien huonosta ravinnosta, joten monet tahtoivat auttaa vankeja.

Leipä olikin se vaihdannan väline, jota käytettiin, mikäli vangit olivat saaneet tehdyksi joitain esineitä puusta, metallista jne. joita siviilit mielellään ”ostivat” vangeilta. Ehkä monellakin oli halu auttaa niukalla ravinnolla eläviä ja sitä paitsi onhan jollakin puurasialla tai alumiinisormuksella sama muistoarvo kuin rintamalla tehdyllä puhdetöillä.¹⁴⁴

Eräs muistelija työskenteli turvesuolla, jossa työskenteli myös sotavankeja. Hän muistelee, miten vartijat olivat todella vihaisia, kun suomalaiset antoivat vangeille salaa omasta ruuastaan, vaikka se oli kiellettyä. Hän kuvailee:

Ei niille olis saanut antaa mitään, mitään erikoista, ei tupakkia eikä muuta. Sanotaan, että se luonne. Ihmisen luonne. Kun näkee kurjan, oikein kurjassa olossa ihmisen niin sille tulee halu auttaa. Kyllähän ne anto toiset osuudestaan leipäkin niille vangeille.¹⁴⁵

3.5. Yhteisen kielen puuttuminen

Alun perin kotijoukkojen esikunta suunnitteli, että kaikki suomensukuiset sotavangit siirretään maataloille töihin ja enemmistöön vangeista kuuluneet venäläiset vangit taas muihin töihin, missä eivät voi olla kontaktissa suomalaiseen siviiliväestöön.¹⁴⁶ Ajateltiin, että suomensukuiset sopeutuvat paremmin maataloille kielitaitonsa vuoksi, mutta se nähtiin myös hyvänä propagandan keinona. Kun vangit näkevät omin silmin suomalaisten hyviä elinoloja, kääntyvät he myös mieluummin Suomen puolelle sodassa.¹⁴⁷ Suomensukuisia vankeja oli kuitenkin murto-osa kaikista vangeista, joten oli selvää, että myös venäläiset ja muun kansallisuuden sotavangit tuli päästää maataloille töihin. Oli kuitenkin tärkeää, että suomensukuisia ja venäläisiä sotavankeja ei saa sijoittaa niin, että nämä voisivat olla tekemisissä keskenään. Yleensä kunnissa olikin joko venäläistaustaisia tai

¹⁴³ Sallinen, 1993, 54.

¹⁴⁴ Lepola, 2015, 76.

¹⁴⁵ Kansanperinteen arkisto Y/07775. Juntunen, Jalmari (s. 1896.) Haastattelu 12.12.1974, Mänttä, haastattelija Terttu Pellikka.

¹⁴⁶ Danielsbacka, 2013, 138.

¹⁴⁷ Danielsbacka, 2013, 90.

suomensukuisia sotavankeja, esimerkiksi Kuopion alueessa enemmistö maataloilla työskennelleistä vangeista oli suomensukuisia kun taas Keski-Suomessa ja Etelä-Pohjanmaalla venäläistaustaisia. Suomensukuiset vangit osasivat usein sekä venäjää että suomea, mutta koska heidät usein eriteltiin erilleen toisistaan, eivät he voineet tulkata venäläisten vankien puhetta suomalaisille.¹⁴⁸ Yleisesti venäläisten sotavankien työtehoa ja kykyä epäiltiin, joten suomensukuiset sotavangit olivat halutumpaa työvoimaa myös tämän vuoksi maataloille. Todellisuudessa vankien kansallisuudella ei ole nähty vaikutusta työtehoon.¹⁴⁹

Suomensukuisia vankeja haluttiin maataloille myös kielitaitonsa vuoksi, sillä venäläisten vankien kanssa kielimuurilta ei voinut välttyä. Erään muistitiedon mukaan myös vangit itse tiedostivat tämän. ”Huvittuneina leirin vartiomiehet olivat panneet merkille, kuinka vangit opettelivat lausetta: ’Kyllä minäkin ymmärrän vähän suomen kieltä.’ päästäkseen maatilakomennuksille.”¹⁵⁰

Muistitieto ei kuitenkaan tuo esiin, että yhteisen kielen puuttuminen olisi tuonut suurempia ongelmia esiin. Monet muistelijat kuitenkin jälkeinpäin harmittelevat sitä, että eivät voineet kommunikoida enempää vankiensä kanssa, edes tulkin avustuksella. Yksi muistelija kuvailee: ”Hauskoja miehiä muuten kunhan olis osannu puhua, ja kohteliaita ne koitti olla sillä kielellään, mitä ne puhuivat.”¹⁵¹ Myös haastateltava Maija Sippola kertoo, miten on jälkikäteen harmitellut, ettei ymmärtänyt pyytää paikkakunnalla ollutta inkeriläistä tulkkamaan heidän kodissaan olleen venäläisvankin puhetta. Tämän vuoksi tiedot heidän vangistaan jäivät vähäisiksi. Vankin mukana toimitettiin vain vankityövoimasopimus (liite 1), jossa ilmoitetaan vain vankin numero, ei hänen nimeään. Vankin nimi saatiin selville vain kysymällä häneltä, eli täyttä varmuutta vankin omasta nimestä ei koskaan ollut. Tässä tapauksessa vanki sanoi nimekseen Pjotr, mikä kääntyi suomalaisessa suussa Pekaksi.¹⁵² Ilmeisen yleistä oli, että suomalaiset muuttivat omaan suuhunsa liian vaikealta tuntuvat ulkomaalaiset nimet kotoisemmiksi.

Muistitiedon mukaan vangit olisivat saaneet pienet sanakirjat, jotka helpottivat suomalaisten kanssa kommunikointia:

Kieliongelmiä luonnollisesti oli, mutta vähitellen alkoi löytyä yhteistä sanastoa, jolla tultiin välttävästi toimeen. Vangeille oli annettu pienet sanakirjat, joita lukemalla monet heistä oppivat

¹⁴⁸ Hokkanen, 2004, 83.

¹⁴⁹ Hokkanen, 2004, 84.

¹⁵⁰ Palomäki, 2001, 3.

¹⁵¹ Kansanperinteen arkisto Y/07793. Kettula os. Löytölä, Eini (s.1895). Haastattelu 19.01.1975, Mänttä, haastattelija Terttu Pellikka.

¹⁵² Sippola, Maija ja Jussi. Haastattelu 6.5.2016, Kauhava, haastattelija Katariina Eskola, tekijän hallussa.

suomen kielen sanoja ja sanontoja yllättävänkin hyvin, mutta y, ä ja ö heiltä eivät onnistuneet. Ne kuulostivat vankien sanomina kuten juu, jaa ja joo.¹⁵³

Elekieli auttoi kommunikoinnissa silloin kun yhteistä kieltä ei ole. Myös tapauskohtaisesti ihminen oppii ymmärtämään, mitä tietyt vieraan kielen sanat tarkoittavat. Lottana sotavankisairaalassa työskennellyt muistelee:

Ennestään tiesin vain sanat tavarits tai ruki ver, joita ei tullut täällä käytettyä. Jotenkin potilaat ymmärsivät, mitä minä kullakin sanalla tarkoitin, joten hekin oppivat pian yhteistä alkeiskieltä. Viittilöimällä ja kasvojen ilmeillä tuli toimeen myös melkoisesti. Niinhän sitä eläimetkin puhuivat jo ennen kuin ihmisiä ollenkaan oli maapallolla.¹⁵⁴

Samantapaisesti muistelee mies, joka oli lapsena paljon tekemisissä paikallisten sotavankien kanssa. Hän muistelee, miten vangit suhtautuivat häneen lempeästi ja huvittuneesti, kun hän pikkupoikana yritti olla mukana vankien työnteossa. Kertoja kokee, että yhteinen ymmärrys löytyi, vaikka yhteistä kieltä ei ollutkaan. Kertoja on kuitenkin ollut tapahtumahetkellä vasta lapsi, joten hänen käsityksensä yhteisen ymmärryksen löytämisestä voi olla erilainen kuin aikuisella ihmisellä. Lapset ovat sopeutuvaisempia ja tyytyvät vähäisempään kommunikointiin.

Heillä [sotavangeilla] ei ollut mitään sitä vastaan, että kuljin pienen puisen pystykorvakiväärin kanssa heidän perässään ja näytin vartijalta. Heitä huvitti se, niin kuin vähän minuakin. Nykyään sanotaankin että keskustelusta 93% on ruumiinkieltä ja 5% on äänensävyä ja vain 2% on niitä sanojen sisältöä. Minä osasin sanoa heidän kielellään vain ”rukiveer” ja taisin osata sanoa ”bassiiba” tai jotain tällöisiä, mutta siinäpä se olikin. Silti ymmärsimme hyvin toisiamme.¹⁵⁵

Yhteisen kielen puuttuminen aiheutti luonnollisesti myös koomisia tilanteita. Kertoja kuvailee, miten saapui erääseen tuttuun maataloon tietämättä, että pöydässä istuvat työmiehet ovatkin neuvostosotavankeja, sillä hän ei kokenut, että vangit olisivat eronneet ulkoisesti suomalaisista työmiehistä.

Siinä kahviteltaessa yritin vaihtaa jonkin sanan vieressäni istuvan miehen kanssa, jota otaksuin talon työmieheksi. Hän vain nyökkää iloisesti ja vastaili lyhyillä murahduksilla, mikä vähän kummastutti minua. Talon agronomi-isäntää tilanne tuntui huvittavan ja kun taas uudestaan yritin keskustelua vierustoverini kanssa, puuttui vastapäätä istuva kaljuksi ajeltu työmies puheeseen sanomalla: - Ivan ei vielä osata suomi, ollut niin vähä aikaa.¹⁵⁶

¹⁵³ Sippola, 1999, 58.

¹⁵⁴ Tiuri, 2010, 68.

¹⁵⁵ Lepola, 2015, 71.

¹⁵⁶ Jermu, 1974, 174.,

4. PAIKALLISEN TASON SUHTAUTUMINEN

Sotavankeihin suhtautuminen voidaan jakaa karkeasti paikallisiin tasoihin ja viralliseen, valtion ylläpitämään tasoon, jotka erosivat toisistaan selkeästi. Tämä kappale pureutuu syvemmin siihen, miten suomalaiset siviilit suhtautuivat paikallisilla tasoilla sotavankeihin, sekä yleisesti viholliseen ja viholliskuvaan. Suhtautuminen oli pääsääntöisesti myönteistä, vankeja kohtaan koettiin paljon sääliä ja empatiaa. Sotavankeja kohtaan tunnettiin paljon uteliaisuutta, sillä ulkomaalaisen kohtaaminen suomalaisella maaseudulla 1940-luvulla oli jo itsessään harvinaista. Myös virallisen tason sotapropagandan luoma humoristinen viholliskuva, joka pyrki nostattamaan suomalaisten omanarvontuntoa, vaikutti ihmisten suhtautumiseen ja muistoihin. Vankeja muistellaan toisinaan lapsenomaisina ja yksinkertaisina, selvästi suomalaisia älyllisesti ja kehityksellisesti alempiarvoisempina, mutta kuitenkin sympaattisina hahmoina. Puhtaasti negatiivisten muistojen keskiössä paikallisella tasolla ovat suomalaiset naiset, jotka ovat antautuneet suhteisiin venäläisten sotavankien kanssa. Näissä muistoissa vankeja ei suoranaisesti syytetä suhteista, vaan heidän toimintansa nähdään heidän alkukantaiselle luonteelleen ominaisena. Syytös kohdistuuikin suomalaisiin naisiin, joiden pitäisi tietää rajansa.

Kaiken kaikkiaan paikallisella tasolla sotavankeja koskevaa muistitietoa tutkittaessa on selvää, että kielteisiä muistoja esiintyy huomattavasti vähemmän kuin myönteisiä muistoja. Sotavankeja koskevassa muistitiedossa ei useinkaan tahdota tuoda esiin negatiivisia muistoja, koska niitä ehkä pelätään tuomasta esiin. Sodan jälkeen Neuvostoliiton valvontakomissio herätti pelkoa, ja monet sotavankien laiminlyönnistä epäillyt joutuivat kuulusteluihin. Suurin osa tässä tutkimuksessa käytetyistä aineistoista on kerätty pääsääntöisesti 70-luvulla, jolloin suomalaisessa yhteiskunnassa pidättäytyttiin puhumasta mitään negatiivista Neuvostoliitosta tai neuvostoliittolaisista. Muistoissa voi ilmetä myös haluttomuutta puhua tai muistella ikäviä asioista sekä pelkoa siitä, että tuodessaan ikäviä muistoja esiin ikävistä tapahtumista, tulee leimatuksi. Suomalaisessa kulttuurissa myös perhe on aina nähty hyvin yksityisenä, jolloin perhettä koskevia asioita ei ole sopivaa puhua julkisesti, varsinkaan negatiivisia asioita. Maalaisyhteisöissä sotavangit olivat osa tätä perheyhteisöä. Muistitiedolle on ominaista, että kielteisten muistojen tullessa haastatteluissa esiin, ne usein koskevat naapureita, jotain taloa omassa kylässä tai yleisesti jotain huhua, joka on liikkunut. Ne eivät koske juuri koskaan omia kokemuksia tai omaa perhettä.

4.1 Sääli ja empatia

Suomalaisessa sotapropagandassa yleisesti kuvattiin vihollinen Suomen ikuisena perivihollisena, joka on mm. julma, eläimellinen, tyhmä, epäluotettava ja laiska. Siis vastakohta kaikelle, mitä suomalaisuuden katsottiin edustavan. Kuitenkin usein suomalaiset totesivat virallisella tasolla luodun demonisoidun viholliskuvan epätodeksi, kun joutuivat henkilökohtaiseen kontaktiin vihollisen kanssa. He ymmärsivät, että vihollinenkin on vain ihminen, joka on joutunut mukaan sotaan vastoin omaa tahtoaan, aivan kuten suomalaisetkin sotilaat. Etenkin maatioilla työskennelleet sotavangit tulivat hyvin läheisiksi ja tutuiksi, joten heitä kohtaan tunnettiin enemmänkin sääliä kuin vihaa, vaikka voisi olettaa, että vihollista kohtaan kuuluisi tuntea vain vihaa. Samalla se antoi empatiakyvylle mahdollisuuden, sillä yhden neuvostosotavangin tultua tutuksi empatia saattoi laajentua koskemaan muitakin sotavankeja.¹⁵⁷ Juuri ne suomalaiset, jotka olivat henkilökohtaisissa tekemisissä sotavankien kanssa, kokivat myös eniten empatiaa heitä kohtaan.¹⁵⁸

Niin kauan kuin vihollinen on kasvoton olento, on helppo uskoa propagandan luomaan hirviömäiseen viholliseen. Tilanne kuitenkin muuttuu, kun vihollinen saa kasvot. Kun vihollisena pidetyt sotavangit tulivat elämään suomalaisväestön keskuuteen, vangilla oli jo oma nimi ja persoona. Vihollinen ei enää tuntunut viholliselta, hänestä tuli ihminen. Samalla tavoin sodassa sotilaat saattavat tiettyyn pisteeseen asti nähdä vihollisen vain kasvottomana vihollisena, jolloin sotilas ei koe tappavansa ihmistä. Larry Dawelin mukaan ”tappamisen taakka” syntyy siinä vaiheessa, kun vihollinen saa inhimilliset kasvot ja samalla sotilaan omakuva alkaa muuttua tappajaksi.¹⁵⁹ Lottana sotavankisairaалassa työskennellyt muistelee myös sitä tunnetta, kun vangit alkoivat tulla tutuiksi. Silloin heitä ei enää yhdistänyt vihollisuus, vaan pikemminkin säälistävyys.

Potilaat alkoivat olla yksilöistä. Heillä oli erilaisia kasvopiirteitä, joista tunnistin heidät omista sängyissään. He eivät olleet enää pelkkiä jalkoja ja käsiä. Tietenkin heissä kaikissa oli samankaltainen yleisleima, he näyttivät paljon elämänvaiavaa ja nälkää kärsineiltä.¹⁶⁰

Samalla tavoin muistelee eräs toinen muistelija, joka myös toimi lottana jatkosodan aikana. Hän kuvailee, miten järkyttyi aluksi, kun hänet komennettiin sotavankisairaalaan hoitamaan vihollissotilaita. Kuitenkin hän kuvaa myös, miten ristiriitaisia tunteita hänessä lopulta herätti

¹⁵⁷ Danielsbacka, 2013, 276.

¹⁵⁸ Danielsbacka, 2013, 275.

¹⁵⁹ Kivimäki, 2006, 202.

¹⁶⁰ Tiuri, 2010, 72-73.

ensimmäinen kohtaaminen vihollisen kanssa. Hänen sotapropagandan kautta syntyneet ennakkoluulonsa neuvostosotilaita kohtaan eivät vastanneetkaan todellisuutta.

Helmikuussa tuli komennus tänne Kokkolaan. Se oli kova paikka kun sanottiin, että joutuukin ”ryssälään” eli sotavankisairaalaan. Ensimmäinen potilas, ensimmäinen päivä. Se sammutti kyllä hetkessä minusta tämän niin sanotun ryssänvihan.¹⁶¹

Vankien kohtelulla oli selkeä ero vankileirien ja siviiliasutusten välillä eli ero virallisen ja paikallisen välillä. Leireillä vankeja kohdeltiin vain harmaana massana, eikä heidän ja vartijoiden välille useinkaan syntynyt läheisempää suhdetta. Leireillä olosuhteet, ravinto ja kohtelu olivat huonoa, ja maatiloille siviiliasutuksen yhteyteen päätyneiden vankien kohtelu oli täysin päinvastaista, huolimatta käynnissä olevasta sotatilasta, vihollisuudesta ja propagandan luomasta negatiivisesta viholliskuvasta. Tämä suhtautumisen ristiriitaisuus ei suinkaan ollut vain suomalainen ilmiö, vaan sitä havaittiin tapahtuneen kaikissa toisen maailmansodan maissa, joissa sotavankeja sijoitettiin siviiliasutuksen yhteyteen. Esimerkiksi Ranskassa työskenteli toisen maailmansodan jälkeen paljon saksalaisia sotavankeja. Yleinen ilmapiiri Ranskassa oli hyvin vihamielinen saksalaisille, olihan Ranska ollut saksalaisten miehittämä toisen maailmansodan aikana. Saksalasten sotavankien kohtelulla työleireillä ja maatiloilla oli selkeä ero, vihamielisestä yhteiskunnallisesta ilmapiiristä huolimatta maatiloilla saksalaisiin vankeihin suhtauduttiin empaattisemmin, mm. isännät tietoisesti antoivat vankien elää maatiloilla vapaasti, vaikka viranomaiset olivat antaneet vankien hoidosta tiukat ohjeet. Maatiloilla vankeihin suhtauduttiin enemmänkin ulkomaalaisena työvoimana kuin vankeina.¹⁶² Ranskalaisella maaseudulla siviilit kiintyivät vasten odotuksia saksalaisiin työmiehiinsä, eivätkä suostuneet luopumaan heistä. Näin Ranskan hallituksen johdolla vuonna 1947 lähes 90 000 saksalaista vankia sai jäädä omasta tahdostaan vankeutensa jälkeen työskentelemään maahan tavallisena työvoimana.¹⁶³

Yleisesti suomalaiset siviilit, joiden maatiloilla työskenteli neuvostosotavankeja, suhtautuivat vankeihin säälien ja tarpeen vaatiessa jopa puolustivat näitä. Eräässä muistitiedossa talon isäntä joutui luopumaan vangistaan ja saattaman tämän juna-asemalle, josta hänet kuljetettiin takaisin vankileirille. Vanki oli jo 58-vuotias ja hieman raihnainen. Juna-asemalla oli joukko suomalaisia sotilaita, jotka rupesivat koväänisesti pilkkaamaan vankia. Tämän huomattuaan isäntä suuttui ja puolusti vankia toteamalla sotilaille, ettei vankia saa pilkata, sillä eihän se ole hänen vikansa, että vanki oli joutunut

¹⁶¹Nikkilä, Reijo, *Ryssä perkele - sotavankina Suomessa*. Dokumenttielokuva, tuotanto Yleisradio / TV 1 / Dokumenttiohjelmat, 2000. Haastateltu Kerttu Peltoniemi.

¹⁶² Diamond, 2013, 444.

¹⁶³ Diamond, 2013, 452.

Suomeen. Ei hän ole halunnut vapaaehtoisesti lähteä sotaan.¹⁶⁴ Isäntä tunki vahvaa empatiaa vankia kohtaan ja ymmärsi, ettei sota ollut tavallisten sotilaiden päätäntävallassa. Samantapaista, hyvin ymmärtäväistä suhtautumistaan tuo esiin eräs naiskertoja: ”Ei niissä mitään moitittavaa ollut ja eihän se niiden miesten vika ollut, että ne täällä oli, ne oli pakotettu tänne tulemaan.”¹⁶⁵

Tämä empaattisempi suhtautuminen on voinut syntyä myös jälkikäteen muistelijoilta, eikä se välttämättä ole vallinnut niin vahvasti tapahtuma-aikana. Tähän on vaikuttanut mm. sodan jälkeinen yleinen yhteiskunnallinen keskustelu ja sen myötä sota-aikaa koskevan historian kuvan uudelleenmuotoutuminen. Historiankuva sanelee sen, mikä menneisyydessä nähdään merkityksellisenä ja muistelemisen arvoisena. Muistelijat saattoivat sota-aikana antaa tapahtumille eri merkitykset, kuin muisteluajana. Merkityksien muuttuminen ajan saatossa kertoo siitä, että yleinen yhteiskunnallinen asenne tai tapa puhua muisteltavasta asiasta on voinut muuttua ja näin muistelija pyrkii muuttamaan kertomustaan vastaamaan paremmin yleistä käsitystä.¹⁶⁶ Timo Vihavaisen mukaan häviöön päättyneen sodan jälkeen Suomessa alkoi luonnollisesti historian uudelleenarvioinnin aika, jolloin myös sodan aikainen viholliskuva punnittiin uudelleen. Väinö Linnan Tuntematon sotilas vuonna 1954 toi esiin uudenlaisen sotakuvauksen, joka on vahvasti vaikuttanut suomalaisten näkemyksiin ja sota-ajan historian kuvaan. Siinä tavallinen sotilas oli joutunut vasten tahtoaan sodan keskelle, ja että hänelle sotapropaganda ja herrojen maailmankuva olivat täysin vieraita. Linnan teoksessa vihollista ei kuvattu pahuutena, vaan vastustajana, jota vastaan oli pakko taistella. Kuitenkin henkilökohtaisella tasolla vihollinenkin nähtiin vain tavallisena ihmisenä, joka vastaavasti myös on pakotettu mukaan sodan melskeeseen. Varsinainen historiankirjoitus alkoi tarkastella 1960-luvulla sota myös Neuvostoliiton näkökulmasta, eikä enää pitänyt Suomea täysin viattomana sotaan.¹⁶⁷

Sodan jälkeisessä yhteiskunnallisessa keskustelussa sotavangit saatettiin nähdä jopa uhreina, joten tämän vuoksi sotavankien puolustaminen muistitiedossa voi olla myös tapa vaivihkaa puolustaa jotain muutakin. Sotavankisairaalassa lottana työskennellyt Eila Tiuri muistelee omassa muistelmateoksessaan elämää ja arkea sotavankisairaalassa. Hän muistelee, miten eräät vangit olivat jääneet vangeiksi motissa, jonka suomalaiset olivat vallanneet. He olivat tietojen mukaan olleet motissa niin kauan, että ruoka oli loppunut.

¹⁶⁴ Kansanperinteen arkisto Y/05952. Jänikselä, Erkki (s. 1892). Haastattelu 1974, Alavus, haastattelija Terttu Pellikka.

¹⁶⁵ Kansanperinteen arkisto Y/07793. Kettula os. Löytölä, Eini (s.1895). Haastattelu 19.01.1975, Mänttä, haastattelija Terttu Pellikka.

¹⁶⁶ Miettunen, 2014, 172.

¹⁶⁷ Vihavainen, 2004 B, 395-396.

Pian sairaalassamme alkoi kiertää huhu, että kuulustelijat olivat saaneet selville, miten jotkut motissa olleista olivat syöneet nälkään kuolleista tovereista paikkoja, joista jotain irti sai. – Tulkaa tytöt katsomaan kannibaaleja. Niitä on takimmaisessa osastossa, selvitti lotta käytävän jokaisella ovella. Tämähän on ihan naurettavaa ja suorastaan mautonta. Emme tietenkään lähteneet. Samanlaisia he olisivat, yhtä laihoja ja loppuun käytettyjä kuin muutkin potilaat. Olisi muutenkin ollut noloa tuijottaa heitä kuin mitään sirkuseläimiä. Vain muutama lähti liikkeelle sensaation houkuttelemana.¹⁶⁸

Kertoja ei halunnut mennä tuijottamaan sotavankeja kuin mitään eläimiä, vaan koki, että hekin ovat samanlaisia sodan runtelemia ihmisiä kuin muutkin sotilaat jättäen samalla huhut vihollisen kannibalismista omaan arvoonsa. Hän kuitenkin enemmänkin painottaa muistossaan sitä, miten arvokkaasti suurin osa lotista osasi käyttäytyä, kuin että puolustaisi nimenomaan sotavankien kunniaa. Muistolla on ehkä enemmänkin tarkoituksena puhdistaa lottien mainetta, joka erityisesti 1960-luvun yhteiskunnallisessa ilmapiirissä koki kovan kolauksen. Heti sodan jälkeen Lotta Svärd – järjestö lakkautettiin fasistisena järjestönä ja yleisesti lotat kuvattiin hyvin negatiiviseen sävyyn. Esimerkiksi Väinö Linnan Tuntemattomassa sotilaassa vuonna 1954 lottia kuvataan varsin negatiivisessa ja vähättelevässä valossa, ja heidän katsotaan lähteneen sotaan miesten perässä. Samantapaisen negatiivisesti lotat kuvataan myös Paavo Rintalan romaanissa Sissiluutnantti vuonna 1963.¹⁶⁹

4.2. Ulkomaalaisten herättämä ihmetys

Suomi oli vielä 1940-luvulla hyvin suljettu yhteisö, ulkomaalaiset olivat Suomessa sota-aikana vielä melko harvinaisia, joten he herättivät myös ihmisten luonnollista uteliaisuutta ja kiinnostusta. Suomen kokonaisväkiluku vuonna 1940 oli noin 3,5 miljoonaa. Ulkomaalaisista ei pidetty tarkkaa kirjanpitoa, mutta heitä vuonna 1940 Suomessa oleili arviolta 14 777, joista Helsingissä 5427. Tilastokeskuksen myöhempien arvioiden mukaan luku olisi ollut jopa pienempi, vain 8698 ulkomaalaista. Rauhan aikana Suomen suurimpiin ulkomaalaisryhmiin kuuluivat venäläiset, pohjoismaalaiset, joista erityisesti ruotsalaiset sekä suomensukuiset kansat. Jatkosodan myötä 1941 myös saksalaisia sotilaita oleili Suomessa väliaikaisesti tuhansittain.¹⁷⁰

Erityisesti maaseudulla elettiin pienissä, suljetuissa kyläyhteisöissä, joissa harvoin, jos koskaan nähtiin ulkomaalaisia ihmisiä. Ne vähäiset Suomessa oleskelleet ulkomaalaiset asuivat

¹⁶⁸ Tiuri, 2010, 53.

¹⁶⁹ Latva-Äijö, 2004, 12.

¹⁷⁰ Leitzinger, 2008, 100-101.

pääsääntöisesti kaupungeissa.¹⁷¹ Jatkosodan myötä ulkomaalaisia alkoi saapua näihin pieniin kyläyhteisöihin, niin saksalaisia sotilaita, mutta myös neuvostoliittolaisia sotavankeja. Ihmisluonnolle ominaisesti kaikki uusi ja vieras herättää ensin pelkoa, mutta myös uteliaisuutta, mikä näkyy myös sotavankeja koskevassa muistitiedossa. Usein aluksi ihmiset sanovat, että pelkäsivät vankien saapumista koteihinsa. Usein tutustuttuaan vankeihin ihmiset huomasivat pelkonsa turhiksi, mutta selvä uteliaisuus jäi usein elämään näitä neuvostokansalaisia ja heidän vierailta tuntuneita tapojaan kohtaan.

Eräs muistelijä kuvailee, miten hänen pieneen kotikyläänsä saapuneisiin sotavankeihin suhtauduttiin uteliaisuudella:

Nuohan oli vallan erikoislaatuista nuo sotavankikuljetukset, kyllähän sitä vangittua venäläistä sotavankia rupes tulemaan niin kyllähän niitä vähän katsottiin niin kuin ulkomaan eläviä ja tarjottiin tupakkaa. Vihamielinen suhtautuminen ei ollut, se oli merkillistä. Kukaan ei sanonut pahaa sanaa, jonkinlainen säälin sekainen uteliaisuus..¹⁷²

Eräs Mäntässä turvesuolla jatkosodan aikana työskennellyt muistelee, miten samalla työmaalla työskenteli myös venäläisiä sotavankeja. Sotavangit olivat myös majoitettuna työmaan läheisyyteen. Hänellä on jäänyt vahvasti mieleen, miten yksi vanki oli siviiliammatiltaan balettitanssija. Hän esiintyi usein iltaisin ja suomalaiset kerääntyivät katselemaan hänen esityksiään työmaan piikkilanka-aidan sisäpuolelle. Balettitanssija oli erityisesti naisten suosiossa ja monet toivat hänelle ruokaa salaa, josta hän sitten jakoi muillekin vangeille aina osuudet.¹⁷³ Pienellä maalaispaikkakunnalla venäläisen ammattitanssijan näkeminen on ollut varmasti suuri ihmetys paikkakuntalaisille. Samalla balettitanssija on tuonut taiteellisia elämyksiä paikkakuntalaisille sodan keskelle, auttanut heitä näin pakenemaan edes hetkeksi arjen raakaa todellisuutta. Monet eivät varmasti olleet koskaan nähneet vastaavaa balettiesitystä rauhan aikana, etenkin miehen tanssimana. Baletti varmasti yleisestikin liitettiin hyvin venäläiseksi. Balettitanssijaa haluttiin selvästi kiittää antamastaan elämyksestä ruualla, vaikka se olikin ehdottoman kiellettyä antaa vangeille mitään.

Erään kauhavalaisen perheen sotavanki oli siviiliammatiltaan oopperalaulaja. Perheessä veisattiin paljon virsiä, joihin oopperalaulaja toi komealla lauluäänellään hienon lisän, vaikka lauloikin osaksi venäjän kielellä. Isäntä jo humoristisesti totesikin, että koki jo oman laulunsa pelkäksi hytтын ininäksi oopperalaulajan rinnalla. Lähtiessään kotimaahansa lauloi vanki isäntäväellä kiitokseksi

¹⁷¹ Leitzinger, 2008, 100.

¹⁷² Kansanperinteen arkisto AK/3502. Mäki, Valde (s.1915). Haastattelu 1975, Alahärmä, haastattelija Erkki Ala-Könni.

¹⁷³ Kansanperinteen arkisto Y/07804. Ojala, Armas (s. 1908). Haastattelu 1974, Mänttä, haastattelija Raija Tanntu.

suomen kielellä Paavo Ruotsalaisen taisteluvirren ”Sinuhun turvaan, Jumala, jo vaivan alta päästä”¹⁷⁴ Niin ikään tässäkin muistossa sotavanki on omalla, erikoiseltakin tuntuneella siviiliammattillaan tuottanut suuren elämyksen isäntäperheelle. Tavallinen 1940-luvun suomalaisessa maalaisyhteisössä elänyt perhe tuskin olisi muuten kuullut eläessään oopperalaulajan komeaa laulua. Kuitenkin nyt tämä korkeakulttuurinen elämys tuotiin heidän kotiinsa asti, samalla sekoittuen heidän omaan körttiläiseen kulttuuriinsa.

Muistoissa sotavankeja saatettiin pitää hyvinkin taitavina ja jopa koko kyläyhteisö saattoi ihailta tiettyjen vankien osaamista, joka poikkesi radikaalisti siitä, mitä oli totuttu näkemään. Neuvostosotavankien läsnäolo saattoi ravistella hyvällä tavalla kyläyhteisöä ja sen normeja.

Kylän poikia ihmetytti ja kiinnosti erityisesti Niku, kun hän joskus rantanurmikolla innostui kuin näytteeksi toisille pomppimaan puoli- ja kokovolttejakin, jollaisiin toiset pojat eivät pystyneet. Kylällä kiersi puheet, että se Soramäen sotavanki taitaa olla joku sirkustelija, kun niin erikoisia temppuja tekee¹⁷⁵

Venäläistaustaisetkin vangit oppivat suomen kieltä pitkän yhteiselon seurauksena. Omanlaisiaan elämyksiä vangit tarjosivat myös maaseudulla jo pelkästään sillä, että kertoivat kotipaikoistaan paikallisille. Nykypäivän ihmiset voivat ilman matkustamistakin tutustua vieraisiin kulttuureihin ja paikkoihin internetin ja television välityksellä. Sota-ajan Suomessa näin ei ollut, joten ihmisillä oli huomattavasti vähemmän tietoa Suomen ulkopuolisesta maailmasta. On vaikea käsittää, miten suuren elämyksen silloin onkaan tarjonnut ulkomaalaisen tapaaminen ja se, kun hän kertoo omasta elämästään kotimaassa, joka tuntuu poikkeavan omasta elämästä niin suuresti. Seuraavassa muistossa kertoja kuvaa, miten suomalaisella maaseudulla varttuneelle lapselle tarinat suuresta Leningradista tuntuivat uskomattomilta. Suomalaisessa propagandassa oli totuttu vähättelemään Neuvostoliittoa ja paisuteltu sen yhteiskunnan epäkohtia. Muistelijä kuvaa, miten kylän lapset olivat epäuskoisia, kun sotavanki kuvasi heille Leningradin edistyksellistä kaupunkimiljöötä.

Hän kertoi ihailen Leningradin metrosta ja trolleybusseista jotka saivat sähköä ilmassa roikkuvista johtimista. Me keskenkasvuiset kuuntelimme silmät pyöreinä Vasilia, kun hän huonolla suomenkielellään teki selkoa meille epäuskoisille kotimaastaan.¹⁷⁶

¹⁷⁴ Sippola, Maija ja Jussi. Haastattelu 6.5.2016, Kauhava, haastattelija Katariina Eskola, tekijän hallussa.

¹⁷⁵ Palomäki, 2001, 5.

¹⁷⁶ Sippola, 1999, 61.

4.3. Humoristinen suhtautuminen neuvostosotilaisiin

Suomalaisessa sotapropagandassa käytettiin hyvin omaleimaisesti huumoria, kun kuvailtiin vihollista ja sen tekoja. Vaikka suomalainen viholliskuva Neuvostoliitosta oli hyvin samantapainen ja stereotyyppinen kuin muissakin Euroopan maissa¹⁷⁷, oli suomalaisten huumorin käyttäminen propagandan yhteydessä jotain, mitä missään muussa toisen maailmansodan sotaa käyneessä maassa ei tehty. Viholliskuvassa ei yleensä haluta käyttää huumoria, koska huumorin myötä on pelkona, että vihollisesta syntyy samalla myös inhimillinen kuva.¹⁷⁸ Myös huumorin kautta luodussa suomalaisessa sotapropagandassa omaa identiteettiä rakennettiin vihollisen kautta, suomalainen nähtiin vihollisen puhtaana vastakohtana. Vihollinen nähtiin usein laiskana, ahneena, tyhmänä, vastuuttomana, puolustuskyvyttömänä, likaisena ja ennen kaikkea alkoholisteina, siis kaiken suomalaisuuteen liitetyn vastakohtana. Samalla nämä ominaisuudet olivat kuitenkin inhimillisiä, eivätkä edustaneet puhdasta pahuutta. Venäläiset nähtiin enemmänkin lapsenomaisina hahmoina, joilla ei ollut itsehillintää, vastuuntuntoa tai kykyä puolustaa itseään ja omia ajatuksiaan. Humoristisen viholliskuvan päämäärät olivat silti samoja kuin epäinhimillistetyllä viholliskuvallakin, tarkoituksena oli motivoida niin sotilaita kuin kotirintamaakin. Kun vastustaja vaikuttaa sääliä ja surkealta, ei sodan voittaminen ehkä olekaan mahdottomuus.¹⁷⁹

Tämä inhimillisempää ja humoristisempaa viholliskuvaa levitettiin tavalliselle kansalle erityisesti sanomalehtien avulla mm. pilapiirrosten (tästä esimerkkinä kuva 4.) ja pakinoiden kautta. Näillä katsottiin saavuttavan myös sellaiset kansalaiset, jotka eivät olisi ymmärtäneet tai olisi jaksanut paneutua liian syvällisiin artikkeleihin. Monesti samat pakinoitsijat toimivat lehdissä vuosikymmeniä ja olivat erittäin suosittuja, joten jäivät varmasti myös ihmisten mieliin pitkiksi ajoiksi.¹⁸⁰ Muistitiedosta on havaittavissa myös humoristinen suhtautuminen sotavankeihin, jotka välillä käyttäytyvät lapsenomaisesti, ovat huvittavia ja hieman yksinkertaisiakin. Tämä virallisella tasolla luotu humoristinen viholliskuva selvästi vaikutti myös paikallisella tasolla ihmisten suhtautumiseen neuvostosotavankeihin ja etenkin siihen, mitkä asiat vangeista ovat jääneet ihmisten mieliin vielä vuosikymmenien jälkeenkin.

¹⁷⁷ Kts. kappale 2.5 Viholliskuva

¹⁷⁸ Vares, 2012, 58.

¹⁷⁹ Vares, 2012, 64.

¹⁸⁰ Vares, 2012, 60.

KUVA 4. Karttaa tulkitsemassa. Propagandassa vihollinen kuvattiin usein hölmönä ja koomisena hahmona. (Lähde: Kaleva 28.1.1940)

Lähes kaikissa sotavankien humoristisissa kuvauksissa on mukana myös selvää suomalaista ylemmyudentuntoa. Vaikka vangit kuvataan osana perhe- ja työyhteisöä, eivät he kuitenkaan ole täysin tasavertaisia. Venäläiset ovat kuvauksissa usein lähtökohtaisesti heikkolahjaisempia ja yksinkertaisempia, kuitenkin silti lähes aina hyväsydämisinä ja hyväntahtoisia. Muistoissa usein venäläinen vanki puhuu itsestään kolmannessa persoonassa, esimerkiksi ”Ignad ei varasta”¹⁸¹, ”Grigori mourata korpi”.¹⁸² Yleisesti kolmannessa persoonassa itsestään puhuminen liitetään lapsiin tai henkiseltä kehitykseltään jälkeenyjääneisiin ihmisiin. Kolmannessa persoonassa puhumisella voidaan toki myös viestittää vangin auttavaa suomen kielen taitoa. Luultavasti vangit eivät jatkuvasti todellisuudessa puhuneet itsestään kolmannessa persoonassa, mutta tämä on vain jäänyt muistelijoiden mielikuvaksi. Venäläiset muistetaan usein hyvin lapsenomaisina, kuten esimerkiksi seuraavassa muistelmakatkelmassa:

—sotavangit olivat kovin itseensä sulkeutuneita ja juroja, ehkä hieman yksinkertaisiakin, mutta ehdottoman ahkeria ja kilttejä. Talon emäntään he kuulemma olivat kiintyneitä niin lapsenomaisen ehdottomasti, että olivat valmiita tekemään vaikka mitä häntä auttaakseen.¹⁸³

¹⁸¹ Kansanperinteen arkisto AK/1730. Eskola, Aleksanteri (s.1883). Haastattelu 1970, Lempäälä, haastattelija Erkki Ala-Könni.

¹⁸² Sippola, 1999, 61.

¹⁸³ Jerro, 1974, 171.

Sodan ankeuden keskellä eläneiden ihmisten mieliin juuri hauskat ja humoristiset tilanteet ovat voineet jäädä kaikkein voimakkaimmin, koska ne ovat tuoneet pientä ilon pilkاهدusta jatkuvan pelon ja epä tietoisuuden ilmapiirin keskelle. Esimerkiksi Sigmund Freud on tuonut esiin, että naurulla on ihmisen omaa identiteettiä suojeleva, tasapainottava vaikutus etenkin kriisitilanteiden keskellä.¹⁸⁴ Seuraavassa muistossa muistelijan mieleen on jäänyt vangin humoristinen suhtautuminen omaan virheeseensä. Muistossa vangin käyttäytymisessä on selvää lapsenomaisuutta, hän ei ryhdy heti määrätietoisesti korjaamaan virhettään vaan suhtautuu siihen kevyesti ja välinpitämättömästi.

Vasil oli tehnyt ojaia niin tehokkaasti, että oli kaivanut ojien päistä sillatkin pois. Kun heinäaika tuli ja heinäkuormia aiottiin ajaa ladolle, ei työ onnistunut, kun sillat puuttuivat. Silloin Vasil asettui itse makaamaan sillaksi ojan pohjalle ja sanoi emännälleen: ”Aja nyt, maatuska”. Vasil halusi osoittaa, että häitä ei ole tämän näköinen, kyllä tästä selvittää.¹⁸⁵

Vankien likaisuus ja epä johdonmukaisuus ovat jääneet vahvasti muistelijoiden mieleen. Eräässä muistossa muistetaan, miten talon vanki oli ommellut mustan paitansa nappia valkoisella langalla. Talon väki ihmetellen kysyi vangilta, että miksi hän ompelee väärän värisellä langalla nappia. Vanki vastasi humoristisesti: ”huomenna kaikki kuitenkin mustaa”, viitaten siihen, että hänen tekemänsä työt olivat niin likaisia, ettei valkoinen lanka enää seuraavana päivänä olekaan valkoinen. Samalla tavoin vangin likaisuutta muistelee nainen, joka työskenteli tehtaassa, missä työskenteli myös sotavankeja.

Mä muistan aina yhden tapauksen kun se mies oli täällä Mäntän tehtaallakin työssä semmosessa konepajassa ja sillä meni roskia silmiin ja se tuli otattamaan niitä minulla pois. Se oli niin mustana [kertoja nauraa], likanen se mies ja minä oikein pelästyin. Mutta otin sen pois, jotakin se oli sellasta terästä mennyt sen silmään. Se [vanki] niin kovasti halas minua. Spasibo, spasibo se sano, kiitos kiitos. Se kiitti venäjäksi minua.¹⁸⁶

Muistikuva on jäänyt vahvasti kertojalle mieleen, hän tuo sen ensimmäisenä muistonaan esiin, kun haastattelija kysyy häneltä sotavangeista. Tarina naurattaa yhä kertojaa hänen kuvaillessaan sitä. Kertomuksessa kertojaa eniten huvittaa venäläisen suhteellisuudentajun puute, hän ryhtyy halaamaan kertojaa, vaikka on yltä päältä liassa. Kertoja myös pitää vangin kiitollisuudenosoitukseksi halaamistaan hieman liioiteltuna eleenä siihen nähden, ettei kertojan tuoma apu ollut niin suurta. Vanki on kertomuksen mukaan hieman lapsenomainen ylisuurien kiitollisuudenosoituksiensa vuoksi. Halaaminen ei ollut ehkä niin yleinen osa suomalaista kulttuuria, etenkin 1940-luvulla, kun se

¹⁸⁴ Vares, 2012, 59.

¹⁸⁵ Sippola. 1999, 61.

¹⁸⁶ Kansanperinteen arkisto Y/07793. Kettula os. Löytölä, Eini (s.1895). Haastattelu 19.01.1975, Mänttä, haastattelija Terttu Pellikka.

venäläisessä kulttuurissa oli, joten vieraan ihmisen halaaminen voi yleisestikin tuntua suomalaisesta oudolta ja vieraalta käytökseltä.

Jenni Kirveen mukaan propagandassa suomalaiset halusivat aina korostaa olevansa saunakansaa, tunnettuja siis puhtaudestaan. Venäläiset taas kuvattiin tämän vastakohtaksi, likaisiksi ja epäsiisteiksi. Suomalaislehdistö kirjoittikin usein venäläisten siivottomuudesta. Propagandassa usein tuotiin esiin esimerkiksi, miten neuvostokolhoosi ei kelpaisi Suomessa edes sikolätiksi, miten venäläiset olivat Karjalassa muuttaneet suomalaisten saunoja käymälöiksi tai yksinkertaisesti tehneet tarpeensa tuvan nurkkaan. Ryssän hajua ja likaista olemusta kuvattiin kammottavaksi.¹⁸⁷ Varmasti tiedostomattaankin monelle oli jäänyt mieleen propagandakoneiston luoma kuva likaisesta venäläisestä ja sen myötä muistikuva likaisesta sotavangistakin oli jäänyt mieleen. Muistoissa olennaista oli kuitenkin muistelijoiden mielestä venäläisten käytöksen epäjohtonmukaisuus ja se, ettei heidän oma likaisuutensa tuntunut haittaavan heitä itseään.

Yksi humoristinen tapa kuvata venäläiset oli tuoda esiin vanha stereotypia siitä, miten persoja venäläiset ovat viinalle. Eräissä propagandakirjoituksissa esimerkiksi kuvailtiin, että alkoholismi oli Venäjällä niin yleistä, että ”2-3-vuotiaat paitaressutkin istuivat likaisella lattialla votkamuki kourassaan”.¹⁸⁸ Venäläisten oletettu viinaanmenevyys tulee ilmi myös muistitiedossa, vaikka niissä ei pahantahtoisesti asiaa tuotukaan esiin. Muistelijoiden alitajuntaan on kuitenkin voinut vaikuttaa vanhat, sodan aikana toistetut stereotypiat venäläisten viinanhimosta.

Ei olisi saanut antaa rahaakaan, sitten tuota mitään, se oli kiellettyä, mutta annoinhan minä heille, mutta he sanoivat että mitä he sillä rahalla tekevät, mutta jos he saisivat viinaa niin kyllä he mielellänsä ottasivat sitä [kertoja nauraa], mutta ei meillä sitä viinaa hankittu.”¹⁸⁹

Toisessa tapauksessa rauhan tultua isäntä joutui hyvästelemään vankinsa, joka oli työskennellyt hänen tilallaan kaksi vuotta. Vanki oltiin palauttamassa takaisin kotimaahansa. Lähdön hetkellä antoi isäntä läksiäislahjaksi vangille pullon viinaa matkaevääksi, koska ”venäläiset tykkäävät viinasta”. Isännän yllätykseksi vanki joi pullon heti tyhjäksi ja humaltui silminnähden. Isäntä muistaa, miten vanki kyynelehti eron hetkellä.¹⁹⁰

¹⁸⁷ Kirves, 2008, 42.

¹⁸⁸ Luostarinen, 1986, 244.

¹⁸⁹ Kansanperinteen arkisto AK/1730. Eskola, Aleksanteri (s.1883). Haastattelu 1970, Lempäälä, haastattelija Erkki Ala-Könni.

¹⁹⁰ Kansanperinteen arkisto Y/05952. Jänikselä, Erkki (s. 1892). Haastattelu 1974, Alavus, haastattelija Terttu Pellikka.

Molemmissa tapauksissa vankien käyttäytyminen yllätti kertojan tahdittomuudellaan. Ensimmäisessä tarinassa vangit pyysivät isännältä viinaa, mikä tuntui isännästä absurdilta ja naurettavalta pyynnöltä. Tuntui jopa täysin tahdittomalta pyytää viinaa tilanteessa, missä toinen osapuoli on vankina ja muutoinkin valvonnan alaisena. Venäläiset myös tuntuivat arvottavan tuossa tilanteessa viinan rahaa arvokkaammaksi ja tärkeämmäksi. Toisessa tarinassa isäntä yllättyi, kun vanki joi koko viinapullon heti sen saatuaan, eikä säästänyt sitä matkaevääksi, kuten isäntä oli tarkoittanut. Vanki toimi lapsenomaisesti vailla itsehillintää juoden kaiken saamansa viinan heti, eikä osannut säästää sitä myöhemmäksi. Isäntä antoi vangille pullon viinaan, koska uskoi vanhaan stereotypiaan siitä, miten venäläiset rakastavat viinaa. Samalla vanki vahvisti käytöksellään tuon stereotypian todeksi, ja tämä jäi isännän mieleen. Todellisuudessa vanki ehkä joi pullon nopeasti heti sen saatuaan, koska saattoi ajatella, että se otettaisiin muuten häneltä matkan aikana pois.

Eräs naismuistelija työskenteli jatkosodan aikana huoltoyksikössä, jossa työskenteli myös läheisestä sotavankileiristä saapuneita luottovankeja. Hän muistelee, miten huoltoyksikössä tapahtui jokin selkkaus vankien kanssa, minkä vuoksi tuli määräys, jonka mukaan kaikkien kyseisessä huoltoyksikössä työskennelleiden vankien tuli palata takaisin vankileirille. Vangit olivat tästä harmistuneita eivätkä olisi halunneet palata takaisin leirille, sillä heillä oli huoltoyksikössä paljon paremmat olot ja ruuat kuin vankileirillä. Tämän vuoksi myös kaksi vankia katosi, mutta asiasta ei haluttu heti ilmoittaa vankileirille. Huoltoyksikön työntekijät pyrkivät etsimään nämä vangit itse, sillä eivät halunneet, että heidän hyvin tuntemansa vangit saavat rangaistuksia. Lopulta kertoja löysi vangit rakennuksen kellarista todella humaltuneina itkemästä. Vangit oli kuitenkin määrä palauttaa heti takaisin, joten palautusmatkalla joku huoltoyksikön työntekijöistä keksi kastella humalaiset vangit läheisessä joessa, jotta nämä ehtisivät selvitä edes vähän humalastaan. Luonnollisesti vankileirillä ihmeteltiin, miksi vangit olivat litimärkiä, jolloin oli pakko tunnustaa vankien olevan humalassa. Ilmeisesti vankien karkaaminen kuitenkin jätettiin mainitsematta. Tarinan kuultuaan vankileirillä suomalaiset sotilaat eivät olleet suinkaan vihaisia, vaan nauroivat makeasti tapahtuneelle. Vangit eivät saaneet rangaistusta.¹⁹¹

Tarinassa venäläistaustaiset sotavangit kuvataan kuin pieninä lapsina, jotka toimivat impulsiivisesti ja edesvastuuttomasti heti vastoinkäymisen kohdatessaan. Kuitenkaan ei haluta, että väärin toimineet vangit saavat rangaistuksia, ikään kuin vangit olisivat syyntakeettomia, liian ymmärtämättömiä ottaakseen vastuuta omista teoistaan. Kertoja tunsu enemmänkin sääliä vankeja kohtaan kuin vihaa, vaikka vangit selvästi rikkoivat sääntöjä karkaamalla ja juomalla alkoholia. Kertoja jättää kuitenkin

¹⁹¹ Kansanperinteen arkisto Y/07764.Palmgren, Ebba (s. 1921). Haastattelu 1975, Tampere, haastattelija Sirpa Koironen.

asioita sanomatta, jotka voivat paljastaa todellisen motiivin olla ilmoittamatta karanneista vangeista. Ensinnäkin kyseisen huoltoyksikön työntekijät olisivat voineet joutua ongelmiin itsekin, jos tieto karanneista vangeista olisi mennyt eteenpäin. Tämän vuoksi ehkä asia haluttiin salata ja etsiä vangit itse. Työntekijät myös ehkä pelkäsivät, että vankien humalatilan huomaaminen aiheuttaa ongelmia, joten he hätäisesti yrittivät keksiä keinon, millä saada vangit nopeasti selviksi. Nämä asiat kuitenkin kertoja jättää sanomatta, kertoen vain humoristisen tarinan vankien alkoholinkäytöstä, sen seurauksista ja suomalaisten työntekijöiden halusta auttaa.

Vankien alkoholinkäyttöä koskevissa muistoissa asiaan suhtauduttiin usein täysin huumorilla, eivätkä muistelijat useinkaan tuo esiin ymmärtäväisempää näkökulmaa asiaan. Alkoholilla tunnetusti usein sodassa, niin rintamalla kuin kotirintamallakin, haetaan lohtua ahdistavan tilanteen ja ikävän keskellä. Ehkä myös sotavangit tahtoivat hakea alkoholilla lohtua tilanteeseen, jossa he ovat vieraassa maassa vankeina, vailla tietoa tulevaisuudestaan. Myös tiedettävästi suomalaiset sotilaat käyttivät paljon alkoholia rintamalla, ja tätä usein katsottiin läpi sormien. Yleisesti myös suomalaisiin liitettyjä negatiivisia ominaisuuksia on ollut juuri suomalaisten vahva pyrkimys humalanhakuiseen juomiseen. Esimerkiksi jatkosodan aikana saksalaisten varustetaso myös alkoholin suhteen oli erinomainen, ja tämän vuoksi monet suomalaissotilaat pyrkivätkin kanssakäymisiin saksalaisten kanssa. Yleisesti saksalasia tämä suomalaisten viinanhimo ihmetytti ja jopa huvitti.¹⁹²

Viholliskuvan luominen alkaa siitä, kun tästä viholliseksi mielletystä kohteesta luodaan ”toinen”. Toiseuden idea perustuu oman identiteetin suojeluun. Se alkaa erottelemalla negatiiviset ominaisuudet muista kulttuurisesti hyväksytyistä ominaisuuksista. Nämä negatiiviset ominaisuudet suljetaan pois omasta identiteetistä, mutta samalla lisätään ne kuvaamaan toista, itsestä eroavaa ryhmää tai yksilöä.¹⁹³ Suomalaiset halusivat sulkea pois itseensä liitetyn alkoholismien ja liittää sen venäläiseen viholliseen. Kaikkien muistelijoiden mielissä varmasti oli tieto siitä, että suomalaisuuteen liitettiin vahvasti myös runsas alkoholinkäyttö. Tämän vuoksi muistoissa ei ehkä vahvasti tuomita tuota venäläisvankien alkoholinhimoa, siihen vain suhtaudutaan huumorilla, ihmetyksellä ja hienoisella ylemmydentunnolla.

¹⁹² Jokisipilä, Markku, 'Sota ja alkoholi', *Seura*, 29.10.2013 [<http://seura.fi/historia/sotahistoria/sota-ja-alkoholi/>].

Luettu 11.10.2016

¹⁹³ Vuorinen, 2012, 1.

4.4. Sopimattomat suhteet neuvostosotavankien kanssa

Julkisessa keskustelussa¹⁹⁴ kauhisteltiin neuvostosotavankien kanssa seurustelleita naisia, ja usein nämä naiset leimattiinkin paikkakunnillaan loppu elämäkseen. Yleisestikin sotavankien sijoittamista siviilien keskuuteen vastustettiin aluksi, koska oltiin huolissaan suomalaisten naisten moraalista ja ”uusien puolvenäläisten kansalaisten” syntymisestä. Samalla sotavankien hyvät olot maaseudulla myös aiheuttivat suurta katkeruutta rintamalla, jossa sotilaat joutuivat elämään huonommissa oloissa.¹⁹⁵

Myös muistitieto tuo esiin, että yleisesti sotavankien kanssa seurustelleita naisia kauhisteltiin paikallisella tasollakin. Lottana sotavankisairaalassa työskennellyt jopa suoranaisesti ihmettelee, miten joku voi nähdä venäläiset viehättävinä ja unohtaa heidän olevan vihollisia. Muistossa näkyy selvästi, miten propagandan tapa kuvata venäläiset sotilaat vähättelevässä valossa on vaikuttanut myös hänen mieleensä ja muistoihinsa. Hän kuvailee, miten talvisodan aikaisissa sanomalehdissä oli kuvia kurjista ja huonokuntoisista vihollissotilaista, ja yhdistää tämän koskemaan kaikkia vihollissotilaita. Kuitenkin hyvin yleisesti suomalaisissa lehdissä oli enemmänkin sääntönä kuin poikkeuksena näyttää vihollinen vain heikkona ja sääliettävänä, jotta se kasvattaisi suomalaisten uskoa sodan voittoon.

Sitten johtajalotta sanoi jotakin, mikä herätti torjuntaa ja silti kovasti nauratti meitä: Venäläiset ovat kautta aikojen olleet kuuluisia charmistaan ja osasivat vietellä tyttöjä. Missään nimessä emme saisi antautua suhteisiin vankien kanssa, olivatpa he kuinka komeita tahansa. Miltä toiselta planeetalta kunnianarvoisa nainen oli kotoisin! Suhteessa viholliseen, kun omat pojat olivat rintamalla amussateessa! Lisäksi olimme jo nähneet talvisodan aikaisista sanomalehdistä kuvia vihollissotilaista tai sotavangeista, noista kurjista huonokuntoisista miehistä. Täysin utopistisia ajatuksia. Vai vielä charmia! Ehkäpä johtajalotta tarkoitti hyvää. Tai sitten ei.¹⁹⁶

Sama muistelija myös muistelee, miten kauhistuttavalta jopa kahden työvangin keskeinen suhde tuntui:

Koin todellisen silmien avautumisen, kun Sirpa eräänä päivänä kertoi meille, että Anna ja Heikki oli tavattu pannuhuoneessa. – Sehän on aivan kamalaa. Siitä on tehtävä loppu alkuunsa, sanoi Sirpa. – Ajatelkaapa, hyvät tytöt, jos alkaisi tulla pieniä iivanoita. Koko sairaalan maine olisi mennyttä. Henkäisin kauhusta. Pieniä iivanoita! Sitä en ollut tullut ajatelleeksikaan. Olin onneksi siksi viisas, etten paljastanut suurta tyhmyyttäni lavertelemalla, että olinhan siitä tiennyt. Anna joutui toiselle osastolle töihin. Mutta jos tuosta episodista kehkeytyisi seurauksia, kantaisin siitä aina epämiellyttävää syyllisyyttä.¹⁹⁷

¹⁹⁴ Kts. luku 2.4. Keskustelu ”kotiryssistä”

¹⁹⁵ Danielsbacka, 2013, 144-145.

¹⁹⁶ Tiuri, 2010, 28.

¹⁹⁷ Tiuri, 2010, 110.

Muisto tuo esiin, miten jopa kahden sotavangin keskeinen sopimaton kanssakäyminen tuntui kauhistuttavalta ja aiheutti suurta häpeää koko sotavankisairaalalle. Eniten kauhistusta ja häpeää olisivat tuottaneet tuosta suhteesta syntyneet ei-toivotut lapset. Vastuu suhteesta ja siitä mahdollisesti syntyvistä lapsista vierii suomalaisten lottien harteille, eikä suhteen osapuolien. Mahdollisesti ajateltiin vankien olevan suomalaisten vangitsijoiden vastuulla, tai sitten vangit nähtiin propagandan luomien stereotyyppien kaltaisina: vastuuttomina, moraalittomina, impulsiivisina ja viettiensä mukana menevinä. Tällöin olisi ollut mahdotonta olettaa, että vangit itse olisivat osanneet huolehtia itsestään ja siitä, mikä heille on parasta, vaan vastuu on automaattisesti sivistyneemmillä suomalaisilla.

Sotavankien ja suomalaisten naisten välisiä suhteita tutkinut Noora Wilms toteaa, että vihollisen kanssa seurustelleita naisia paheksuttiin niin sodan aikana kuin kauan sodan jälkeenkin. Naisia pidettiin epämoraalisina, vailla ymmärrystä olevina ja naurettavina. Heidät usein leimattiin loppu elämäkseen ”huonoiksi naisiksi” ja suljettiin yhteisön ulkopuolelle. Wilms muistuttaa, että hänen tutkimuksena koostuu sodan aikana eläneiden ihmisten haastatteluista, joten 1940-luvun suomalaisen yhteiskunnan vahva venäläisvihamielisyys elää yhä ihmisten mielissä. Vihamielinen suhtautuminen vihollisen kanssa seurustelleisiin naisiin ei kuitenkaan ollut vain suomalainen ilmiö, vaan oli hyvin yleistä kaikissa toisessa maailmansodassa taistelleissa maissa.¹⁹⁸ Wilmsin mukaan rangaistukseksi vihollisen kanssa seurustelleilta naisilta leikattiin hiukset, mikä oli hyvin yleinen rangaistus muuallakin Euroopassa. Hiusten nähtiin symboloivat naisellisuutta ja kauneutta, joten poistamalla hiukset pyrittiin naisista tekemään rumia ja epänaiseellisia.¹⁹⁹

Vihanpidon katsotaankin kohdistuneen juuri vihollisen kanssa seurustelleisiin naisiin, ei niinkään vankeihin. Muistitiedossa neuvostovankeja käsitellään aina pääsääntöisesti ymmärtäväisesti, eikä heitä moralisoida. Muistelijoita saattaa jopa naurattaa neuvostosotavankien pyrkimykset hurmata paikallisia naisia. Yksi muistelija muistaa, miten hänen kotikylässään oli isäntä, joka jopa auttoi vankia pääsemään paremmin tutustumaan paikallisiin naisiin.²⁰⁰

Eräs muistelija kertoo, miten paikalliset kauhistelivat sitä, miten hän naisena voi työskennellä kahden kesken sotavangin kanssa. Kertoja itse vakuutti siitä, ettei hänen ja vangin välillä ollut kuin asiallinen suhtautuminen puolin ja toisin.²⁰¹ Suomalaisten naisten ja neuvostovankien kahdenkeskistä oleskelua

¹⁹⁸ Wilms, 2010, 27-28.

¹⁹⁹ Wilms, 2010, 34-36.

²⁰⁰ Sippola, Maija ja Jussi. Haastattelu 6.5.2016, Kauhava, haastattelija Katariina Eskola, tekijän hallussa.

²⁰¹ Kansanperinteen arkisto Y/08119. Santala, Julia (s. 1896). Haastattelu 1978, Alajärvi, haastattelija Vuokko Kivisaari.

pelättiin, sillä suomalaisten naisten seksuaalisuus nähtiin paljon vaarallisempänä, sillä naisruumis on yleisesti biologisen jatkuvuuden tae. Vihollisen kanssa seurustelussa kaikkein pelätyintä olivat mahdolliset raskaudet. Oli suorastaan vaarallista kansakunnan jatkuvuudelle, jos nainen alkaa kantaa vieraaseen kansaan kuuluvan lasta. Naiselta odotetaan yhteisössä puhtautta, mikä vaarantuu naisen odottaessa lasta viholliselle, toiseudeksi määritellylle. Naisen ruumiin katsottiin määrittelevän koko yhteisön, saastunut ruumis näin ollen saastuttaa koko yhteisön.²⁰²

Eräs miesmuistelija kuvailee kotipaikkakunnallaan tapahtunutta sotavangin ja paikallisen, naimisissa olleen naisen välistä suhdetta. Muistelija kuvailee, että vanki oli ”oikein fiksu mies”, eikä sen enempää paheksu sotavangin osuutta suhteeseen. Hän aloittaa suhteen kuvailun sillä, että ”rouva rakastui”, aivan kuin tämä suomalainen nainen olisi tehnyt aloitteen suhteessa. Suhde kuitenkin päättyi traagisesti, kun naisen aviomies sai tietää suhteesta.

Tää oli osuusliikessä, niin siellä oli yks parturi, joka oli tuollanen luottovanki. Ja se tuota, oli oikein fiksu mies. Ja siellä oli kyllä yks semmonen romanssi, mutta se päätty vähän ilkeesti sitten se romanssi. Rouva tuota rakastui, taikka kumpikin rakastu toisiinsa, venäläinen ja suomalainen. Ja tuli lomalta tämä mies, niin sen arvaattekin, että mitä siitä seurasi sitten. Se hakkas sen venäläisen vangin siellä osuusliikkeen yläkerran kopissa.²⁰³

Tämä kaksinaismoralistinen suhtautuminen näkyy myös Johannes Palomäen romaanimuotoon kirjoittamissa, tositapahtumiin perustuvissa muistelmissa. Kertomuksessa maalaistalossa vierailmassa olevan hienon kaupunkilaisrouvan ja talon sotavangin välille syntyy romanssi. Suomalaiseen rouvaan suhtaudutaan tarinassa kielteisesti, talon emäntä mm. toteaa kuullessaan romanssista: ”Kyllä sellanen asia ei millään mahdu mun kallooni, jotta hienorouva ja vielä soteleski, ja ryssä! Voi jukoliste! Kyllä pitää olla maailman kirjat sekaasin, on totta vie.”²⁰⁴ Tarinassa isäntä suhtautuu asiaan kuitenkin ymmärtäväisemmin, ainakin sotavangin osalta. Hän ymmärtää, että luonnolliset vietit vievät miestä, etenkin venäläistä, joten hän päättää vain varoittaa talonsa sotavankia olemaan asian kanssa varovainen. Isäntä toteaa sotavangilleen: ”Kyllä nyt kumminkin pitää varoa, jottei vain sattuisi mitään kummelluksia. Minähän en sua millään lailla painosta, sillä ethän sinä oo mitenkään etkä millään lailla syyllinen, mutta täs nyt vain sanon, jotta varo.”²⁰⁵ Isäntä painottaa vangille, ettei hän syyttää tätä mistään, ettei syy voi millään olla vangin. Isäntä olettaa, että suomalainen kaupunkilaisrouva on ollut suhteessa aktiivisempi osapuoli ja aloitteentekijä.

²⁰² Wilms, 2010, 39.

²⁰³ Nikkilä, Reijo, *Ryssä perkele - sotavankina Suomessa*. Dokumenttielokuva, tuotanto Yleisradio / TV 1 / Dokumenttiohjelmat, 2000. Haastateltava Arvo Jokela.

²⁰⁴ Palomäki, 2001, 68.

²⁰⁵ Palomäki, 2001, 67.

5. VIRALLISEN TASON SUHTAUTUMINEN RISTIRIIDASSA PAIKALLISEEN

Kuten aiemmassa luvussa tuotiin esiin, sotavankeihin suhtautuminen voidaan jakaa paikalliseen tasoon sekä viralliseen tasoon. Paikallisella tasolla tavalliset siviilit suhtautuivat sotavankeihin inhimillisesti, kun taas virallinen taso edusti Suomen viranomaisia, jotka maalasivat mm. propagandan avulla yleisesti neuvostosotilaista negatiivista viholliskuvaa. Tämä luku keskittyy muistoissa näkyvään selkeään vastakkainasetteluun hyvän paikallisen ja pahan virallisen välillä, ja siihen miten tämän vastakkainasettelun uhreina vangit usein nähdään. Suomalainen propaganda myös ruokki ajatusta siitä, että tavalliset venäläiset ovat vain pelinappuloita hirmuhallitsijoilleen, jotka edustavat todellista venäläistä pahuutta. Tämä vaikutti myös suomalaisiin ja etenkin heidän suureen pelkoonsa politrukkeja kohtaan.

5.1 Vastakkainasettelu paikallisen hyvän, ja pahan virallisen välillä

Väkivallasta vankeja kohtaan puhutaan yleensä silloin, kun väkivaltainen osapuoli on ollut suomalainen sotilas tai vartija. Muistoissa ei juurikaan haluta tuoda esiin, että siviilit olisivat tehneet jotain paha vangeille. Sotavankeja koskevissa ikävissä muistoissa vain harvoin vangit itse ovat negatiivisen tarkastelun tai suhtautumisen kohteena. Vaikka paikoin muistot ovatkin värittyneet viholliskuvan esiintuomilla negatiivisilla sävyillä, harvoin vankeja itseään nähdään pahoina. Muistoissa pahana voidaan nähdä viralliset tahot, kuten suomalaiset sotilaat ja vartijat, jotka pyrkivät halventamaan vankeja ja vaikeuttamaan vankien isäntien arkea. Usein tuota virallista tasoa ei muistoissa nimetä tarkasti, vaan hänet esitetään muistoissa tuntemattomana henkilönä.

Suomalaisten sotilaiden ja vartijoiden vankileireillä ja työmailla vankeihin kohdistamaa väkivaltaa muistellaan muistitiedossa avoimesti. Eräs mies, joka työskenteli samalla työmaalla vankityövoiman kanssa muistaa, miten eräs vartija löi vankia, koska tämä teki vartijan mukaan työnsä liian laiskasti. Kertoja muistaa, miten tilanne kauhistutti häntä ja hän yritti puuttua tilanteeseen. Vartija käski kertojaa ”pitämään pienempää suuta” ja olemaan puuttumasta ”asioihin, jotka eivät hänelle kuulu.”²⁰⁶

Samalla tavoin vartijoiden järjetöntä väkivaltaa muistelee sota-aikana rakennustyömaalla apumiehenä työskennellyt kertoja. Samalla työmaalla työskenteli myös läheisen sotavankileirin

²⁰⁶ Kansanperinteen arkisto Y/02793. Houni, Anselm (s.1897). Haastattelu 1971, Lappeenranta, haastattelija Pertti Rautio.

asukkaita. Kertoja kuvailee, miten vangin epäonnistuttua työtehtävässään vartija käyttää väkivaltaa vankia kohtaan.

Yksi kantajista, nuorennäköinen poika, horjahti lankulla ja putosi säkkinsä kanssa kaivantoon. Säkkihän siinä hajosi, mutta pojalle ei käynyt mitenkään pahasti. Mutta heti kun poika pääsi kaivannosta ylös, lähellä ollut vartija löi häntä kiväärin perällä hartioihin, jolloin vanki lensi suulleen maahan.²⁰⁷

Maaseudulla vankien vapaata liikkumista varjosti sotavankitarkastajat, jotka eivät koskaan ilmoittaneet saapumisestaan etukäteen. Muistoissa heidät nähdään erityisen negatiivisessa valossa, heidän käytöksensä oli ylimielistä, väkivaltaista ja vankeja halventavaa. Heidän käytöstään muistoissa yleisesti paheksutaan. Seuraava muistopätkä on Johannes Palomäen romaanimuotoon kirjoittamista muistelmista, joissa hän muistelee yhteiseloaan sotavangin kanssa. Vaikka muisto on romaanimuotoon kirjoitetusta teoksesta, on varmasti tapahtumien pääydin välittynyt tekstiin eli se, miten kirjoittaja tilanteen koki. Se myös kuvaa sitä, mitä kirjoittaja olisi halunnut tilanteessa tehdä, mitä hän uskoi tekevänsä ja mitä hän jälkikäteen katsoi tehneensä. Kyseisessä pätkässä sotavankitarkastaja saapuu tilalle.

- Minä olen sotavankien tarkastaja ja kiertelen pitäjillä kaikissa taloissa, joihin on sijoitettu sotavankeja, eikös teillä ole myöskin sellainen sijoitettuna?
- Kyllä meillä sellainen on, vastasi Kustaa-isäntä.
- No, missähän se roisto nyt sitten on? kysyi tarkastaja kuin ylimielisesti.
- Taisi mennä poikien kanssa luttiiin ruokalevolle kun täs juuri äsken syötiin.
- No, millainen ketales se mahtaa olla? kysyi tarkastaja lisää. Tämä otti jo vähän Kustaa-isännän aatamille, kun niin kovin ylimielisesti kyseli.
- Siksi hän sanoikin: - No, en minä tiedä, onko se nyt mikään ketales, on ahkera töissä ja muutenkin riuskanlainen poika joka tavalla.
- Osaakos se yhtään vielä suomen kieltä? kysyi tarkastaja edelleen.
- Kyllä ja melko lailla hyvinkin jo, vastasi isäntä.
- Minun pitäisi saada tavata nyt henkilökohtaisesti sen ryssän, että näkisin millainen otus se oikein on, intti herra vänrikki edelleen.²⁰⁸

Vankitarkastaja kuvataan ylimielisenä ja tönkeänä henkilönä, joka puhuu vangista ala-arvoisesti ”ryssänä” ja ”oliona”. Talon isäntä taas kuvataan tarkastajan käytöksestä järkyttyneenä ja hän pyrkii jatkuvasti puolustamaan vankia ja tuomaan hänet esiin inhimillisessä valossa, tuoden esiin vangin ahkeruuden ja hyvän kielitaidon. Tarinan jatkuu niin, että tarkastaja tapaa vangin ja alkaa heti

²⁰⁷ Sallinen, 1993, 78.

²⁰⁸ Palomäki, 2001, 58.

määräillä vankia pyrkien tuomaan esiin oman auktoriteettinsa. Tämä aiheuttaa isännässä suuttumusta ja hän jatkaa:

- Mitäs tämä meininki nyt oikeen tarkottaa. kun tuolla lailla pitää karjua?

Herra vänrikki sanoi vain entistä ylimielisemmin: - Minähän olen tämän sotavangin esimies ja menettelen hänen kanssaan aivan miten haluan ja sillä siisti!

-Mutta, mutta, sanoi Kustaa-isäntä vakavalla äänenpainolla. Kun tämä Niku on uskottu mun vastuulleni meille töihin, niin minä kyllä luulen, jotta sinä ylität nyt täs saumas valtuutes tällä röyhkeydelläsi häntä kohtaan! Minähän sanoon sulle äsköön tuvas jo, jotta tämä Niku on kunnolla tehnyt työnsä ja luulenpa hänen pystyvän sellaiseenkin suoritukseen, että tuskin pystyisit itsekään.

Isännän puolustaessa vankiaan suuttui tarkastaja ja poistui paikalta, huutaen vielä lähtiessään isännälle: ”Sinä s----na oot kans yksi kommunisti ja paska koko saamarin sakki!”²⁰⁹ Kaunokirjallisuuspätkästä siis ilmenee, että vankia puolustaneet saivat helposti kommunistin leiman. Luultavasti ajatuksissa oli, ettei vihollismaan kansalaista voi puolustaa ilman, että vähintäänkin jakoi saman ideologisen aatteen hänen kanssaan. Välttämättä kommunistiksi nimitettyä ei kuitenkaan todellisuudessa pidetty kommunistina sanan varsinaisessa merkityksessään, vaan sitä pidettiin enemmänkin haukkumasanana. Kommunismin katsotaan liittyvän vahvasti venäläisyyteen ja se symboloi jo sanana Suomen itsenäisyyden ajoista sota-aikaan äärimmäistä pahuutta, ja se nähtiin kaiken suomalaisuuteen liitetyn vastakohtana. Tämä johtui siitä, että itsenäistymisen jälkeen vahvaa venäläisvihaa oli levitetty Suomessa, Venäjältä luotiin Suomen perivihollinen, joka haluttiin nähdä syyppäänä sisällissotaan ja Suomen kansan kahtiajakoon. Kuitenkin on selvää, että muistossa paikallisen ja virallisen välillä nähdään suurta vastakkainasettelua. Muistoissa viranomaiset halutaan näyttää ihmisinä, jotka leimasivat vihollisiksi kaikki, jotka eivät olleet heidän kanssaan samaa mieltä asioista. Kuitenkin paikallisten näkökulmasta viranomaiset edustavat epäinhimillisyyttä, kun eivät voi ymmärtää, miten tärkeäksi osaksi heidän elinpiiriään perheessä asuneet sotavangit ovat tulleet. Sotavankeja kohtaan koetaan empatiaa, ja heitä halutaan suojella tältä pahalta viralliselta.

Saman tapaisen muiston jakaa myös Lyyli Tähtinen, joka kuvailee, miten hänen kotiinsa usein saapui usein sotavankeja pyytämään leipää. Kerran kuitenkin saapui suomalainen aseistettu sotilas, ja Lyyli sanoo arvanneensa heti, että vartija etsii sotavankeja, jotka juuri aiemmin olivat käyneet hänen kotonaan. Hän kuvailee tapahtumaa, jossa hänen äitinsä oli mukana:

Sotilas oli kysynyt: ”Onko täällä näkynyt venäläistä sotavankia?” Ei täällä ole ketään näkynyt”, oli äiti vastannut. Sotilas oli ihmetelty lumessa olleita jälkiä, jotka tulivat Valken suunnalta ja sanonut, että vain ryssä lähtee noin heikoille jäille. Lyylin äiti oli kertonut sanoneensa tälle vangin etsijälle: ”Mitäs ruokitte niitä siellä leirillä niin huonosti, että ne ovat köykäisiä kuin enkelit, heikko jäänriiteekin niitä kantaa.” Vartija oli arvannut, että tässä talossa se vanki oli käynyt, mutta

²⁰⁹ Palomäki, 2001, 59.

että on turha enempää kysellä. Hän oli lähtenyt ulos ja mutissut mennessään, että siinä on taas joku punakaartilaisen muija. ”Eikä väärin mutissutkaan, isä ammuttiin kapinassa.”²¹⁰

Tässäkin tapauksessa suomalainen sotilas siis rinnasti sotavankien auttajat viholliseen. Kertomuksen sotilas selkeästi kannatti menneessä sisällissodan vastakkainasettelussa valkoista puolta ja jakoi myös sota-aikana suojeluskuntalaisen ideologian. Tutkija Heikki Luostarisen on tuonut esiin, että toisen maailmansodan aikaan suomalaisten vihollisesta muodostama kuva oli hyvin samanlainen kuin kuva, jonka valkoiset punaisista vuonna 1918 Suomessa loivat.²¹¹ Näin ollen vihollisen auttajastakin tulee myös vihollinen. Tapahtumat sijoittuivat Valkeakoskelle, joka on tunnetusti työläiskaupunki tehtaineen, ja jossa punakaarti toimi laajasti. Vielä jatkosodan aikana sisällissodan tapahtumat varmasti aiheuttivat katkeruutta paikkakunnalla, ja väki oli jokseenkin kahtiajakautunutta. Muistoissa oli vahvasti teloitettut ja etenkin vankileireillä nälkää nähneet punakaartilaiset, olihan kertojan isäkin kuollut sisällissodassa punaisten puolella. Kertoja ja tämän äiti eivät tarkoituksenmukaisesti halunneet auttaa vihollista tai toivoneet tämän voittoa sodassa, mutta näkivät nälkiintyneen sotavangin omien kokemustensa kautta inhimillisemmästä näkökulmasta, eivät vihollisena tai uhkana sillä hetkellä. Tarinassa pahana ja vihamielisenä nähdään suomalainen sotilas, ei suinkaan vanki, vaikka hän onkin vihollismaan kansalainen.

5.2. Vahvan viholliskuvan vaikutus muistoihin

Sota-aikana suomalaisten Neuvostoliitosta luoma virallisen tason viholliskuva oli vahvasti negatiivinen, mikä on varmasti osaltaan vaikuttanut vankien kohteluun, sekä jälkikäteen muistoihin. Vaikka Neuvostoliitto koostui useista erilaisista etnisistä ryhmistä, heistä usein puhuttiin yhteisesti venäläisinä tai ryssinä. etenkin kansan keskuudessa. Etenkin sota-aikana venäläisvastaisuus paisui niin suureksi, että jopa Karjalankannaksen evakkoja nimitettiin ”ryssiksi” outojen tapojensa, murteensa ja ruokiensa vuoksi muualla Suomessa. Mahdollisesti myös ortodoksinen uskonto saattoi vaikuttaa venäläiseksi luokitteluun. Etnisestä taustasta huolimatta kaikki vähänkään venäläiseen kulttuuriin viittaava aiheutti nopeaa leimaantumista venäläiseksi.²¹²

²¹⁰ Sallinen, 1993, 54.

²¹¹ Luostarinen, 1986, 420.

²¹² Vihavainen, 2004 A, 349-350.

Suomessa laajaa venäläisvihaa aloitettiin levittämään itsenäistymisen jälkeen, tarkoituksena vahvistaa nuoren valtion identiteettiä ja yhteishenkeä.²¹³ Sisällissodan myötä valkoiset alkoivat luoda kuvaa, jossa kaikki paha tulee aina idästä. Venäjä otettiin sisällissodan syntipukiksi, katsottiin että koko vuoden 1918 sota olikin vapaussota, jossa Suomi vapautettiin venäläisten vallasta.²¹⁴ Samalla tuotiin esiin, että Venäläisten levittämä bolsevismin tauti oli tarttunut suomalaisiin työläisiin, jotka olivatkin itse siihen viattomia. Sisällissodan kahtiajakautunut kansa tahdottiin eheyttää, ja keinona siihen nähtiin tarve luoda yhteinen vihollinen, joka saisi kansan yhteistuumin valkoisen ideologian taakse. Samalla haluttiin viedä suomalaisten huomio pois oman yhteiskunnan epäkohdista.²¹⁵ Venäläisvihan levittäminen sai 1920-luvulla ennennäkemättömät mittasuhteet, kun mm. Akateeminen Karjala Seura julisti, että venäläisvihan juurruttaminen kansaan on Suomen kansan elinkysymys. Jokaiseen kylään tuli saada oma venäläisvihan edistäjä ja levittäjä sekä koulujen oppikirjat alkoivat täyttyä venäläisvastaisesta materiaalista.²¹⁶

Sota-ajalle tultaessa Suomessa oli jo vahva venäläisvihan kulttuuri, jota sota vahvisti entisestään. Sotapropagandassa käytettiin hyväksi vanhoja stereotyyppioita venäläisistä barbaarisina valloittajina, jotka olivat monet kerrat ennenkin uhanneet suomalaisia. Vaikka häviöön päättyneen sodan jälkeen alkoi venäläisvastaisuus haalistua ainakin julkisesta mielipiteestä, ei vuosikymmeniä luotu vahva viholliskuva kadonnut hetkessä olemattomiin sodan jälkeenkään. Sotavankeja koskevissa muistoissa venäläisvihaa ei ehkä enää haluta tuoda esiin, koska sen esiintuomista pidetään itselle epäedullisena ja jopa vaarallisena. Suomalainen keskustelu Neuvostoliitosta jakautuikin kylmän sodan aikana viralliseen ja epäviralliseen. Virallinen keskustelu oli median harjoittamaa varovaista ja sensuroitua ja epävirallinen keskustelu eli lähinnä kansan keskuudessa. Epävirallisessa keskustelussa Neuvostoliittoa kritisoitiin hyvinkin paljon, eikä sodan kauhuja haluttu unohtaa. Virallisen keskustelun ylläpitämistä kuitenkin valvottiin Suomessa tarkasti, niin suomalaisten viranomaisten kuin Neuvostoliitonkin osalta.²¹⁷

Seuraavassa muistossa nainen muistelee, miten hänen kotipaikkakunnallaan Mäntässä venäläisvastaisuus oli yleistä, ja se vaikutti myös sotavankien kohteluun. Hän kuvaa ”no se oli sitä aikaa”, viitaten siihen, miten yleistä venäläisviha sota-aikana oli. Muistelija tuo kuitenkin selkeästi esiin, että osa paikkakuntalaisista oli ymmärtäväisempiä vankeja kohtaan ja yrittivät auttaa heitä, mutta erityisesti vartijat (ja yleisesti viranomaiset) nähtiin venäläisvihan suurimpina ylläpitäjinä.

²¹³ Karemaa, 2004, 227.

²¹⁴ Karemaa, 2004, 236.

²¹⁵ Luostarinen, 1989, 129.

²¹⁶ Karemaa, 2004, 246-247.

²¹⁷ Lounasmeri, 2011, 117-118.

Tämä taas aiheutti usein ristiriitoja paikallisten siviilien ja viranomaisten välillä. Muistelijan ymmärtäväisempi suhtautuminen sotavankeihin on kuitenkin voinut syntyä vasta muisteluhetkellä, jolloin tapahtumasta on kulunut jo vuosikymmeniä ja yhteiskunnallinen keskustelu venäläisistä oli selkeästi jo muuttunut.

”Ja yleensä täällä oli hirmusen suuri vastenmielisyys tai vihamielisyys niitä sotavankeja kohtaan ja se oli niin kun tarttuva tauti. Jotenkin se tarttui niin, että ehkä niitä vihas kaikki. Minä kyllä ihmettelin kauheasti kun me käytiin tuolla turvesuolla, meidän piti käydä nostamassa turvetta, josta ei kai tullut yhtään mitään, mutta kolme päivää siellä täytyi olla. Se oli pakko sillon kun työmääräys tuli niin oli mentävä. Sielläkin yks mies. Siellä oli niitä vankeja työssä myöskin. Niin nämä meikäläisiä, niin mänttäläisiä aina veivät jotakin, heittivät jotakin [vangeille ruokaa] niin tämä yks mies niin oli vihainen, että mokomillekin ryssille annetaan, niin heitätte tommosta. Turhaa se on aivan. Silloinkin mä vähän ihmettelin, nehän on vain ihmisiä, nehän tekevät juurikin niin kuin niitä on käsketty, ovat lähteneet niin kuin meikäläisetkin, mutta no se oli sitä aikaa”²¹⁸

Eräs isäntä muistelee, miten joissain taloissa vankeja kohdeltiin huonosti, mutta toteaa myös hieman syyllistäen, että ehkä vangit olivat itse aiheuttaneet kaltoinkohtelunsa tekemällä työnsä huonosti. ”Niihin sotavankeihin, toisin paikoin niillä oli kurjat oltavat, niihin suhtautuivat talon puolesta vallan sopimattomasti, mutta ehkä heillä oli itsessäänkin syytä siihen työnteoltaan.”²¹⁹ Toteamalla syyn olleen vangissa itsessään kertoja vapauttaa vankiaan kaltoin kohdelleen isännän vastuusta. Suomalaista siviiliä ei muistoissa haluta nähdä huonossa valossa edes silloin, kun hän on tehnyt selkeästi väärin. Kyseisellä isännällä oli kuitenkin itselläänkin sotavankeja, joita hän kuvaa hyviksi työmiehiksi: ”Minun täytyy sanoa niistä pelkkää myönteistä näistä ryssän vangeista”.²²⁰ Vaikka muistelijan omat kokemukset vangeista olivat myönteisiä, kutsuu hän heitä kuitenkin alentavasti ”ryssiksi”. Kertoja ei ehkä tarkoita sanaa negatiivisessa mielessä, vaan ryssä-sanana käyttö viittaa pikemminkin hänen mieleensä vahvasti juurtuneeseen venäläisvastaiseen ilmapiiriin, mikä Suomessa vallitsi itsenäistymisen jälkeen. Tuolloin sanan käyttö oli hyvin yleistä myös neutraalissa yhteydessä, vaikkakin se aina ilmentää samalla selkeästi venäläisten oletettua alempiarvoisuutta.

Eräs muistelija toimi valitusupseerina jatkosodassa, ja muistelee tilannetta, jossa hänen joukkueensa sai sotavangiksi inkeriläisen. Tavalliset sotilaat suhtautuivat inkeriläiseen veljellisesti, mikä taas järkytti vahvasti venäläisvastaista everstiä. Kertoja itse kuvaa olleensa sotamiehien puolella, eikä

²¹⁸ Kansanperinteen arkisto Y/07802. Niemi os. Pohjaväre, Lyyli (s. 1901). Haastattelu 1974, Mänttä, haastattelija Raija Tantt.

²¹⁹ Kansanperinteen arkisto AK/1730. Eskola, Aleksanteri (s.1883). Haastattelu 1970, Lempäälä, haastattelija Erkki Ala-Könni.

²²⁰ Kansanperinteen arkisto AK/1730. Eskola, Aleksanteri (s.1883). Haastattelu 1970, Lempäälä, haastattelija Erkki Ala-Könni.

nähty inkeriläistä uhkana tai vihollisena, eihän tämä ollut edes etnisesti venäläinen. Myötämielistä suhtautumista lisäsi se, että inkeriläinen itse oli vakuuttanut kiitollisuuttaan siitä, että oli päässyt suomalaisten keskuuteen. Muistossa näkyy, miten toisinaan kaikki neuvostosotilaat leimattiin ”ryssiksi”, vaikka heidän etninen taustansa oli jokin muu. Samalla myös näkyy, että osa sotilaista suhtautui kuitenkin suomensukuisiin neuvostosotilaisiin myötämielisemmin.

Oli kerran päivä kun saatiin inkeriläinen sotavanki ja se miten veljellisesti nämä meidän miehet häneen suhtautuivat. Sattu niin, että eversti tuli paikalle ja ärähti: ”ryssähän se on, mitä te tolla lailla!” No siis, hänen jääkärimoraalinsa ei sallinut mitään tollasta veljeilyä. Minä olin kyllä enemmän näitten rivimiesten puolella tässä. Minussa myöskin läikähti lämpimästi kun ihan aito inkeriläispoika, tosin neuvostouniformussa, kertoi miten tyytyväinen oli kun oli päässyt meidän joukkoon.²²¹

Negatiivisten muistojen esiintuominen voi usein pelottaa muistelijoina, joten niitä ei haluta tuoda esiin. Eräs muistelija toimi paikkakuntansa työvoimapäällikkönä, joka vastasi mm. sotavankien sijoittamisesta taloihin. Eräässä talossa talon vanki oli kuollut tapaturmaisesti ja sodan jälkeen kertoja joutui Neuvostoliiton valvontakomission kuulusteluihin vangin kuolemantuottamuksesta, koska toimi alueen työvoimapäällikkönä, jonka vastuulla vangit olivat. Kertoja ei kuitenkaan saanut syytettä, sillä oli täysin syytön tapahtumiin. Muisto kuulusteluista kuitenkin aiheuttaa kertojassa selkeää ahdistusta yhä. Hän myös kertoo, miten antoi sota-aikana isännille luvan kurittaa vankeja fyysisesti, jos nämä kieltäytyvät työnteosta. Tämän sanoessaan haastattelussa hän kuitenkin alkaa ääneen pohtia ja pelätä, että joutuuko tämän tunnustamisesta jälleen vaikeuksiin, vaikka haastattelu on tehty 1970-luvulla ja Neuvostoliiton valvontakomissio poistunut Suomesta vuosikymmeniä sitten. Pelko mahdollisista jälkiseurauksista on kuitenkin yhä vahvasti ilmassa.²²² Haastattelun tekee harvinaislaatuiseksi se, että kertoja uskaltaa puhua näinkin avoimesti omista kokemuksistaan, vaikka niihin sisältyy negatiivisia asioita hänestä itsestään.

5.3 Pelätyt politrukit

Usein kuitenkin, kun vangeista muistitiedossa puhutaan jotain negatiivista, liittyy se usein politrukkeihin. Poliittinen ohjaaja eli politrukki toimi Neuvostoliitossa poliittisena komissaarina, joka valvoi ja toimeenpani kommunistisen puolueen ohjeita ja määräyksiä puna-armeijassa sen eri yksiköiden johtajien, komentajien ja päälliköiden rinnalla. Huonosti käyttäytyntä vankia epäillään

²²¹ Nikkilä, Reijo, *Ryssä perkele - sotavankina Suomessa*. Dokumenttielokuva, tuotanto Yleisradio / TV 1 / Dokumenttiohjelmat, 2000. Haastateltava Matti Kuusi.

²²² Kansanperinteen arkisto Y/07296. Koivisto, Eero (s. 1910). Haastattelu 1975, Parkano, haastattelija Sofia Vuorialho.

esimerkiksi politrukiksi. Syy tähän voi piillä suomalaisessa sotapropagandassa. Suoranaisiksi pahuudeksi suomalaisessa viholliskuvassa virallisella tasolla usein kuvattiin Neuvostoliiton johto, kommunistinen puolue, komissaarit ja politrukit, ei niinkään tavallista kansaa. Etenkin politrukeista luotiin hirviömaistä kuvaa, kuvailtiin yksityiskohtaisesti, miten he ryöstävät omalta kansaltaan välittämättä heidän kärsimyksestään ja kohtalostaan. Paljon suomalaiset tiedotusvälineet myös kertoivat, miten politrukit ampuivat kaikki rintamalla perääntymistä yrittävät puna-armeijan sotilaat. Venäjän kansaa pidettiin vain alistuneina, jälkeenjääneinä, oikeudentajunsa menettäneinä ja kykenemättöminä puolustamaan itseään, koska ovat alistuneet kommunistiseen hirmuhallintoon kapinoimatta vastaan. Tämän propagandan tarkoituksena oli osoittaa, ettei 180 miljoonaa venäläistä voi voittaa 3,5 miljoonaa suomalaista, kun venäläiset eivät kykene edes kukistamaan hirmuhallintoa pitävää kommunistista puoluetta, jonka jäseniä on vain yksi miljoona. Lisäksi suomalaiset kuvattiin taistelevan oikeudenmukaisuuden ja sivistyksen puolesta, ja ovat paljon parempia sotureita kuin venäläiset, joten venäläisillä ei ole mitään mahdollisuuksia voittaa suomalaisia.²²³ Vastoin kuitenkin propagandan luomaa kuvaa, todellisuudessa politrukit osoittautuivat huomattavan yhteistyöhaluiseksi sotavankiryhmäksi.²²⁴ Kuitenkin virallisen tason luomat kauhukuvat politrukeista vaikutti hyvin selvästi myös paikallisella tasolla, suomalaiset suorastaan pelkäsivät juuri politrukkeja.

Politrukkeja ei virallisesti olisi saanut sijoittaa mihinkään töihin, varsinkaan maataloustöihin siviiliväestön keskuuteen. Kuitenkin vangiksi joutuneet politrukit ovat ehkä onnistuneet salaamaan oman sotilasarvonsa, ja näin päätyneet töihin. Vahvasti negatiivinen virallisen tason politrukkeja käsittelevä propaganda vaikutti erityisen vahvasti suomalaisten mieliin. Ihmisten muistoissa työstä kieltäytyneet vangit luokiteltiin mielissä politrukeiksi. Eräs nainen esimerkiksi muistelee, miten hänen kotikyläänsä saapui töihin vanki, joka yritti kieltää muitakin vankeja työskentelemästä. Nainen epäili kyseisen vangin olleen politrukki, joka vaihdettiin nopeasti yhteistyöhaluisempaan vankiin.²²⁵ Toisen samanlaisen muiston jakaa mm. sotavankisairaалassa työskennellyt nainen. Hän muistelee, miten sairaalaan saapui potilaaksi hänen arvionsa mukaan politrukki, joka oli vakavasti haavoittunut. Kyseinen politrukki oli käytökseltään uhkaava ja määräilevä, politrukki kielsi muita potilaita

²²³ Vares, 2012, 74.

²²⁴ Kauppala, 2011, 28.

²²⁵ Kansanperinteen arkisto Y/01443. Salminen, Lauri (s. 1907) ja Aino (s. 1904). Haastattelu 1969, Peräseinäjoki, haastattelija Marja-Leena Veikkola.

valittamasta kipujaan sekä syömästä mitään suomalaisten tarjoamaa ruokaa. Kertoja kuvailee, miten vahvasti hän tunsi pelkoa kohdatessaan tämän politrukin.²²⁶

Samainen kertoja työskenteli myös huoltoyksikössä, jossa työskenteli paljon läheisen sotavankileirin vankeja. Hän kuvailee, miten kansainvälisten sopimusten mukaan upseereita ei saanut laittaa töihin. Kuitenkin monet upseerit salasivat sotilasarvonsa, jotta olisivat päässeet töihin ja näin saaneet parempaa ravintoa ja paremmat elinolosuhteet. Kertoja kuitenkin kuvailee, että hänen mielestään upseerit eivät sopeutuneet työskentelemään suomalaisten siviilien parissa yhtä hyvin kuin tavalliset venäläiset sotilaat. Upseeristo lähinnä pelotti kertojaa, kun taas tavallisten venäläissotilaiden kanssa työskentely ei herättänyt hänessä minkäänlaisia ongelmia tai pelkoa.²²⁷

Eräs muistelija muistaa, miten hän arveli naapuritalossa työskennelleen sotavangin olleen politrukki. ”Se oli yleensä se luonne, sen näki”, kuvailee kertoja. Vanki oli saapunut alun perin naapurille talosta, jossa asui pelkkiä naisia. Naiset olivat pelänneet vankia, joten vanki siirrettiin kertojan naapurille, joka oli isokokoinen mies. Hänen katsottiin pystyvän pitämään vankia paremmin kurissa. Naapurin vanki työskenteli usein yhdessä kertojan vangin kanssa. Yhteistyöstä usein ilmeni, että naapurin vanki olisi ollut jotenkin ylempiarvoisempi puna-armeijassa kuin kertojan vanki. Naapurin vanki mm. määräili ja laittoi kertojan vangin usein palvelemaan itseään. Kerran naapurin vanki oli myös suuttunut perinpohjaisesti ja haukkunut koko talon väen ja Suomen kovasanaisesti kiroillen. ”Kukaan ei tainnut tohtia muuta kuin kuunnella”, toteaa kertoja tilannetta. Mitään ilmoitusta vangin huonosta käytöksestä ei kuitenkaan tehty, sillä yleisesti vanki teki työnsä ahkerasti ja hyvin, eikä hänestä muuta häiriötä ollut.²²⁸ Ilmeisesti vangin vahva tunteenpurkaus oli isäntäväestä niin yllättävä, etteivät he oikein edes tienneet, miten siihen suhtautua. Toisaalta isäntäväki ehkä ymmärsi, että tilanne oli myös vangille ahdistava ja stressaava, olihan tämä vihollisen vankina vailla tietoa siitä, mikä hänen tuleva kohtalonsa tulee olemaan.

Eräessä tapauksessa talon vanki oli itse kertonut isännälleen kauhutarinan politrukeista, jotka pakottivat sotilaat taistelemaan suomalaisia vastaan hengenvaarallisissakin tilanteissa. Mahdollisesti vanki oli keksinyt tarinan, koska uskoi sen aiheuttavan empatiaa itseään kohtaan. Vanki ehkä myös halusi kertoa isännälleen tarinan, jonka hän uskoi isännän haluavan kuulla. Tarinassa vanki ei itse halunnut edes taistella suomalaisia vastaan, vaan halusi antautua. Yhteistuumin venäläissotilasjoukko

²²⁶ Kansanperinteen arkisto Y/07764.Palmgren, Ebba (s. 1921). Haastattelu 1975, Tampere, haastattelija Sirpa Koiranen.

²²⁷ Kansanperinteen arkisto Y/07764.Palmgren, Ebba (s. 1921). Haastattelu 1975, Tampere, haastattelija Sirpa Koiranen.

²²⁸ Sippola, Maija ja Jussi. Haastattelu 6.5.2016, Kauhava, haastattelija Katariina Eskola, tekijän hallussa.

oli ampunut politrukkinsa. Tarina itsessään vahvisti entisestään kertojan käsitystä politrukeista, joten hän halusi uskoa tarinan todeksi ja muisti sen tarkasti vielä vuosikymmenien jälkeenkin.

Se oli sellanen juttu että siellä kun ne ryssät hyökkäsivät tänne sitten ja suomalaiset olivat vastassa ja oli aukea paikka ja suomalaiset hyökkäs myöskin ja ne pakenivat ja menivät jonkun riihen alle suojaan ja odottivat sitä että he antautuvat sieltä vangiksi, niin kuin tapahtuikin. Siinä oli ollut sitten päällikköjä, niitä politrukkeja niin kuin ne sanovat, joka oli sitten kovasti komentanut, että sitä aukeeta myöden täytyy hyökätä sitten suomalaisten kimppuun, josta se koko sakki sitten kieltäytyivät, koska tiesivät mikä siitä olis ollut. Se uhkas ampumalla sitten tämä päällikkö sitten miehiä jos ette lähde, mutta ne [venäläiset] ampuikin sen oman päällikkönsä siihen juuri sen vuoksi.²²⁹

Oheiset muistot kuvaavat sitä, miten suomalaisten mielissä erityisen vihamielisesti tai poikkeuksellisesti käyttäytyneet vangit luokiteltiin helposti kuuluviksi politrukkeihin tai upseereihin, harvoin tavallisiksi sotilaksi. Tämä viittaa suoraan viralliseen suomalaiseen sotapropagandaan, jossa politrukeista luotiin erityisesti kauhukuvia. Kuitenkaan muistelijoidella ei ollut varmaa tietoa siitä, että kyseiset vangit olisivat olleet politrukkeja. Oli vahvasti esillä ajatus siitä, ettei tavallinen venäläinen sotilas oli osallisena sodassa vain pakosta, ylempiensä käskystä. Jouduttuaan vangiksi tavallinen venäläissotilas on kiitollinen ja nöyrä, ikään kuin suomalaiset olisivat pelastaneet hänet sodasta. Äärimmäistä pahuutta kuvastavat upseerit ja politrukit, jotka ovat pakottaneet sotilaat sotimaan. Suomalaisessa propagandassa puhuttiin paljon heidän tekemistään hirmutöistä, joiden myötä politrukit ja puna-armeijan upseerit herättivät suurta pelkoa suomalaisissa. Heidän ei katsota pystyvät sopeutumaan suomalaiseen elämään ja ruumiilliseen työntekoon, koska heidän henkilökohtaiset arvonsa ovat vastakohtana kaikelle, mitä suomalaisuus edustaa. Politrukin uskottiin erottuvan muista vangeista jo kauas, yksistään heidän vihamielinen luonteensa paljasti heidät.

²²⁹ Kansanperinteen arkisto AK/1730. Eskola, Aleksanteri (s.1883). Haastattelu 1970, Lempäälä, haastattelija Erkki Ala-Könni.

6. SOTAVANKIEN PALAAMINEN NEUVOSTOLIITTOON

Tämä luku avaa enemmän sitä, millaisia muistoja vankien palaaminen takaisin kotimaahansa sodan jälkeen herätti suomalaisissa muistelijoissa. Lähtökohtaisesti eron hetki omasta sotavangista oli haikea ja kyyneliltä ei voinut niissä tilanteissa välttyä. Usein isäntäperheet ja vangit vaihtoivat yhteystietoja keskenään, mutta vangit eivät lupauksistaan huolimatta voineet koskaan enää ottaa suomalaisiin yhteyttä. Lähtiessään Suomesta vangit pelkäsivät tulevaa kohtaloaan kotimaassaan, ja myös suomalaiset olivat vakuuttuneita siitä, että suurin osa vangeista teloitettiin Neuvostoliitossa maanpettureina. Todellisuudessa vain murto-osa sotavankeina Suomessa olleista teloitettiin Neuvostoliitossa, mutta yhteydenpito Suomeen olisi ollut muutoin mahdotonta tai vaarallista vangeille, joten he eivät enää ottaneet entisiin isäntäperheisiinsä yhteyttä. Muistitieto osoittaa, että sodan päättyessä koettiin hyvin ristiriitaisia tunteita. Toisaalta suomalaiset kuin neuvostovangit olivat helpottuneita sodan päättymisestä, mutta toisaalta eroaminen läheiseksi tulleesta sotavangista tuntui ikävältä.

6.1. Pelko takaisinpalaamisesta

Sodan päättyttyä Neuvostoliitto rauhanehdoissa vaati, että kaikki Suomessa olevan neuvostokansalaiset palautetaan takaisin kotimaahansa. Tämä koski niin sotavankeja kuin vapaaehtoisesti Suomeen tulleita Suomen sukuisia kansoja kuten karjalaisia ja inkeriläisiä. Palautettaville ei annettu itselleen päätösvaltaa, vaan kaikkien täytyi palata takaisin.²³⁰ Palautettavia sotavankeja jatkosodan jälkeen oli Suomessa 41 496.²³¹ Oli odotettavissa, että Suomesta Neuvostoliittoon palautetut eivät tulisi selviämään ilman rangaistuksia. Varsinkin suomalaisten kanssa läheisessä kontaktissa olleet sotavangit olivat Neuvostoliitossa epäilyksen alaisia henkilöitä, sillä heidän katsottiin tehneen yhteistyötä vihollisen kanssa. Myös heidän mahdollinen myönteinen kuvansa Suomesta ja suomalaisista koettiin uhkaksi neuvostojärjestelmälle. Lisäksi yleisesti Neuvostoliitossa oli kova epäily kaikkia ulkomaankontakteja kohtaan. Monet kokivat rangaistuksien pelon vuoksi paluuhaluttomuutta takaisin Neuvostoliittoon. Kuitenkin Suomeen jääminen olisi ollut mahdotonta ja pakeneminen maasta olisi voinut koitua Neuvostoliitossa olleiden sukulaisten kohtaloksi. Virallisia anomuksia Suomeen jäämiseksi tehtiin sotavankien keskuudessa hyvin vähän,

²³⁰ Kauppala, 2011, 29.

²³¹ Kauppala, 2011, 78.

sillä vangit tiedostivat, että Suomen viranomaiset joutuvat ne kuitenkin hylkäämään. Lisäksi anomus olisi myöhemmin voinut joutua neuvostotiedustelun käsiin, mikä olisi aiheuttanut vielä ankaramman kohtalon.²³²

Suomalaisessa ja yleisesti länsimaisessa tutkimuksessa on korostettu Neuvostoliiton jakaneen ahkerasti kuolemantuomioita lähes kaikille Suomessa sotavankeina ja heimosotureina olleille kansalaisilleen, jotka leimattiin Neuvostoliitossa maanpettureiksi.²³³ Tämä väite on virheellinen, vaikkakaan Neuvostoliittoon palautetuista Suomen sukuisista heimosotilaista yksikään ei näytä selvinneen ilman rangaistusta. Vain jotkut harvat heistä selvisivät pakkosijoituksella kotiseutunsa ulkopuolelle, mutta suurin osa kuitenkin sai 10-25 vuoden vankeus- tai pakkotyörangaistuksen. Kuitenkaan tiedossa ei ole, että ketään olisi teloitettu.²³⁴ Stalinin kuoltua 1953 alkoi vankien armahtaminen asteittain, joten todellisuudessa vankeusrangaistukset jäivät lyhyemmiksi.²³⁵ Venäläistaustaiset tavalliset Suomessa olleet sotavangit joutuivat niin ikään työleireille palattuaan Neuvostoliittoon. Heidän kohtalonsa oli kuitenkin heimosotilaita parempi ja useissa tapauksissa entiset Suomen sotavangit selvisivät ilman minkäänlaista vankeus- tai pakkotyörangaistusta. Yleisesti sotavankina olleet kuitenkin menettivät kaikki sosiaaliset etuudet, jotka heille sota-ajasta olisivat kuuluneet. He myös elivät Neuvostoliitossa epäilyksen alaisina, joten entisien sotavankien ei kannattanut julkisesti puhua sotavankikokemuksistaan.²³⁶

Sodan päättyminen oli sotavankeja majoittaneissa taloissa ristiriitaista aikaa. Toisaalta mielen valtasi suuri ilo ja helpotus sodan loppumisesta ja omien omaisten palaamisesta rintamalta takaisin kotiin. Samalla rauha merkitsi eron hetkeä sotavangista, joihin monet olivat todella kiintyneitä. Rauhan tultua oli selvää, että vanki täytyy palauttaa takaisin kotimaahansa, eikä jälleen näkemisestä tai yhteydenpidosta ollut paljonkaan takeita. Vankien tuleva kohtalo pelotti niin isäntiä, kuin vankeja itseäänkin. Muistoissa ristiriitaisuus nousee esiin: vangit kokivat suurta koti-ikävää, mutta samalla eivät olisi halunneet jättää Suomea ja palata takaisin Neuvostoliittoon. Kuten seuraavasta muistosta ilmenee, erityisesti vankeja itseään pelotti tuleva kohtalonsa. Eron hetki oli haikea, eikä kyyneleiltä voinut välttyä niin isäntäperhe kuin vangitkaan. Usein vankien kanssa vaihdettiin yhteystietoja ja vangit lupasivat kirjoittaa isäntäperheelleen heti kotiin palattuaan. Yleisesti kukaan ei kuitenkaan saanut kirjettä takaisin ja suomalaisten uskomuksena oli, että vangit olisi teloitettu Neuvostoliitossa

²³² Kauppala, 2011, 79.

²³³ Kauppala, 2011, 48.

²³⁴ Kauppala, 2011, 47.

²³⁵ Kauppala, 2011, 55.

²³⁶ Kauppala, 2011, 95.

maanpettureina. Todellisuudessa vangit luultavasti selvisivät hengissä, mutta yhteydenpito Suomeen olisi ollut mahdotonta tai todella vaarallista ja epäedullista sotavankeina olleille.

Ja kun pois lähtivät niin itku silmässä lähtivät ja ei saanut talon väkikään toisin olla. Ja pelkäsivät sitten sitä, että mikä heidän kohtalonsa on. [...] Ne sanoivat, että se on tiedossa, että mikä se heidän kohtalonsa sitten on kun he täältä menevät. Ja mentävä oli ja he pelkäsivät, että mikä kohtalo heitä sitten seuraa siitä. Me sovittiin sitten sillä tapaa, että he kirjoittavat meille ja minä annoin heille osoitteeni ja kirjekuoren kirjoitin. Ja tuota noin, ryssät antoivat myöskin valmiiksi kirjoitettuja kirjekuoria, joilla minun piti kirjoittaa heille. Niitten piti kirjoittaa heti kun pääsevät sinne Venäjän puolelle. Ja ei mitään kuulunut, kuka tietää mikä raukkojen kohtalo oli.²³⁷

Samalla tavoin toisessa muistoissa muistelijä kuvailee, miten vanki itse enteilee tulevaa kohtaloaan Neuvostoliitossa:

Grigori ei tainnut olla tyytyväinen neuvostokomentoon. Pois lähtiessään hän asetti sormensa ohimolleen ja sanoi: ”Grigori pum, pum”. Pahat aavistukset tulevasta kohtalosta olivat hänellä mielessä.²³⁸

Muistoissa tuodaankin usein esiin sotavankien tyytymättömyys Neuvostoliittoon, sen johtoon ja elinoloihin. Juuri koskaan vankeja ei kuvata isänmaallisina ja ylpeinä kotimaastaan ja sen saavutuksista. Tämä ei toki tarkoita sitä, etteikö vangit olisi olleet isänmaallisia ja osin tyytyväisiäkin Neuvostoliittoon, mutta monet varmasti ymmärsivät omaksi parhaakseen olla tuomatta näitä asioita esiin suomalaisten keskuudessa. Vangit eivät halunneet aiheuttaa isäntäperheissään ristiriitoja, jotka olisivat voineet vaikeuttaa hänen olojaan ja häneen suhtautumistaan. Muistitietoa tutkittaessa tuodaan usein esiin, ettei muistitieto ole koskaan objektiivista. Haastateltavat voivat antaa sellaisia vastauksia, joita uskovat haastattelijan haluavan kuulla, aina tilanteesta riippuen.²³⁹ Samalla tavoin vangit ymmärsivät puhua isäntäperheilleen asioita, joita uskoivat isäntien haluavan kuulla. Suomalaisilla oli jo ennestään vahvat ennakkoluulot Neuvostoliittoa kohtaan, joten vankien tuoma pelko kotiinpaluustaan vain vahvisti näitä ennakkoluuloja neuvostojärjestelmän kauhuista.

Suomalaisten vahvalla ylemmydentunteella venäläisiä kohtaan on pitkä historia. Jo autonomian ajan alussa suomalaiset pitivät venäläistä yhteiskuntaa kehittymättömämpänä mm. maaorjuuden vuoksi, jota ei Suomessa ollut koskaan. Kuitenkin tultaessa 1800-luvun lopulle kasvoi suomalaisten ylemmydentunne entisestään. Suomen talous, kansansivistys ja bruttokansantuote olivat selkeästi korkeammat, kuin emämaa Venäjän. Jo tuolloin oli tärkeää pyrkiä tekemään pesäeroa Venäjään,

²³⁷ Kansanperinteen arkisto AK/1730. Eskola, Aleksanteri (s.1883). Haastattelu 1970, Lempäälä, haastattelija Erkki Ala-Könni.

²³⁸ Sippola, 1999, 60.

²³⁹ Portelli, 2006, 60.

samalla pyrkien lähentymään Länsi-Eurooppaa, jonka osana Suomi haluttiin jo nähdä.²⁴⁰ Itsenäistymisen jälkeen alkaneen vahvan venäläisvastaisuuden myötä oli tärkeää korostaa suomalaisen yhteiskunnan ylivertaisuutta venäläiseen yhteiskuntaan verrattaessa, koska tämä auttoi oman kansallisen identiteetin luomisessa. Tultaessa sota-ajalle sotapropagandassa tuo ylemmydentunne oli jälleen selkeä teema. Propagandassa tuotiin esiin kaikin tavoin vihollisen surkeutta. Suomalaisille haluttiin kuvailla tarkasti, miten huonot ja alkeelliset elinolot Neuvostoliitossa vallitsivat ja miten näin ollen tavalliselle neuvostosotilaalle on suoranainen armahdus päästä Suomeen sotavangiksi.²⁴¹ Tätä kuvattiin usein erilaisilla humoristisilla propagandakuvilla, joissa neuvostosotilaat unelmoivat Suomeen pääsemisestä, esimerkkinä kuva 5. Myös muistoissa kuvaillaan, miten kiitollisia vangit ovat suomalaisille isännilleen hyvästä kohtelusta ja elinoloista, joista he saavat Suomessa nauttia. Vankien paluuhaluttomuutta ei siis selitetä pelkästään heidän pelollaan tulevasta kohtalostaan, vaan myös Suomen hyvät olot ja korkea elintaso houkuttelevat heitä jäämään.

Kuva 5. Sodanaikainen postkortti, joka kertoo neuvostosotilaiden halusta loikata Suomeen. (Lähde: Karjalan Miehen postikorttisarja n:o 3. Westerlund, 2009, 180.)

²⁴⁰ Vihavainen, 2004 C, 33.

²⁴¹ Kirves, 2008, 40.

Eräs muistelijä toimi paikkakuntansa työvoimapäällikkönä, ja vastasi taloissa työvoimana käytetyistä sotavangeista. Hän muistelee sotavankien palautuspäivää surullisena hetkenä. Isäntäperheet ja vangit usein itkivät eron hetkellä kuin tietäen, etteivät enää koskaan tapaisi. Monet vangit myös yrittivät tiedustella kertojalta pakomahdollisuuksia, mutta kertoja ei ollut suostunut antamaan tällaista tietoa vangeille. Luultavasti kertoja pelkäsi joutuvansa itse vaikeuksiin, jos auttaisi vankeja pakenemaan palautuksiin. Kaiken kaikkiaan kertoja tuo esiin selkeästi, miten paluuhaluttomia vangit olivat eikä tuo esiin, että kukaan olisi lähtenyt takaisin kotimaahansa mielellään.²⁴²

Samantapaista paluuhaluttomuutta ilmenee myös muissa muistoissa, joskus vangit jopa yrittivät karata, kuten seuraavassa muistossa käy ilmi. Karanneita vankeja varten perustettiin Lappeenrantaan oma sotavankien luovutuskeskus, jonka kautta Neuvostoliittoon palautettiin 236 sotavankia.²⁴³ Toki osa vangeista onnistui karkureissussaan ja poistui maasta, mutta näistä ei ole tarkkaa tilastoa, eikä onnistuneista karkureissuista kertovia tarinoita tule esiin tarkastellussa muistitiedossa.

Pientä hämminkiäkin siitä myöhemmin koitui, sillä kun tuli aika palauttaa sotavangit vankileireille ja sen kautta edelleen kotimaahansa, ei miehiä löydetty mistään. Poliisien ja sotilaiden voimin heitä haeskeltiin ja lopulta löydettiin kellarin ylisiltä, jonne he olivat ryömineet piiloon välttyäkseen palauttamiselta.²⁴⁴

Lähtiessään kotimaahansa oli yleistä, että neuvostosotavangit antoivat muistoksi isäntäväelleen jotain itsetekemäänsä, joko maalauksia, koruja tai puutöitä. Vangit osittivat näin kiitollisuutensa suomalaisten vieraanvaraisuudelle ja hyvälle kohtelulle. Samalla he ehkä enteilivät, että eivät enää koskaan tapaa isäntäperheitään, joten lahjat olivat ikään kuin muisto heistä itsestään.

Lähtiessään, yllätyksekseni, yksi heistä joka oli jonkinlainen taiteilija taikka sitten armeijan kouluttama piirtäjä, työnsi minun käteeni öljymaalauksen, vaneri lipulle maalatun purjehtivan pienen pojan ja puhui jotain. Toinen piti vähän pitemmän puheen hyvin tärkeän ja synkän näköisenä ja nyppäs takistaan yhden kappaleen neuvostoliiton sotamanttelin napeista, muistoksi näistä yhteisistä ajoista.²⁴⁵

Myös lottana sotavankisairaalassa työskennellyt muistelee, miten sai eräältä potilaalta kiitokseksi hänen tekemänsä vihon, joka oli täynnä piirustuksia.

Sanoin potilaalle *harashoo* ja *kashiiva* ja annoin vihon takaisin osoittaen ilmeelläni, että se oli kovin hieno. Hän ojensi sen uudelleen minulle ja esitti eleillään, että hänen tarkoituksensa oli

²⁴² Kansanperinteen arkisto Y/07296. Koivisto, Eero (s. 1910). Haastattelu 1975, Parkano, haastattelija Sofia Vuorialho.

²⁴³ Jermu, 1974, 174.

²⁴⁴ Jermu, 1974, 174.

²⁴⁵ Lepola, 2015, 71.

antaa vihko minulle. Olin todella ilahtunut ja kiitin kovasti. [...] Päätin, että varjelen sitä aina arvokkaana dokumenttina sotavankisairaalassa olostani.²⁴⁶

6.2 Vankien koti-ikävä

Vankien kotiinpaluuta käsittelevissä muistoissa keskiöön nousevat yleensä vankien paluuhaluttomuus sekä heidän oletettu kova kohtalonsa. Kuitenkin muistoista nousee esiin myös vankien potema kova koti-ikävä, jonka seurauksena tieto sodan päättymisestä ja kotiinpaluusta saattoi olla vangeille myös iloinen asia. Sotavankien koti-ikävää ymmärrettiin, sillä se kosketti kaikkia sotaan liittyneitä osapuolia niin rintamalla kuin kotirintamallakin. Kuitenkin myös sotavankien suurta ahdistusta lisäävä tekijä oli epätietoisuus oman perheen ja läheisten kohtalosta.

Toisella vangilla oli rintataskussa hyvin rakkaan ihmisen valokuva. Hän halusi näyttää minulle sitä. Se oli kääritty nuhruiseen paperiin. Kun hän hellästi aukoi paperin, tuli sieltä esiin kauniin naisen valokuva. Sitä hän katsoi kauan, ja näytti, että hän oli ajatuksissaan kaukana, kaukana täältä. Viimein kuva käärittiin yhtä hellästi siihen sydämen päällä olevaan taskuun laitettavaksi. Hän kuivasi takin hihalla silmiään. Minulta pääsi huokaus ja ajattelin, että loppuisi viimein tämä julma sota, joka erottaa rakkaat ihmiset toisistaan.²⁴⁷

Lohduttomissa tilanteissa ihminen voi saada voimaa siitä, että kuvittelee läheisen ihmisen olevan läsnä hänen kanssaan. Kun ihmisen ainoana tavoitteena lohduttomassa tilanteessa on vain kärsimyksen kestäminen päivä kerrallaan, voi ihminen saada äärettömän paljon voimaa ajatellessaan rakkaudella kuvaa, jota hän kantaa rakastetustaan. Suomalainen siviiliväestö on voinut jakaa näitä hetkiä, jolloin vangit ovat ajatelleet omia rakkaitaan, ja omalla läsnäolollaan myös lohduttaneet tilanteissa.²⁴⁸

Muistoista ilmenee, että ikävä on ollut läsnä jatkuvasti sotavankien elämässä. Toisessa muistossa muistelija oli itse lapsena tekemisissä sotavankien kanssa. Hän kokee, että sotavangit kohtelivat häntä lämpimämmin kuin mihin hän oli tottunut paikallisen väestön kanssa. Tämä ehkä johtui sotavankien kaipuusta kotiinsa, missä heidän omat lapsensa ja muut rakkaat heitä odottivat. Vangit projektoivat omia lapsiaan kohtaan tuntemansa ikävän suomalaislapsiin, ja tämä ilmentyi heidän erityislaatuisena lempeänä suhtautumisenaan heihin. Vieraatkin lapset lievittivät omaa koti-ikävää.

²⁴⁶ Tiuri, 2010, 74.

²⁴⁷ Virolainen, 1999, 112.

²⁴⁸ Virolainen, 1999, 112.

Heillä [vangeilla] oli toisenlainen suhtautuminen lapsiin kuin mihinkä minä olin tottunut. He olivat jollakin tavalla lämpimämmän tuntuisia ja näki, että he kaipasivat kotiansa. Jälkeenpäin olen ajatellut, että se oli jollaintapaa meidän tuttavuutemme perusta.²⁴⁹

Samantapaisesti toinen naiskertoja muistelee, miten heidän talossaan ollut sotavanki oli erityisen hyvä lasten kanssa. Kertoja jopa kuvailee, miten vanki oli hänen veljensä 2-vuotiaalle pojalle ”mukavampi kuin pojan oma isä”. Kertojan mukaan heidän vangillaan oli omia lapsia Neuvostoliitossa, joita vanki ikävoi.²⁵⁰ Mahdollisesti lapset myös edustivat vangeille viattomuutta ja heidät koettiin sotaan täysin syyttömiksi. Vaikka vangit olivat vihollistensa keskuudessa, ei lapsia voinut koskaan mieltää samalla tavalla vihollisiksi, joten heitä kohtaan suunnattu erityinen hellyys oli ymmärrettävää.

Eräs mieskertoja muistelee, miten hän yritti tarjota sotavangille venäläisiä sotasaaliskarkkeja, joita toisinaan sai ostaa läheisestä kaupasta. Kertoja kuvailee, että karkit toivat vangille mieleen oman kodin ja perheen ja vanki herkistyi. Koti-ikävä purkautui itkuna.

Semmonen iso mies, se ei voinut ottaa niitä, vaan se rupes itkeen ja lähti pois. Sillä oli perhe Leningradissa ja siellä pieni tyttö, sille tuli varmaan se tyttö mieleen.²⁵¹

²⁴⁹ Lepola, 2015, 70.

²⁵⁰ Kansanperinteen arkisto Y/08119. Santala, Julia (s. 1896). Haastattelu 1978, Alajärvi, haastattelija Vuokko Kivisaari.

²⁵¹ Sallinen, 1993, 58.

7. JOHTOPÄÄTÖKSET

Jatkosodan aikana Suomessa oli suuri työvoimapula, jonka paikkaamiseksi työvoiman tarpeessa olleet maatilat saivat anoa itselleen sotavankia työmieheksi. Sotavangit sijoitettiin siviilien keskuuteen asumaan. Tutkimus pyrkii vastaamaan siihen, millainen kuva sotavangeista ja yhteiselosta heidän kanssaan välittyy vuosikymmeniä myöhemmin kerätystä muistitietoaineistosta, sekä mitä asiat ovat mahdollisesti vaikuttaneet ihmisten esiintuomiin muistoihin.

Viranomaiset antoivat tiukat ohjeet vankien käsittelystä ja kohtelusta. Ohjeiden mukaan mm. vangit tuli pitää aina öisin tiukasti lukitussa tilassa, vangeille täytyi järjestää ympärivuorokautinen vartiointi, vankien ei saanut antaa seurustella siviiliväestön kanssa tai edes toisten vankien sekä jopa vangeille annettavat ruoka-annokset olivat tarkasti määriteltyjä. Virallisten ohjeiden ja todellisuuden välissä vallitsi kuitenkin ristiriita. Muistitiedon mukaan todellisuudessa viranomaisten antamia ohjeita ei juurikaan noudatettu, koska monilla maatiloilla ei yksinkertaisesti ollut resursseja toteuttaa niitä. Lisäksi isäntäperheiden ja vankien välille syntyi läheisiä ystävyyssuhteita ja luottamusta, joiden seurauksena vankien jatkuvaa vartiointia ja eristämistä muusta yhteisöstä ei nähty edes tarpeellisenä. Lisäksi isäntäperheet halusivat pitää vangit tyytyväisinä oloihinsa, sillä he ymmärsivät, että tyytyväinen työmies tekee työnsä tehokkaammin ja paremmin. Myös vangit itse tahtoivat päästä maatalouksiin töihin, sillä tiesivät sen kautta saavansa parempaa ravintoa ja paremmat elinolosuhteet kuin vankileireillä.

Sotavankeja koskeva muistitieto on pääsääntöisesti hyvin positiivista. Paikallisella tasolla vankeja pidettiin ystävällisinä ja hyvinä työmiehinä. Heistä tuli osa yhteisöä, jossa he elivät. Muistoissa vangit liikkuivat vapaasti paikkakunnalla, järjestivät yhteisiä illanviettoja muiden vankien kanssa ja söivät samasta ruokapöydässä talon muun väen kanssa. Heitä kohdeltiin taloissa kuin muitakin työmiehiä, ei kuin vankeja. Vankien hyvästä kohtelusta kertoo myös se, ettei vankeja juuri kuollut maataloudessa työskennellessään, kun taas vankileireillä vankien kuolleisuusprosentti oli jopa 30%. Suoranaisia negatiivisia muistoja vangeista ei kenelläkään muistelijalla juuri ole. Kun vihollinen tuli keskuuteen asumaan, sai hän samalla ihmiskasvot, eikä enää edustanut siviileille sotapropagandan luomaa hirviötä. Sotavangeista tuli osa perhe- ja kyläyhteisöjä ja heidän kanssaan jaettiin arki, joten luonnollisesti heitä kohtaan alettiin tunkea myös empatiaa, sotatilasta huolimatta.

Pääsääntöisesti positiivisten muistojen esilletulo johtuu myös muistitiedon luonteesta ja keräysajasta. Ihmisillä mahdollisesti oli myös kielteisiä muistoja sotavangeista, mutta he eivät muisteluhetkellä halua tuoda niitä esiin. Yleisesti ihmiset eivät halua tuoda esiin negatiivisia muistoja, koska pelkäävät

leimautuvana niiden vuoksi. Suurin osa tämän tutkimuksen aineistosta on myös kerätty 70-luvulla, jolloin yleinen yhteiskunnallinen ilmapiiri Suomessa oli sellainen, ettei Neuvostoliitosta ja neuvostoliittolaisista puhuttu mitään negatiivista ainakaan julkisesti. On hyvä myös muistaa, että muisteluhetken historiankuva sota-ajasta sekä yhteiskunnallinen keskustelu ovat vaikuttaneet siihen, mitä ihmiset näkevät muisteluhetkellä merkityksellisenä ja muistamisen arvoisena. Näin ollen empaattisempi suhtautuminen sotavankeja kohtaan on voinut syntyä myös jälkikäteen muistelijaille, eikä se välttämättä ole vallinnut niin vahvasti tapahtuma-aikana. Muistelijat saattoivat sota-aikana antaa tapahtumille eri merkitykset, kuin muisteluajana, mutta muistelijat usein pyrkivät muuttamaan kertomustaan vastaamaan paremmin yleistä käsitystä.

Vaikka muistot ovat päällisin puolin myönteisiä ja ymmärtäväisiä, muistitiedon läheisempi tutkiminen paljastaa, etteivät muistot ole yksiselitteisesti myönteisiä. Neuvostosotilaat nähdään muistoissa usein hieman lapsenomaisina, impulsiivisina ja yksinkertaisina olentoina. Heidät saatetaan nähdä suomalaisia heikkolahjaisempina tai alempiarvoisempina, mutta kuitenkin hyvin sympaattisina hahmoina. Muistoissa nousee myös esille venäläisten persous viinalle sekä heidän likausuutensa, mutta molempiin asioihin muistoissa usein suhtaudutaan huumorilla. Tämantapaisin muistoihin on varmasti vaikuttanut virallisella tasolla luotu sotapropaganda, jossa usein vihollinen kuvattiin poikkeuksellisesti huumorin kautta, hänen sääliävyttään korostaen. Huumorin kautta luodussa propagandassa vihollinen sai samalla inhimillisiä piirteitä, eikä suinkaan näyttäytynyt täysin pahana. Kuitenkaan aina sotavankeihin ei suinkaan suhtauduttu vain huumorilla, vaan myös suorastaan vihamielisesti. Sotapropagandan luomat negatiivisemmat ja venäläisvastaisemmat mielikuvat näkyvät myös muistoissa. Kuitenkin muistitiedon luonteelle on ominaista, että kielteisten muistojen tullessa haastatteluissa esiin, ne usein koskevat joitain muita, kun itseä tai omaa perhettä. Muistelmassa sotavankeihin suhtautuivat negatiivisesti esimerkiksi joko naapurit, suomalaiset sotilaat tai samalla paikkakunnalla eläneet ihmiset ja kielteisissä muistoissa erityisesti sekoittuvat kuulopuheet, huhut ja tarinat.

Muistoista voidaan selkeästi myös havaita, että sotavankeihin suhtautuminen voidaan jakaa muistitiedon osalta karkeasti paikalliseen ja virallisen tasoon, jotka erosivat toisistaan selkeästi ja olivat paikon vahvasti ristiriidassa keskenään. Muistitiedon mukaan paikallisella tasolla siviiliväestön keskuudessa vankeihin suhtauduttiin pääsääntöisesti myönteisesti, heitä kohtaan tunnettiin vahvasti sääliä ja empatiaa. Virallista tasoa muistoissa edustavat Suomen viranomaiset ja sotilaat, jotka mm. propagandan avulla pyrkivät luomaan vahvasti negatiivista viholliskuvaa sekä asettamaan vaikeasti noudatettavia säädöksiä sotavankien suhteen. Muistitiedossa voidaan havaita paikallisen ja virallisen tason välillä suuri ristiriita ja vastakkainasettelu. Sotavankeja koskevissa ikävissä muistoissa vain

harvoin vangit itse ovat negatiivisen tarkastelun tai suhtautumisen kohteena. Vaikka paikoin muistot ovatkin värittyneet viholliskuvan esiintuomilla negatiivisilla sävyillä, harvoin vankeja itseään nähdään pahoina. Muistoissa pahana voidaan nähdä suomalaiset sotilaat ja vartijat, jotka pyrkivät halventamaan vankeja ja vaikeuttamaan vankien isäntien arkea. Väkivallasta vankeja kohtaan puhutaan yleensä silloin, kun väkivaltainen osapuoli on ollut suomalainen sotilas tai vartija. Muistoissa ei juurikaan haluta tuoda esiin, että siviilit olisivat tehneet jotain pahaa vangeille. Paikallinen hyvä edustaa siviilejä, jotka ovat kohdelleet vain hyvin, oikeudenmukaisesti ja empaattisesti vankeja. Pahana nähty virallinen edustaa vankeja koskevia sääntöjä, kieltoja, rangaistuksia, suomalaisia viranomaisia ja sotilaita. Kaikkea, mikä on pyrkinyt hankaloittamaan tavallisen siviilin elämää.

Muistot tuovat esiin, että neuvostosotilaiden palaaminen takaisin kotimaahansa oli raskasta sekä isäntäperheille, että vangeille itselleen. Muistitiedon mukaan vankien isäntäperheet olivat huolissaan vankien tulevasta kohtalosta kotimaassaan, mutta myös vangit itse pelkäsivät avoimesti tulevaa kohtaloaan. Eron hetkellä sekä isäntäperheet, että vangit vuodattivat kyyneleitä ja vaihtoivat osoitetietoja tulevaa yhteydenpitoa varten. Kuitenkaan juuri koskaan vangeista ei kuulunut palautuksen jälkeen mitään ja suomalaiset olettivat, että vangit oli kotimaassaan teloitettu. Todellisuudessa vain murto-osa sotavankina Suomessa olleista teloitettiin Neuvostoliitossa, mutta yhteydenpito länsimaihin oli heille joko mahdotonta tai vaarallista. Muistoissa korostuu vankien paluuhaluttomuus takaisin Neuvostoliittoon. Tämän osaltaan selittää suomalainen propaganda, joka pyrki korostamaan Neuvostoliiton kurjia ja puutteellisia oloja, sekä sitä, miten propagandan mukaan vankina Suomessa oleminen oli neuvostosotilaille suoranainen armahdus.

Sota-aikana neuvostosotavangeista käytiin vihamielistä keskustelussa mm. mediassa sekä suomalaisten keskuudessa vallitsi paljon ennakkoluuloja heitä kohtaan. Tässä on nähtävissä paljon yhtymäkohtia nykypäivään, jossa erilaiset valemediat levittävät vihapuhetta kansan keskuuteen. Vaikka menneisyyden tapahtumat eivät ehkä koskaan toistu täysin samanlaisina, eikä niitä voi suoraan verrata nykyisyyteen, voidaan silti nähdä paljon samanlaisia käyttäytymismalleja ihmisten keskuudessa. Nykypäivän näkökulmasta on toki täysin ymmärrettävää, että sota-aikana viholliseen suhtauduttiin vihamielisesti ja ennakkoluuloisesti, edustihan se konkreettista uhkaa. On myös täysin luonnollista pelätä tuntematonta. Kuitenkin sotavankeja koskeva muistitieto osoittaa, että monien suomalaisten ennakkoluulot neuvostoliittolaisia kohtaan katosivat, kun he pääsivät tutustumaan heihin henkilökohtaisesti. Huomattiin, etteivät he olleetkaan sotapropagandan kuvaamia hirviöitä, vaan aivan tavallisia ihmisiä, jotka painivat samojen inhimillisten ongelmien parissa kuin suomalaisetkin. Samalla tavoin tämän päivän vihapuheen ja muukalaisvihan pyörteissä on hyvä

muistaa, että pelko ja viha johtuvat usein itselle tuntemattoman pelosta. Tämä pelko on usein voitettavissa sillä, että rohkeasti tutustumme tuohon itsellemme vieraaseen ja pelottavaan. Toivon, että tämä tutkimus auttaa ymmärtämään paremmin menneisyyttä ja sitä, ettei edes sota-aikana määritelmä vihollisesta ole ollut täysin mustavalkoinen. Samalla toivon, että se auttaa ymmärtämään paremmin nykyisyydessä käytyä keskustelua, jossa jälleen nostetaan esiin uhkia, viholliskuvia ja vastakkainasettelua.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

I ARKISTOLÄHTEET

Kansanperinteen arkisto, Tampereen yliopisto

Erkki Ala-Könnin kokoelma

AK/1730. Eskola, Aleksanteri (s.1883). Haastattelu 1970, Lempäälä, haastattelija Erkki Ala-Könni.

AK/1972. Ahlgren, Arvo (s. 1887). Haastattelu 15.05.1970, Orivesi, haastattelija Erkki Ala-Könni.

AK/3502. Mäki, Valde (s.1915). Haastattelu 1975, Alahärmä, haastattelija Erkki Ala-Könni.

Yleinen kokoelma

Y/01443. Salminen, Lauri (s. 1907) ja Aino (s. 1904). Haastattelu 1969, Peräseinäjoki, haastattelija Marja-Leena Veikkola.

Y/02753. Kempainen os. Sunikka, Lempi (s.1910). Haastattelu 1971, Lappeenranta, haastattelija Antti Koiranen.

Y/02793. Houni, Anselm (s.1897). Haastattelu 1971, Lappeenranta, haastattelija Pertti Rautio.

Y/05952. Jänikselä, Erkki (s. 1892). Haastattelu 1974, Alavus, haastattelija Terttu Pellikka.

Y/07296. Koivisto, Eero (s. 1910). Haastattelu 1975, Parkano, haastattelija Sofia Vuorialho.

Y/07764. Palmgren, Ebba (s. 1921). Haastattelu 1975, Tampere, haastattelija Sirpa Koiranen.

Y/07775. Juntunen, Jalmari (s. 1896.) Haastattelu 12.12.1974, Mänttä, haastattelija Terttu Pellikka.

Y/07777. Juven os. Nättinen, Lahja (s. 1902). Haastattelu 13.12.1974, Mänttä, haastattelija Terttu Pellikka.

Y/07793. Kettula os. Löytölä, Eini (s.1895). Haastattelu 19.01.1975, Mänttä, haastattelija Terttu Pellikka.

Y/07796. Siimes, Aarne (s.1902). Haastattelu 26.10.1974, Mänttä, haastattelija Raija Tanttu.

Y/07802. Niemi os. Pohjaväre, Lyyli (s. 1901). Haastattelu 1974, Mänttä, haastattelija Raija Tanttu.

Y/07804. Ojala, Armas (s. 1908). Haastattelu 1974, Mänttä, haastattelija Raija Tanttu.

Y/07812. Roivainen os. Lahti, Aili (s. 1914). Haastattelu 1974, Kuorevesi, haastattelija Raija Tanttu.

Y/07813. Virkajärvi, Yrjö (s.1894). Haastattelu 1974, Kuorevesi, haastattelija Raija Tanttu.

Y/08119. Santala, Julia (s. 1896). Haastattelu 1978, Alajärvi, haastattelija Vuokko Kivisaari.

Y/09133. Huttula, Jaakko (s. 1911). Haastattelu 1986, Alajärvi, haastattelija Arja Kastinen.

Y/09173. Kantola, Erkki (s. 1918). Haastattelu 1986, Alajärvi, haastattelija Erkki Moisio.

Puolustusvoimien Kuvakeskuksen sotakuvakokoelmat / SA-Kuva [www.sa-kuva.fi]

II PAINETUT LÄHTEET

1. Lähdejulkaisut

Sippola, Veikko, ”Vaaralliset sotavangit”, *Kauhavan joulu 1999*, 58-62.

Tiuri, Eila, *Lottana sotavankisairaalassa*. Gummerus kustannus Oy, Helsinki, 2010.

Palomäki, Johannes, *Niku: kertomus sotavangin kesästä 1944*. www.iprint.fi, Seinäjoki, 2001.

Jermo, Aakke, *Kun kansa eli kortilla: reportaasi lähimenneisyydestä*. Otava, 1974.

Sallinen, Aarre, *Sotavankileiri n:o 11 Valkeakoskella 1941—1942*. Suomen ja Venäjän kansojen ystävyysseuran Valkeakosken osasto, Valkeakosken kirjapaino, Valkeakoski, 1993.

Lepola, Lauri, *Jatkosodan vangit Tampereen sotavankileireillä*. Maaseudun maisema- ja kulttuuriperinne ry, Nokia, 2015.

2. Lehdistö

Ajan Suunta 20.10.1941

Kaleva 28.1.1940

Pohjalainen 16.10.2001

Pohjolan Sanomat 24.9.1941

Rovaniemi 12.11.1941

Suomen Sosiaalidemokraatti 21.10.1941

III HAASTATTELUT

Sippola, Maija ja Jussi. Haastattelu 6.5.2016, Kauhava, haastattelija Katariina Eskola, tekijän hallussa.

IV KIRJALLISUUS

Danielsbacka, Mirkka, *Vankien vartijat: Ihmislajin psykologia, neuvostosotavangit ja Suomi 1941-1944*. Helsinki, 2013.

Diamond, Hanna, “‘Prisoners of the Peace’: German Prisoners of War in Rural France 1944—48”. Artikkelilehdessä *European History Quarterly*, Jul2013, Vol 43, Issue 3.

Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.), *Muistitietotutkimus: Metodologisia kysymyksiä*. SKS, Helsinki, 2006.

Fingerroos, Outi & Peltonen, Ulla-Maija, ”Muistitieto ja tutkimus”. Teoksessa Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.), *Muistitietotutkimus: Metodologisia kysymyksiä*. SKS, Helsinki, 2006.

Hall, Stuart, *Identiteetti*. Lehtonen, Mikko & Herkman, Juha (toim. & suom.) Vastapaino, Tampere, 1999.

Hokkanen, Petri, ”Sotavankien käyttö maataloustyövoimana. Esimerkkinä Pohjois-Savo”. Teoksessa Roiko-Jokela, Heikki (toim.) *Vihollisen armoilla: neuvostosotavankien kohtaloita Suomessa 1941–1948*. Minerva, Jyväskylä, 2004.

Immonen Kari, *Ryssästä saa puhua... Neuvostoliitto suomalaisessa julkisuudessa ja kirjat julkisuuden muotona 1918–39*. Otava, Helsinki, 1987.

Karemaa, Outi, ”Moraalisesta närkästyksestä kansalliseksi ohjelmaksi”. Teoksessa Vihavainen, Timo (toim.), *Venäjän kahdet kasvot. Venäjä-kuva suomalaisen identiteetin rakennuskivenä*. s. 226-254. Edita, Helsinki, 2004

Kauppala, Pekka, *Paluu vankileirien teille*. Gummerus, Helsinki, 2011.

Kirves, Jenni, ”’Päivittäinen myrkkyyannoksemme’ – Sensuuria ja propagandaa jatkosodassa”. Teoksessa Näre, Sari ja Kirves, Jenni (toim.) *Ruma Sota*. Johnny Kniga Publishing, 2008.

Kivimäki, Ville, ”Sotilaan työ, siviilin taakka. ’Vihollisen tuhoamisen’ dynamiikasta, kokemuksesta ja muistosta”. Teoksessa Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.), *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodassa*. Minerva, 2006.

Kleemola, Olli, *Kaksi kameraa – kaksi totuutta? Omat, liittolaiset ja viholliset rintama- ja TK-miesten kuvaamina*. Poliittisen historian pro gradu –tutkielma, Turun yliopisto, 2011.

Korkiakangas, Pirjo, ”Etnologisia näkökulmia muistiin ja muisteluun”. Teoksessa Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.), *Muistitietotutkimus: Metodologisia kysymyksiä*. SKS, Helsinki, 2006.

Kujansuu, Juha, ”Jatkosodan sotavankiorganisaatio”. Teoksessa Roiko-Jokela, Heikki (toim.) *Vihollisen armoilla: neuvostosotavankien kohtaloita Suomessa 1941-1948*. Minerva, Jyväskylä, 2004.

Latva-Äijö, Annika, *Lotta Svärdin synty: järjestö, armeija, naiseus 1918–1928*. Otava, Helsinki, 2004.

Leitzinger, Antero, *Ulkomaalaiset Suomessa 1812–1972*. East-West Books Helsinki, Helsinki, 2008.

Luostarinen, Heikki, ”Finnish Russophobia: The Story of an Enemy Image”, Artikkelilehdestä *Journal of Peace Research*, Vol. 26, No. 2, 1989.

Luostarinen, Heikki, *Perivihollinen: Suomen oikeistolehdistön Neuvostoliittoa koskeva viholliskuva sodassa 1941-44*. Vastapaino, 1986.

Miettunen, Katja-Maria, ”Muistelu historiantutkimuksen haasteena ja mahdollisuutena”. Teoksessa Hakkarainen, Jani, Hartimo, Mirja & Virta, Jaana (toim.) *Muisti*. Tampere University Press, Tampere, 2014.

Myllymäki, Arvo, *Kurileiri: sotavankileiri 24 ja muut neuvostosotavankien erityisleirit jatkosodan aikana*. Minerva, Helsinki, 2013.

Pietola, Eino, *Sotavangit Suomessa 1941—1944: dokumentteihin perustuva teos sotavankien käsittelystä Suomessa jatkosodan aikana*. Gummerus, Jyväskylä, 1987.

Portelli, Alessandro, ”Mikä tekee muistitietotutkimuksesta erityisen?” Teoksessa Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.), *Muistitietotutkimus: Metodologisia kysymyksiä*. SKS, Helsinki, 2006.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli, *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Tammi, Jyväskylä, 2009.

Ukkonen, Taina, ”Yhteistyö, vuorovaikutus ja narratiivisuus muistitietotutkimuksessa”. Teoksessa Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.), *Muistitietotutkimus: Metodologisia kysymyksiä*. SKS, Helsinki, 2006.

Vares, Vesa, ”Childlike Masses Against True Men of Valour: The Comical Image of the Russians in Finland During the Finnish-Soviet Winter War (1939—1940)” Teoksessa Vuorinen, Marja (toim.) *Enemy Images in War Propaganda*. Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne, 2012.

Westerlund, Lars, ”Prisoners of War in Finland in WW II”. Teoksessa Westerlund, Lars (toim.) *Sotavangit ja internoidut*. Kansallisarkiston artikkelikirja, Oy Nord Print Ab, Helsinki, 2008.

Westerlund, Lars, *Sotavankien ja siviili-internoitujen sodanaikainen kuolleisuus: muonahuolto, tautisuus ja Punaisen Ristin toimetttömyys 1939—44*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2009.

Vihavainen, Timo, ”Hoidettu mielipide”, Teoksessa Vihavainen, Timo (toim.), *Venäjän kahdet kasvot. Venäjä-kuva suomalaisen identiteetin rakennuskivenä*. s. 331-356. Edita, Helsinki, 2004 A.

Vihavainen, Timo, ”Muuttuva menneisyys – purkaantuva viholliskuva ja historiankirjoitus”, Teoksessa Vihavainen, Timo (toim.) *Venäjän kahdet kasvot: Venäjä-kuva suomalaisen identiteetin rakennuskivenä*. s. 394-409. Edita, Helsinki, 2004 B.

Vihavainen, Timo, ”Suomen suuriruhtinaskunta – osa valtakuntaa, mutta ei Venäjää” Teoksessa Vihavainen, Timo (toim.), *Venäjän kahdet kasvot. Venäjä-kuva suomalaisen identiteetin rakennuskivenä*. s. 17-33. Edita, Helsinki, 2004 C.

Wilms, Noora, ”*Ryssän heilat ja pikku-Iivanat*” *Sanomalehti- ja muistitietotutkimus suhtautumisesta neuvostoliittolaisten sotavankien kanssa seurustelleisiin naisiin ja heidän lapsiinsa*. Suomen historian pro gradu tutkielma, Itä-Suomen yliopisto, Joensuu, 2010.

Virolainen, Kari, *Elinikäinen taakka: ikääntyneiden lappilaisten muistot vuorovaikutussuhteistaan jatkosodan ajan Saksan armeijan sotilaisiin ja neuvostoliittolaisiin sotavankeihin*. Lapin yliopistopaino, Rovaniemi, 1999.

Wunsch, Sinikka, *Lupa vihata: propaganda ja viholliskuvat mielipiteen muokkaajina konfliktitilanteissa*. Historiallinen aikakauskirja 101: 2/2003, s.263-277. 2003.

Vuorinen, Marja, ”Introduction. Enemy Images as Inversions of the Self.” Teoksessa Vuorinen, Marja (toim.), *Enemy Images in War Propaganda*. Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne, 2012.

V. DIGITAALISET LÄHTEET

1. Audiovisuaaliset julkaisut

Nikkilä, Reijo, *Ryssä perkele - sotavankina Suomessa*. Dokumenttielokuva, tuotanto Yleisradio/TV1/ Dokumenttiohjelmat, 2000.

2. Internet-lähteet

'KvaliMOTV', *Tampereen yliopisto* [http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L1_2.html]

Luettu 16.4.2016

'Perinteentutkimuksen terminologia', *Helsingin yliopisto*

[<http://www.helsinki.fi/folkloristiikka/opiskelu/terminologia.htm>] Luettu 16.4.2016.

Jokisipilä, Markku, 'Sota ja alkoholi', *Seura*, 29.10.2013 [<http://seura.fi/historia/sotahistoria/sota-ja-alkoholi/>]. Luettu 11.10.2016

LIITTEET

Liite 1. Sotavankityövoimasopimus

SOTAVANKITYÖVOIMASOPIMUS

Sv.työvoiman luovuttaja: Puolustusvoimat 6673.
 Osoite: 6673 / 7 Kpk. Puhelin: Tuomikylä 27.
 Sv.työvoiman ottaja: Eeli Sippola.
 Osoite: Kauhava, Sippola. Puhelin:
 Kunta: -"- Työpaikka: Sippola.
 Rautatieasema:
 Sotavankien luku: 1 Työn laatu: Maatyö.
 Sotavangit luovutetaan ajaksi: 1.8.44 alk. toistaiseksi.
 Sotavangit majoittaa: Työnantajan.
 „ muonittaa: -"-
 „ vartioi: -"-

Sotavangeista peritään korvausta 35 mk työpäivää ja sairaspäivää kohti; lepopäivistä ei korvausta peritä (1 pv. viikossa). Maksun lähettää työvoiman ottaja puolip/kalenterikuukausin osoitteella

Työvoimapaikall., Kauhava.

Sairastumis- ja loukkaantumistapauksissa tarvittavan ensiavun sotavangille kustantaa työvoiman ottaja. Sairastuneen tai loukkaantuneen sotavangin on työvoiman ottaja oikeutettu palauttamaan leirille, palauttamiskustannukset on hän velvollinen suorittamaan.

Varus- y.m. täydennyksestä aiheutuvan rautatiekuljetuksen kustantaa leiri. Kuljetuksesta lähimmältä rautatieasemalta edelleen huolehtii työvoiman ottaja.

Luov. vangin n^o I-8.

Minä allekirjoittanut sv.työvoiman ottaja sitoudun noudattamaan tätä sopimusta sekä tämän kääntöpuolella olevia sotavankien vartioinnista, käsittelystä, työpäiväkorvausten suorittamisesta ja huollosta annettuja ohjeita. Näiden laiminlyömissä tai muun pakottavan syyn takia on leiri oikeutettu ottamaan sv:t ennen sopimusajan päättymistä pois.

Tätä sopimusta on tehty kolme samanlaista kappaletta, yksi työvoiman luovuttajalle, yksi työvoiman ottajalle ja yksi tiedoksi Päämajalle.

6673, 1 8 1944.
 Leirin päällikkö Tuomimur Eeli Sippola Työvoiman ottaja

Todistavat:

Luutn. V. Saarimäki. Alk. Lehtinen

Ohjeet kääntöpuolella.

Liite 2. Päämaja: Ohjeet työnantajalle annettujen vankien vartioinnista, käsittelystä, huollosta ja työvoimakorvausten perimisestä.

OHJEET

työnantajalle annettujen vankien vartioinnista, käsittelystä, huollosta ja työvoimakorvausten perimisestä.

- Sotavangeja on tarkoin vartioitava, niin etteivät ne pääse karkaan- ja aina kaikkialla pidettävä hyvässä sotilaallisessa kurissa ja järj-tyksessä, mutta samalla kohtelava inhimillisesti ja asiallisesti. On istettava, että sotavanki on vihollisinaan kansalainen, joka keinoista itämättä ja joka hetki valmis toimimaan isänmaansa hyväksi ja amme vahingoksi.
- Sotavangit (yksi vankikin) on pidettävä joko lukittuna asunossaan patruunoilla ladatulla kiväärillä taikka pistoolilla aseistetun vartiolen vartioimana. Kuitenkin maanviljelijällä oleva yksinäinen vanki i tehdä viljelys- ja kotiasiakareitoita talon välittömässä läheisyydessä on väestö nimetyt henkilön silmillä pidon alaisena. Mutta metsässä iskennelevä, metsä- ja yleisillä teillä liikkuva ja yleensä 300 m uompaa talosta työskentelevä vanki on ehdottomasti pidettävä vartituna.
- Vartiomiehen tulee olla hyväkuntoinen ja -näköinen sekä aseensa iteva ja sen käyttöön pystyvä mies.
- Sotavangeja kuljettavan vartiomiehen paikka on joko niiden takana sivulla. Vain siinä tapauksessa, että vartiomieliä on neljä tai enem- n, saa yksi vartiomiehistä marssia vankien edessä. Vartiomiehen isyys vangeista tulee olla vähintään 6 m. Tarpeen vaatiessa on sit- stavartioita asetettava.
- Suomen kansalainen, joka auttaa sotavankia karkaamaan tai suo- ee tahti kätkee karannutta sotavankia, rangaistakoon kuolemanran- istuksella tai kuritushuoneella elinkaudeksi tai määrääjäksi, vähintään udeksi vuodeksi. (Laki rikoslain muuttamisesta 20 pvlit. elokuuta 2.)
- Levottomuutta ja rauhattomuutta herättävien sotavangeja koske- na lausuntojen tai huhujen levittämisestä rangaistaan niin kuin sota- sta annettussa laissa on säädetty (Asetus 22. 6. 1941).
- Sotavankien läsnäollessa ei saa keskustella mistään heitä koskevista mitelmistä tai järjestelyistä eikä yleensä mistään viholliselta salat- ista asioista ja eikä myöskään vangin olinpaikan seutukunnasta, ten teistä, ilmansuunnista t.m.s., sillä vangit usein ymmärtävät suomea, ikka eivät osaisikaan sitä puhua.
- Eri työnantajien vangit eivät saa ottaa yhteyttä millään tavoin ä seurustella toistensa kanssa.
- Sotavangit eivät itse saa käsitellä radiota eikä kuunnella muuta in Suomen Yleisradion lähettämää musiikki- ja sotavankiohjelmaa.
- Sotavankiin suhtautumisen tulee olla aina varovaista. Vain var- n päällikkö, vartiosta oleva vartiomies ja työnantaja tai työnjohtaja vat työ- ja sv. asioissa olla yhteydessä vankien kanssa.
 - Polkupyörä, sukset, kulkokko ja ym. kulkuvälineitä, aseita, kortteja, mpasseja t.m.s. karkaamista edistäviä esineitä ei saa antaa vangeille ä säilyttää vankien saatavilla.
- Sotavangeilta on vaadittava täsmällistä ja tehokasta työn suoritta- sta; laiskoteltua ja huolimattomuutta työssä ja työkalujen käsittelyn iteen ei saa sallia.
- Sotavangin sopimattomasta käyttäytymisestä, kurittomuudesta ja luttomuudesta töihin määrää rangaistuksen leirin päällikkö, jolle aina g. astavista asioista on vartiopäällikön tai työnantajan ilmoitettava.
- Kaikki luvaton seurustelu, tupakan, elin- tai vaatetustarpeiden, ian t.m.s. antaminen sotavangeille kielletään. Kielto koskee sekä siviili- ä sotilashenkilöitä. Kielton rikkoja voidaan tuomita aina 4 v:n van- usrangaistukseen. (Asetus 29. 1. 43, N:o 97.)
- Tämän kiellon vastainen menettely on vartiomiehen estettävä vaikka kkokeinoja käyttämällä (Pm käskykylehti N:o 21/1941.)
- Sotavangit eivät saa liikkua teillä eikä yleisillä paikoilla muulloin in töihin mennessä ja sieltä palattaessa. Elokuussa, kahvilloissa ja ilissa käyminen on kiellettyä.
- Teillä marssitetaan vangit tien ja kadulla hevospöytäyän oikeata puolta. utossa kuljetettaessa asetetaan vangit auton lavalle sylkikkään istumaan ä autokoppiin päin. Vartiomies asettuu auton lavalle selkää vasten iaajan koppiin.
- Hevosella kuljetettaessa istuvat vangit reen tai kärryjen pohjalla ikkään naama takasuuntaan. Vartiomies istuu jompikumpi olka he- een päin, ohjaten hevosta ja silmillä pitäen vankeja.
- Työmaavartiosta suuremmilla sv. työmailla on työalue aina mer- tävä kepeillä tai selvästi näkyvillä merkeillä sekä selvitettävä rajat igelle. Käymälän sijainti ja ruoka-astoiden kokoamispaikka on a ennen työn alkamista selvästi vangeille osoitettava. Vartiomies on maavartiosta sellaisella paikalla, mistä hän parhaiten voi vartioida co työaluetta.
- Vartiomiehen on vartioitava aina seisten. Aseensa olevat patruunat pidettävä syöttökotelossa ja ase varmistamatta. Vain leirin päällikkö e tehdä tähän muutoksen, ja on se vartion erikoismääräyksissä mai- tava, jos hän katsoo muutoksen tarpeelliseksi. Vartiomiehellä tulee i mukana patruunoita:

kivääriä kohden 45,
pistoolia kohden 25 ja
konepistoolia 2 täyttä lipasta.
- Sotavangit on majoitettava erilleen siviiliväestöstä. Ikkunoiden on itava rautatangoilla alkoipäin ristikköid. Ristikköiden suuruus ei saa i suurempi kuin 15 X 15 sm. Rautatankojen puutteessa saadaan tehdä likot viisi piikkilankaa yhteen punotusta piikkilangasta. Ristikot on

kiinnitettävä vähintään 6-tuumaisilla nauloilla tai pulteilla ehjään seinään. Naualuksen päälle on vielä lisäksi lujasti lyötävä lauta.

Ovet on varustettava lujasti lukittavilla rauta- tai puutangoilla. Puu- tangon paksuus ja leveys on oltava 8 X 15 sm.

Jos vankeja on majoitettuna samassa majoituspaikassa enemmän kuin 15, on majoitusalue aidattava yksinkertaisella 2 m korkealla piikkilanka- aidalla. Jos vankeja on yli 100, on majoitusalueella oltava kaksinkertai- nen aita ja vartiopaikoissa määrysten mukainen vartiotorni. Lankojen väli aidassa ei olla suurempi kuin 10 sm. Pylväiden paksuuden on oltava vähintään 10 sm. ja välin 5 m. Pylväät on upotettava maahan niin syvälle, etteivät ne pääse heilumaan eikä langat aidassa löystymään. Näiden turvallisuuslaitteiden kunto on aika ajoin toimitettavilla tarkastuksilla todettava.

19) Jos sotavankimajoituspaikka on metsässä tai yksinäisellä paikalla, on leirin vartioitava yönkin aikana. Silti ovet ja ikkunat sekä aitauksen portit on pidettävä lukittuina. Leirivartion erikoismääräyksistä on ilmettävä, pidettäväkö vartiota yöllä vai ei.

20) Vangin karatessa on vartiomiehen huudettava "stoi" ja samanaikaisesti on ase patruuna piipussa suunnattava sikkallemmalla karkuria kohti sekä ammuttava arkaille:atta, jos "stoi"-huudolla vanki ei pysähdy.

21) Sotavangin karkaamisesta on vartiomiehen heti ilmoitettava joko vartiopäällikölle tai työnantajalle, jotka erikoismääräyksensä mukaan ilmoittavat heti edelleen päteille, sk-, is- ja poliisiviranomaisille.

22) Jos työnantaja tai se, jolle tämä on uskoutunut sotavankien vartioinnin, ei noudata vankien vartioinnista annettuja määräyksiä, rangaistakoon sakolla tai vankeudella aina 4 vuodeksi. (Asetus 30. 4. 43. N:o 370.)

23) Työnantajan ja vartiopäällikön on valvottava, että vankien majoit- tushuone ja sen ympäristö vankien toimesta pysyvät siisteinä.

24) Työnantaja ja vartiopäällikkö eivät ilman leirin päällikön lupaa saa luovuttaa vankeja toiselle työnantajalle.

25) Sotavankien käyttö työnantajan ja vartiohenkilöstönä lähetin tehtä- vissä (burssina) on ehdottomasti kiellettyä.

26) Vankeja ei saa laskea siviiliasuntoihin. Ruokailukin on suoritettava, joko ulkona tai vankien majoituspaikassa. Yksinäinen vartiomies saa ruokailua yht'aikaa vankien kanssa, mutta ei tällöin saa laskea asetta hullustaan. Jos vartiomieliä on useampi, niin on heidän ruokailtava kahdessa osassa. Maataloustöissä oleva yksinäinen sotavanki saa ruo- kailua talonväen silmälläpidon alaisena.

27) Jos vanki sairastuu vakavammin tai tartuvaan tautiin on siitä heti ilmoitettava sv.leirin esikuntaan. Potilaan suhteen on noudatettava leirin lääkärin antamia määräyksiä.

28) Työnantaja ja vartiopäällikkö ovat vastuussa, että vankien rui- millinen kunto säilyy ja että muonitus vastaa työn rasittavuutta.

29) Sotavangin työpäivän pituus on sama kuin vastaavassa työssä suoma- laisen työntekijän eli maataloustyössä 10 tuntia ja muissa töissä 8-10 tuntia. Tehdyistä anomuksesta voi Päämaja pölkötavissa (tapauk- sissa sallia edellisestä poikkeavan. Yksi päivä viikossa — mieluummin sunnuntai — on vangeille järjestettävä vapaaksi.

30) Sotavangeille on päivittäin varattava tilaisuus peseytymiseen sekä saunomiseen, kunnolliseen vaatteiden pesuun ja parran ajoon vähintään kerran viikossa.

31) Sotavangit eivät saa kirjeenvaihdossaan käyttää siviilipostia. Sekä heille tulevan että heidän lähettämänsä postin tulee kulkea aina sota- vankileirin kautta, jonka osotetta heidän tulee käyttää kirjeenvaihdos- saan. Tämän määräyksen noudattamista on työnantajan tarkoin valvot- tava.

32) Työnantajan on lähetettävä sv.työvoimasta maksu kalenterikuukau- sittain sopimuksessa mainitulle vastaanottajalle siten, että se on perillä viimeistään 7 p:n kulussa tilityksajan päättymisestä lukien.

33) Sotavankien ollessa työnantajan muonituksessa, noudatetaan Kh- ministeriön määräämää sotavankien päivännoista alla olevan taulukon mukaisesti:

Viljatuotteita	490 gr.
Perunoita	900 ..
Naudanlihaa	50 ..
Margariinia tai rasvaa	20 ..
Maitoa (kuorittua)	500 ..
Sokeria	100 ..

Viljatuotteista on 120 gr. puuroksia tai puurofauhoja sekä 370 gr. leipä- jauhoja mikä vastaa pehmeää leipää 480 gr. tai kuivaa leipää 350 gr.

Ostoluvan työnantaja saa paikalliselta kansanhuoltolautakunnalta. Puolustuslaitoksen muonittaessa vangit, noudatetaan sotavankien muoni- tuksessa muona-annosta C.

34) Sotavangin vapaa-ajanaan tekemät puhdetyöt myydään leiriviran- omaisten toimesta siinä järjestyksessä, kuin leirin päällikkö määrää.

35) Ellei työnantaja palauta leirille kaikkia sv:en varusineita, niin korvausta peritään seuraavan taulukon mukaisesti:

Paita	50: —	Päällystakki	500: —
Alushousut	50: —	Kesälakki	50: —
Jalkapöytä	50: —	Talvilakki	75: —
Kesäpusero	100: —	Käsinet	40: —
Talvipusero	300: —	Jalkineet	150: —
Kesäshousut	100: —	Ruoka-astia	50: —
Talvihousut	500: —	Lusikka	10: —

PÄÄMAJA